

A
MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSEK TÖRTÉNETE

I. FERDINÁND KIRÁLY ALATT.

(1526–1563.)

ÍRTA

DR FRAKNÓI VILMOS

A M. TUD. AKADÉMIA RENDES TAGJA ÉS FŐTITKÁRA.

KÜLÖNNYOMAT A MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSI EMLÉKEK I–IV.
KÖTETEIBŐL.

Ára 5 frt.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

A
MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK
TÖRTÉNETE.

HARMADIK KÖTET.

(1546—1556.)

I.

A pozsonyi országgyűlés 1546. Februárban.

V. Károly császár és Ferdinánd király követei, kik 1545 nyarán Konstantinápolyba küldettek, nem voltak képesek állandó békét hozni létre; egyelőre csak egy évi fegyverszünetet kötöttek meg, a melynek tartama alatt a békealkudozásoknak tovább kellett folytattni.

Ezen eredmény nem elégítette ki, sőt inkább komolyan nyugtalanította a bécsi udvart. Szükségesnek mutatkozott tehát elkészülni minden eshetőségre, és első sorban igénybe venni a magyarországi rendek áldozatkészségét.

A király 1545 november közepén Bécsbe hívta meg a magyar főpapokat és urakat, a kiket midőn egybegyűltek, felhívott, hogy az ország védelmére kiállítandó hadak fogadására és ellátására segélyt ajánljanak meg, egyúttal pedig a török ellen tervezett nagy hadjárat megindítása tárgyában javaslataikat terjesszék elő.

A főrendek, rövid tanácskozás után, a magok nevében saját birtokaikra, minden jobbágy után fizetendő egy forintnyi adót vetettek ki; de ugyanakkor határozottan kijelentették, hogy *»a közadó vagy segélypénz megajánlása felett csak országgyűlésen lehet határozni.«* Hasonlag kimondották, hogy nem tekinthetik magokat illetékeseknek arra, hogy a magyar rendeknek a tervezett hadjáratban való részvételére vonatkozólag nyilatkozatot tegyenek. E miatt azt ajánlották a királynak, hogy a jövő év február 2-ára Pozsonyba országgyűlést hirdessen, és azon személyesen jelenjék meg.¹⁾

¹⁾ »Responsum Dominorum Prelatorum et Baronum Vienne existentium ad propositiones S. R. Maiestatis, 16 Novembris anno 1545 eis. Vienne factas.« Ebben többi között olvassuk: »Quod vero hortatur

Ferdinánd követte tanácsukat. Deczember 18-án az ország rendeit 1546 január 25-ére Pozonyba hívta össze. A meghívólevelekben buzgó igyekezetei- és tevékenységére hivatkozik, melyekkel »Magyarország védelmén, felszabadításán és egyesítésén« fáradozott. Annak, hogy e czélt el nem érte, okát az ország megosztásában és a nemzet pártoskodásában találja. Mindazáltal el van határozva mind végig teljes erejével gondoskodni híveinek javáról és bajaik orvoslásáról, továbbá a közbéke fentartása, a török zsarnok-uralmának megszüntetése és az ország egységének visszaállításáról. E végből hirdeti ki az országgyűlést, melyen személyesen meg fog jelenni.

Azonban attól tartván, hogy utóbbi ígérete, melyet ismételve tett, anélkül hogy teljesítené, hitelre nem fog találni, szükségesnek látta kiemelni: »Ne gondoljatok azzal — úgy mond — hogy az utolsó nagyszombati országgyűlésen nem jelenhettünk meg, bár ezt kilátásba helyeztük volt. Ugyanis a miatt kellett elmaradnunk, hogy híveink megoltalmazására hadat gyűjthessünk össze. De a jövő országgyűlésen, Isten segélyével, mindenesetre meg fogunk jelenni, hogy veletek mind arról, a mi szükségesnek mutatkozik, személyesen tanácskozhassunk és végezdhessünk.«¹⁾

És csakugyan a király ez alkalommal beváltotta ígéretét. Február 6-án Pozsonyba érkezett, és márczius 3-ig maradt ott.²⁾

Maiestas Sua, ut de subsidio aliquo ad intertenendas gentes pro continua Regni defensione ratio ineatur, etsi« . . . de contributione aut subsidio generali in publicis solummodo Conuentibus decerni soleat . . . » adót ajánlanak meg . . . » Ut autem clarius et manifestius de modo atque ordine, quo fideles et subditi Sue Maiestatis ex reliquiis Hungarie in expeditionem generalem presto affuturi sunt, decerni et Sue Maiestati exponi queat, id quod sine participatione mutuisque tractatibus cum ceteris Ordinibus ac Statibus Regni, qui hinc absunt, nequaquam fieri potest, ad habendos tractatus, decernendumque communibus omnium Ordinum votis tum de modo atque ordine ineunde generalis expeditionis, tum vero de maiori aliquo subsidio prestando« . . . össze kell hívni az országgyűlést. (Egykorú irat a bécsi titkos levéltárban.)

¹⁾ A Pozsony városához intézett példány ezen város levéltárában.

²⁾ *Gevay. Itinerar Ferdinand I. 51. 1.*

Arról azonban, hogy az országnak hány megyéje van és városa volt képviselve, és a főrendek soraiból kik jelentek meg az országgyűlésen, nincs tudomásunk.¹⁾

A király a teendő előterjesztések iránt előlegesen kikérte mind a magyar tanácsosainak, mind a bécsi kamarának véleményét.²⁾ Ezeket felhasználta előadásában, melylyel elő szóval nyitotta meg az országgyűlést.³⁾

Ismételvén azt, mit meghívólevelében az ország védelme és felszabadítása érdekében kifejtett tevékenységéről kiemelt, részletesen előadja azokat, a miket ez irányban az elmúlt (1545) esztendőben tett; rábirta ugyanis a császárt, hogy személyes vezetése alatt, egész erejével támadó hadjáratot indítson a török ellen, a mely elhatározásában csak váratlanul közbejött betegsége akadályozta meg. Miután ekként a legszebb alkalom, mely Magyarországnak a török igája alól való felszabadítására kínálkozott vala, eltűnt, a francia király azt tanácsolta a császárnak, hogy Magyarország és az egész keresztény világ javára igyekezzék békét kötni a törökkel, felajánlván e célból közbenjárását a szultánnál, mint a ~~kilenc~~ ^{öt} évek óta szövetségi viszonyban áll. Ezen ajánlatot nem volt tanácsos visszautasítani. A császár tehát és ő maga is (Ferdinánd) követeket küldöttek a portára, hogy a béke létrehozása ügyében tárgyalásokat kezdjenek. Szulejmán kezdetben nem volt idegen a békességtől. Mivel azonban később, a tárgyalások alatt, a magyarországi rendek egy részétől leveleket vett, melyekben ezek hódolatukat jeleltették be és adófizetést ígértek: kinyilatkoztatta, hogy kész ugyan békét kötni, de ezt Magyarországnak csak azon részére terjesztheti ki, a mely tényleg az ő (Ferdinánd király) kezei között van, nem tartván illőnek azon országrész lakóival kötni békét, kik fenhatóságát önkényt elismerték. Minthogy pedig a követek csak oly béke

¹⁾ Követi jelentéseket ezen országgyűlésről nem birunk.

²⁾ A bécsi kamara javaslata, mely azonban egyedül a horvát- és tótországi vég helyek állapotára vonatkozik, a bécsi kamara levéltárában. A magyar tanácsosok felterjesztése a bécsi titkos levéltárban.

³⁾ Hogy a király élő szóval tartotta megnyitó-előadását, mind a törvénykönyvben, mind az országgyűlés irataiban többször említettik.

megkötésére valának felhatalmazva, mely Magyarország egész területére terjed ki, egyelőre egy évre terjedő fegyverszünet jött létre, melynek tartama alatt neki (a királynak) nyilatkoznia kell az iránt, vajjon hajlandó-e az állandó békét a szultán által követelt megszorítással elfogadni, vagy nem? De akár létrejö ezen béke, akár nem, még a fegyverszünet alatt sem lehet az ország határainak és véghelyeinek védelmét elhanyagolni, minélfogva azokban elégséges számú hadakat kell tartani. Továbbá az ország rendei körében is találkoznak lázadók, békezavarók és engedetlenek. E miatt el van határozva, hogy kellő számú lovasságot és gyalog-hadat állandóan zsoldjába fogad és alkalmas pontokon elhelyez. De habár ezen is túl saját költségén jelentékeny számú idegen zsoldosokat fog tartani, szükséges, hogy a magyar rendek is hazájuk oltalmára szintén hozzanak áldozatokat. Szavazzanak meg bizonyos, évenként fizetendő, segélyösszeget, és példájuk által buzdítsák a többi keresztény népeket áldozatkészségök utánzására. Tanácskozzanak arról is, hogy azon esetre, ha a békealkudozások eredményre nem vezetnének, és ő (a király) Magyarország felszabadítására támadó hadjárat megindítására határozná magát, mily módon fognak abban részt venni. Általán, igyekezzenek nyomdokaiba lépni őseiknek, kik azon időben is, midőn még nem kellett hazájuk és szabadságok oltalmáról gondoskodni, a keresztény hitért és a magyar nemzet dicsőségeért nem haboztak magokat minden veszélynek kitenni, szenvedéseket tűrni és életöket feláldozni. ¹⁾

A király ugyanakkor írásban összeállítva benyújtotta a rendeknek azon pontok sorozatát, melyek felett tanácskoznok kellett. ²⁾ Úgy látszik a tanácskozások ez alkalommal zajtala-

¹⁾ A magyar tanácsosoknak fennebb idézett előterjesztése képezte a királyi előadás alapját, a mint ezt az országgyűlés válaszirata kétségtelenné teszi.

²⁾ A törvénykönyvben olvassuk, hogy a rendek »intellegerunt . . . ea quae S. R. Mtas . . . in hoc Conventu coram et scripto proponere dignata est.« A propositiók szövegét nem ismerjük. Hogy azok csakugyan a tárgyalandó kérdéseket részletesen kijelelték, tudjuk a törvénykönyv XXXIX. czikkének ezen szavaiból: »Quod vero attinet ad libertatem colonorum de qua pluribus verbis Majestas Regia Ordines et Status Regni in sua propositione admonuit.)

nul folytak le. Minden oda mutat, hogy az országgyűlés két tényezője: a főrendek és követek között lényeges ellentétek nem merültek fel, és nyugodt hangulat uralkodott körükben.

Meleg szavakban hálájokat fejezték ki a királynak hazájok iránt tanusított atyai gondossága- és fejedelmi kegyelmességeért. Mindamellett, a portával kezdett békealkudozásokra térvén át, nem hallgatták el sajnálatukat a felett, hogy ezen, hazájokat oly közletről érdeklő, annyira fontos ügyben az ő hozzájárulásokat nem vette igénybe; bár ezen eljárásnak nem annyira jogtalanságát támadták meg, mint inkább gyakorlati hátrányait tüntették fel. »Ha — így szólnak — ha ő felsége szándékát némely magyarországi hívelével közölte volna, ezek képesek leendettek kivinni, hogy az őhajtott cél elérésére a Zápolya-párt ő felsége hívelével egyetértőleg közreműködjek.«

Egyébként felkérlik a királyt, hogy az ország védelmére saját tartományainak és a császárnak támogatását és segítségét eszközölje ki. Meg vannak győződve a felől, hogy e nélkül végváraikat saját erejükből fentartani és védelmi állapotba helyezni nem képesek. Mindazáltal, az egész világ előtt behizonyítandók, hogy legváltásosabb helyzetökben is mitsem mulasztanak el, a mi az ország oltalmára tőlök kitelik, ő felségének *egy évre* a következő segélyt ajánlják meg:

Minden jobbágyra két forint adót vetnek ki, melynek első fele márczius 21-én, második fele augusztus 11-én lesz fizetendő. Ehez »saját erszényükből,« szintén minden jobbágy után 20 dénárt a királyné és ugyanannyit a király részére ajánlottak. Azonban midőn ezen adó behajtásának módozatait megállapították, egyúttal felkérték a királyt, hogy a befolyó pénzösszeg kezelésével egy magyar kincstárnokot bízson meg, általán az országos hivatalokra csak magyarokat alkalmazzon, a rendeket régi szabadságaik és kiváltságaikban tartsa meg, a magyar cancellária rendeleteinek az idegen származású kapitányok irányában is szerezzen érvényt, és a nagy pecsétet a cancellár őrizetére bízza.

Továbbá azon kérelemmel fordulnak a királyhoz, bírja rá a főpapokat, hogy tized-jövedelmeik után, a törvény által szabályozott köteleességük értelmében, a véghelyek oltalmára

hadakat tartsanak. Az egyházi javakat és tizedeket, melyeket zálogba vetett, szerezzze vissza. A magyar korona területéhez tartozó várakat, melyek régiebb időkben az ausztriai főherczegséghez szintén zálogczímen esatoltattak, úgy szintén a borsmonostori apátságnak jelenleg Ausztriához tartozó birtokait bocsássa a magyar kormány hatósága alá. A határokat Magyarország és a szomszéd tartományok között állapíttassa meg és igazíttassa ki. A némely magyar urak és stiriai birtokosok között, a határterületek tárgyában keletkezett pereket intézze el.

Eszközölje, hogy a II. Lajos halála óta elidegenített jószágok, még ha a saját vagy Mária királyné kezei között vannak is, törvényes birtokosaiknak adassanak vissza. Gondoskodjék, hogy a rablók, hatalmaskodók, és mindazok, kik törvénytelen tetteket visznek véghez, megérdemlett büntetéseket el ne kerüljék, és a rablóvárak lerontassanak.

A horvát- és tótországi várakat vizsgálta meg, és azokat, a melyek az ország védelmére nem szükségesek, nehogy az ellenségnek kezeibe kerüljenek, szintén rontassa le. Gondoskodjék a Dunán inneni és tuli országrész váairól is, és az egri püspökséget mielőbb töltse be, hogy a kinevezendő főpap ezen fontos hely védelméről intézkodjék.

Tegye meg a szükséges lépéseket, hogy a budai basa és a többi szandzsákok a fegyverszünetet tartsák meg, s hogy azon esetre, ha ezt megszegnék, a fenyegetett vármegyék megvédelmeztessenek. A spanyol katonák hitelezőiket elégítsék ki, és azoknak, kiket megkárosítottak, adjanak elégtételt. Rendelje el, hogy mind Pozsonyban, mind Magyarország felső részeiben az országos törvényszék mielőbb kezdje meg működését.

A harminczadokat, melyek magánosok birtokában vannak, szerezzze vissza, hogy jövedelmeiket az ország közszükségeire lehessen fordítani. A bányákat vizsgálta meg, igyekezzék azokat jó karba helyezni, és az ezüst árát, a melyen a királyi kamara a kiaknázott terményt a bányabirtokosoktól beváltani szokta, emelje fel; minthogy a jelenlegi árak mellett az utóbbiak a bányákat műveltetni nem képesek. A Csallóköz lakóinak a gabona- és bor kivitele körül élvezett kiváltságait tartsa meg. Birja rá a lengyel királyt, hogy ren-

deletét, melylyel alattvalóit áruiknak Magyarországra való szállításától eltiltotta, vonja vissza; a mennyiben pedig az nem sikerülne, viszont ő is tiltsa el a saját alattvalóit áruiknak Lengyelországba való kivitelétől.

A király propositióban felhívta volt a rendeket, hogy a jobbágyok szabad költözködési jogát, melyet az 1545. évi országgyűlés felfüggesztett, állítsák vissza. Ezek elismerték ugyan a kívánság jogosságát és méltányosságát, azonban kiemelték, hogy mivel némely hatalmaskodó főurak a kisebb nemeseket elnyomják, jobbágyaikat erőszakosan elhurcolják, vagy más módon kényszerítik, hogy földesuraikat elhagyva az ő birtokaikra költözködjének: attól kell tartani, hogy azon esetre, ha a jobbágyok szabad költözködési joga törvény által megállapíttatik, a kisebb nemesek jobbágyok nélkül maradnak. E miatt abban állapodtak meg, hogy ezen kérdés végleges elintézése a jövő országgyűlésre halasztassék, feltéve, hogy időközben a hatalmaskodások megszűnnek. Ez alatt pedig a korábban elhurcolt, vagy a törökök elől menekült jobbágyok törvényes uraiknak adassanak vissza.

Az ország belső békéjének és az egységnek helyreállítására és megszilárdítására, a bel- és külső ellenségek leküzdésére mit sem tartanak alkalmasabbnak, mintha a király állandón az ország határai között tartózkodik és állandó hadsereggel rendelkezik. E célból fogadjon szolgálatába minden megyében bizonyos számú nemeseket, kiknek egyenkint 12—15 fegyveres eltartására rendes zsoldot fizessen; a nemeseknek továbbra is szabadságukban állván a főpóknak és uraknak szolgálatába lépni. A világi urak közül is azokat, kiket méltóknak ítél, fogadja szolgálatába, oly feltétel alatt, hogy a véghelyeken és az ellenség által fenyegetett egyéb pontokon személyesen tartózzanak megjelenni.

Egyébkint a rendek, azon esetre, ha a török ellen tervezett támadó hadjárat csakugyan megindíttatnék, megújítják a korábbi országgyűléseken tett azon ajánlatukat, hogy a király mellett fejenként fel fognak kelni.¹⁾

¹⁾ Az országgyűlés felterjesztését, mely végzéseiket és kívánataikat tartalmazta, nem bírjuk. Tartalmára a királyi válaszirat és a véglegesen elfogadott törvénykönyv vet világosságot.

A *királynak* a rendek által felterjesztett észrevételek, végzések és kívánatok ellen számos kifogásai voltak.

A török békealkudozásokra nézve tett észrevétel alaposágát nem akarta elismerni. Nézete szerint a magyar tanácsosoknak közreműködése nem háríthatta volna el a felmerült nehézségeket, melyek főleg onnan származtak, hogy ugyanakkor, midőn a király és császári követek Konstantinápolyban működtek, az ellenpártnak is voltak ott ügynökei, a kik minden módon meg igyekeztek akadályozni a béke és fegyverszünet létrejöttét.

Az ausztriai tartományok- és a császárnak támogatásáról biztosította a rendeket.

A felajánlott adóval meg volt elégedve. De hogy az hiány nélkül hajtassék be, s lehetőleg célszerűen kezeltesék, magyar tanácsosaival tüzetesen kívánt értekezni; felhíván az alsó nemességet: ¹⁾ hogy a maga köréből hat vagy nyolcz egyént jeleljen ki, a kik az értekezletekben részt vegyenek. Ellenben egy magyar kincstárnoknak kinevezésére nem volt hajlandó, s azt mellőzendőnek vélte. Csakhogy erre nézve elhallgatván a valódi okot, ellenzését pénzügyi tekintetekre vezette vissza, a melyek sürgetően javasolják, hegy azon költséget, melyet a kincstárnoknak rangjához illő ellátása igényelne, meg lehessen kimélni. Mindazáltal kész az adóból befolyó pénzösszeget magyar pénztárnok kezelésére bízni: és igéri, hogy az ország többi hivatalaira, miként eddig is tette, szintén mindenkor csak magyarokat alkalmazand, a rendeket ősi jogaik- és szabadságaikban fentartandja, a magyar cancellaria rendeleteinek az egész országban érvényt szerezend, a titkos pecsétet a magyar cancellár által fogja őriztetni.

Elismeri, hogy némely egyházi jószágokat és tizedeket a legnagyobb szükség idején, kényszerítve volt az ország javára zálogba vetni; de minthogy azoknak visszaváltására a jelen viszonyok között nem képes, az egyháziakat felhatalmazza, hogy ekként elidegenített birtokaikat és jövedelmeiket saját pénzükön, egyházaik részére visszaválthassák. És ezt

¹⁾ »Communitas Nobilium.« A városi követek nem vétetnek tekintetbe.

megkönnyítendő, a tényleges birtokosokat a zálogösszeg elfogadására szorítandja. Egyúttal kilátásba helyezi, hogy békésebb időkben a főpapok áldozatkészségét bőkezűen jutalmazandja.

Az Ausztriához csatolt magyarországi várak visszacsatolásának kérdését most szőnyegre hozni nem látja időszérűnek; minthogy jelenleg minden törekvést oda kell irányozni, hogy Magyarország és a szomszéd tartományok között a barátságos viszonyok megszilárduljanak, és az utóbbiaknak rendei Magyarország segélyezésére indíttassanak. Kiemeli, hogy ha a magyarok igényeiket II. Lajos uralkodása alatt nem érvényesítették, erre most még kevésbé van szükség, midőn Magyarország és Ausztria egy fejedelmct ural. És figyelembe veendő az is, hogy az ausztriai főhercezség sokkal nagyobb összegeket fordít Magyarország védelmére, mint a mennyi ama várak és birtokaik adójából befoly. Ezek után a király azon véleményben van, hogy a visszacsatolás kérdése egyelőre teljesen mellőzendő. A mi a borsmonostori apátság birtokait illeti, ezek, mióta ő (Fendinánd) a főhercezséget kormányozza, mindig Ausztriához tartoztak; ha azonban a rendek igényeik alaposságát kimutatják, nem idegen visszacsatolásuk iránt tárgyalásokba bocsátkozni.

A Magyarország és a szomszéd tartományok közötti határok megállapítása és kiigazítása czéljából meg fogja tenni a szükséges intézkedéseket. De a némely magyar és stiriai urak között fenforgó határpert illetőleg, minthogy ebben, az érdekllett magyar urak kérésére, a magyar tanácsosok hozzájárulásával, ítéletet mondott, ezt érvényben tartatni kívánja.

A rendek azon kívánatára, hogy állandóan Magyarországbán tartózkodjék, kijelenti, hogy szívesen jönne gyakran és maradna hosszú ideig a magyar rendek körében, a mit a maga és az ország érdekeire egyaránt hasznosnak látna, ha személyes megjelenésével és a magyar rendek közreműködésével képes volna az idegen segélyt nélkülözni és a török támadásának ellenállni. Minthogy azonban a rendek jól ismerik a török roppant hatalmát, és tudják, mily nagy tevékenységet kell neki a (a királynak) kifejteni, hogy a német birodalom fejedelmeitől megfelelő segítséget eszközölhessen ki: termé-

szetesnek fogják találni, hogy a közelebb tartandó birodalmi gyűlésen személyesen jelen kíván lenni. Egyébkint most nem fogja előbb Magyarországot elhagyni, mielőtt a véghelyek megoltalmazására a szükséges intézkedéseket megtette. Ekkor azután többi országainak és tartományainak rendjeivel fog tárgyalásokat kezdeni, hogy azoktól a magyar véghelyek ellátására segítséget eszközöljön ki. Ezen és a birodalmi gyűlésen megindítandó tárgyalásokat lehetőleg siettetni fogja, hogy mielőbb visszatérhessen Magyarországra. A rendek meg lehetnek győződve, hogy azon esetre, ha éppen hazájuk érdekében nem látná sürgetően szükségesnek távozni, szívesebben maradna itt, és nem vetné magát alá az utazás fáradalmainak.

A rendek kívánságának megfelelőleg, igyekezni fog állandó zsoldos hadsereget tartani.

Az elidegenített jószágok tárgyában a magyar tanácsosokkal és az alsó nemesség által választandó biztosokkal behatóan értekezni fog és mindent megteend, a mi szükségesnek mutatkozik.

A mi őt magát illeti, nincs arról tudomása, hogy oly vár vagy jószág volna birtokában, mely jogosan mást illetne. Felhívja a rendeket, hogy ha ilyeneket tudnak, jelöljék ki. Mária királynét már korábban felhívta, hogy ez irányban a jog- és törvény követeléseinek feleljen meg; úgy hiszi, hogy már is többekkel alkura lépett. Ha mindazáltal némelyek jogosult igényeit kielégíteni elmulasztaná, fog módot találni, hogy a további panaszoknak elejét vegye. A bányák megvizsgálására pedig biztosokat fog kiküldeni, kik a szükséges rendelkezéseket megteendik; és ha kitűnik, hogy a bányavárosoknak az ezüst árának emelésére vonatkozó kérelme eléggé indokolt, ez iránt Mária királynéval tárgyalásokat fog kezdeni.

Az elzálogosított harminczadok visszaszerzését maga is sürgetően szükségesnek tartja. Mivel azonban az elzálogosításból befolyt pénz az ország közszükségeire fordított, azoknak kik a pénzt kölcsönözték, érdekeit meg akarja óvni. A visszaváltást a trencsini harminczaddal fogja megkezdeni.

Helyesli, hogy a horvát- és tótországi várak vizsgáltatásának meg, s azok, melyek az ország védelmére nem szüksé-

gesek, nehogy a törökök kezeibe essenek, rontassanak le. Mindazáltal ezen javaslatot oly kikötéssel fogadja el, hogy a fentartandó váraknak birtokosai maguk tartozzanak azokat védelmi állapotba helyezni, és csak ha erre nem képesek, fogja ő (a király), az urakkal egyetértőleg a szükséges intézkedéseket megtenni.

A Dunán inneni és túli országrész váraira szintén gondja lesz. Az egri püspökséget, a rendek óhajta szerint, be fogja tölteni, minthogy a kinevezendő főpap ama fontos vár jó karba helyezésére is van hivatva.

Gondoskodni fog, hogy a budai basa és a többi szandzsákok a fegyverszünetet megtartsák, és azon esetre, ha ezt megszegnék, az általok fenyegetett terület megoltalmaztassék. Valamint az sem kerüli el figyelmét, hogy a Magyarországon elhelyezett spanyol katonák azokat, kiktől pénzt kölcsönöztek vagy a kiket megkárosítottak, kielégítsék és kárpótolják.

Magyarország felső részeibe az igazság kiszolgáltatása végett, a rendek által kitűzött határnapon, a királyi helytartót, több bíróval és ítélőmesterrel, ki fogja küldeni; a meny nyiben pedig ezek akadályozva volnának, néhány tanácsost, Mérey Mihály személynökkel és az ítélő mesterekkel fog oda rendelni. A jobbágyok költözködése tárgyában hozott határozatban megnyugszik.¹⁾

A király válasziratának átküldése alkalmával, felhívta a rendeket, hogy azon végzéseket, melyekhez hozzájárult, és a melyeket az ő kívánsága szerint módosítani hajlandók, írják össze, a többiek iránt pedig, a melyekre nézve nem jó közöttök egyetértés létre, újabb felterjesztést intézzenek hozzá.

A rendek csakugyan indittatva érezték magokat egy újabb felterjesztésben előadni észrevételeiket a királyi válasz némely pontjaira.

Különösen elégületlenek voltak az elzálogosított egyházi javakra vonatkozó ponttal. Meleg szavakkal kérték a királyt, legyen tekintettel Isten egyházaira, melyeknek pártfogása kiváló kötelességeihez tartozik, és Isten dicsőségé-

¹⁾ A királyi válaszirat eredeti fogalmazata (dátum nélkül) a bécsi titkos levéltárban.

nek előmozdításáért eszközölje az ily javaknak visszaadását. Figyelmeztetik, hogy ezeknek elzálogosítása a kánoni és római jog szabványai-, az egyházak kiváltságai- és Magyarország ősi szabadságaival ellenkezik. Ezeket elődjei mindenkor lelkiismeretesen tiszteletben tartották, és remélik, hogy e példát ő is, mint katolikus fejedelem, követni fogja. És az elzálogosított egyházi javak visszaadását annál könnyebben rendelheti el, mert a tényleges birtokosok az előlegezett pénzt »roppant uzsorakamattal« már rég visszakapták.

Biztosítják továbbá a felől, hogy a borsmonostori apát-ság birtokai soha sem tartoztak az ausztriai főhercezség területéhez, mert még életben vannak azok, kik ama birtokon a magyar országgyűlések által megszavazott adókat beszedték. Megújítják azon kérelmüket is, hogy a stíriaiak által bitorolt magyarországi terület visszabocsátását rendelje el.

Ismételve felhívják figyelmét a bányák szomorú állapotára, és felkérlik, eszközölje ki legalább azt, hogy egy márka ezüst hat forinton váltassék be. Ha ezt rögtön nem teszi, a bányák művelése meg fog szünni, és a kárt, mely innen felmerül, többé alig lesz lehetséges pótolni.

Mínthogy a lengyel király alattvalóinak eltiltotta áruikat Magyarországra szállítani, a király eszközölje ki ezen tilalom visszavételét; ha pedig ez nem sikerül, ő is tiltsa el magyar-, cseh- és morvaországi alattvalóit a Lengyelországgal való kereskedéstől.

Végre kérik, hagyja meg helytartójának, hogy az ország rendes bírának közreműködésével, a beírványok tárgyában felmerült perekben mielőbb ítéljenek.¹⁾

Az ezen második felterjesztésre adott királyi választ nem ismerjük.

A rendek a törvénykönyv végleges összeállítása alkalmával, végzéseik és kívánataik sorozatából, tekintettel a király óhajtására, némelyeket *teljesen* elhagytak, másokat

¹⁾ A magyar rendek felterjesztése. Egykorú másolat, ugyanott.

módosítva vettek fel, ellenben némelyekre vonatkozólag tül-
tették magokat a király kifejezett óhajtásán.

Teljesen elhagyták az elzálogosított egyházi javakra, az ausztriai főhercegséghez csatolt magyarországi várakra, a borsmonostori apátság birtokaira, a bányák művelésére és a lengyelországi kereskedésre vonatkozó pontokat.

A török békealkudozások tárgyában, megnyugvásukat fejezték ki azok iránt, a mik történtek, meg lévén győződve, hogy a király mit sem visel inkább szíven mint Magyarország javát és megmentését; mindazáltal kérték, hogy jövőben, ha a törökökkel tárgyalásokba bocsátkoznék, ne mulasztja el magyar tanácsosainak közremunkálását igénybe venni, mint-hogy ezek a török ügyekben nagy jártassággal bírnak.

A magyar kincstárnok kinevezését nem sürgették, és ezen kívánatukat, a király válasziratával összhangzólag, akként módosították, hogy »ő felsége egy hű és alkalmas magyar embert rendeljen, a kinek kezeihez a kivetett adókból befolyó pénzek beszolgáltatassanak.«

Azon esetre, ha a törökkel békét nem lehetne létrehozni, a rendek, a király felhívására, készeknek nyilatkoznak, fejenként felkelni, mihelyest ő felsége is személyesen táborba száll. Ha pedig időközben a törökök valamely várat ostrom alá vennének, vagy a király területére betörést intéznének, vagy végre ha lázadók és engedetlenek megfélemlítésére fegyveres erővel kellene fellépni: határoztatott, hogy ily esetekben a királyi helytartó vagy a főkapitányok felhívására, az urak és nemesek, jobbágyaikkal együtt, főispánjaik vezérlete alatt táborba szállani köteleztessenek.

A rendek lemondottak azon kívánatukról, hogy a király állandón körükben tartózkodjék. Kiemelik, hogy nincs kétség az iránt, hogy valahányszor a király külföldi országokba távozik, mindenkor hívei javának érdeke vezérli; és csak azt óhajtják, hogy »ha nem is tartózkodik állandón az országban, elődjének példájára, idejének nagyobb részét töltsé itt.« A rendek egy úttal élő szóval azon kérelemmel is fordultak a királyhoz, hogy ha ő nem maradhat az országban, küldje ide első szü-

lött fiát, *Miksa* főherceget, mit Ferdinánd, szintén élő szóval adott válaszában, megigért. ¹⁾

Midőn az elidegenített jószágok visszaadásáról szólanak, tekintettel a király határozott nyilatkozatára, kihagyták azon pontot, mely a király kezei között levő idegen birtokok visszaadását is sürgeti.

Hasonlag a határsérelmek tárgyában felmerült egyenlenségek megszüntetéséről határozván, szintén a királyi válaszirat következtében, az egyesség vagy bírói ítélet alapján törént megállapodásokat érvényeseknek ismerik el.

Ellenben a magyar cancellária útján kibocsátandó rendeleteketi a Lajos király halála óta idegen kezekre jutott jószágokat, a slavóniai várakat, az egri püspökség betöltését, a spanyol katonák adósságait, és a harminczadokat illető pontok változatlanul felvették a törvénykönyvbe, anélkül, hogy a király ajánlatai és ígéretei felől említés történt volna.²⁾

Annak nyomát nem találjuk, hogy az alsó nemesség megválasztotta volna azon biztosokat, kiknek a király óhajta szerint, az adó behajtása és a befolyó pénzösszeg kezelése tárgyában megindítani tanácskozásokban részt kellett volna venni.

Mindazáltal a király nem akarta tovább az országgyűlés befejezését késleltetni. A rendek által benyújtott törvénykönyvet, minden nehézség nélkül, február 27-én megerősítette.

¹⁾ Erre hivatkozik a következő (1547) országgyűlés V. cikkében.

²⁾ A végzéseken tett módosításokra vonatkozó emlékirat a bécsi titkos levéltárban. — Az 57 cikkből álló törvénykönyv ki van adva törvényeink gyűjteményében. Egykorú másolata a bécsi kamarai levéltárban.

II.

Magyarországi részleges gyűlések 1547-ben.

I.

Az 1546-ik évi országgyűlés törvényei ép oly kevéssé orvosolták az ország belbajait, a mint a Szulejmánnal kötött egy évi fegyverszünet sem volt képes a nemzetet jövője iránt megnyugtatni.

E miatt az 1547-ik év lefolyása alatt az egyes ország-részek rendei többször összegyűltek, hogy érdekeikről és védelmükről tanácskozzanak és intézkedjenek.

Igy, mindjárt az év első napjaiban, január 13-án, a Dunán túl fekvő megyékből több főpap, főúr és nemes *Hidvégen* jött össze.

Minthogy ugyanis értésökre esett, hogy Ferdinánd Csehország-, Ausztria- és Stíriában gyűléseket készül tartani, felhasználták ezen alkalmat arra, hogy a királyhoz követeket küldjenek, és általok bajaikat előadván, segítségért esedezzenek.

Chernelházai *Chernell Ambrus* és Salamonfalvi *Groff Bernát* voltak e követek, kiknek visszatérésök után a rendek a királyi válasz meghallgatására újabb gyűlés tartását határozták el, megbízván Dewecheri Choron Andrást, hogy őket maga idején Vasvárra hívja össze.

Nehogy azonban addig is a külső támadás, vagy a lázadók és hatalmaskodók merényletei készületlenül találják őket, elhatározták, hogy a magok költségén 400 lovast fognak tartani. És pedig 100—100 lovast Porkoláb Márton kapitány alatt Paczódon, Horváth Márk alatt Csurgón, Pethew Péter alatt Devecseren, végre Zarka Pál alatt Pápán. Az előbbi kettő Baranya- és Zala, az utóbbi kettő Vas- és

Soprony megyék biztonsága felett is volt hivatva örködni.¹⁾ Ezen négy kapitány Choron András alá rendeltetett, a ki megbízott hadaik felett szemléket tartani és azoknak fizetéséről gondoskodni. Segédül Chány Ákos rendeltetett melléje.

Ezen hadaknak, úgy szintén a hidak őrzésére rendelt puskás gyalogoknak ellátására minden jobbágy-portára egy forintnyi, két részletben fizetendő, adót vetettek ki, mely alól csak azon jobbágyok mentettek fel, kiknek vagyona hat forintnál csekélyebb értékű. Mivel pedig ezen adó behajtása némi késedelemmel járt, pénzre pedig haladéktalanul volt szükség, megállapított, hogy a földesurak jobbágyaik adójának egy negyedrészt előlegezni tartozzanak. Egy lovasnak havi zsoldját 3 forintban, a kapitányok, úgy szintén Choron és Chány havi tiszteletdíja 50—50 forintban állapított meg.

Végre rendelkezés történt az adó behajtása és kezelése, úgy szintén a Rába folyam szabályozása tárgyában.²⁾

Mennyiben és mily eredménnyel hajtottak végre ezen végzések:³⁾ arról nincs tudomásunk.

II.

A *Dunán inneni megyék* rendeit Várday Pál esztergomi érsek, mint királyi helytartó, 1547. június 15-ére, *Nyitrára* hívta egybe, hogy velők a véghelyek megoltalmazásáról tanácskozzék.

A gyűlést maga a helytartó nyitotta meg. A király nevében felhívta az egybegyűlt rendeket, hogy az uralkodójuk iránt tartozó hűség és saját érdekek által indítva, törekedjenek addig is, míg a király az országba visszatér, hazájok védelméről gondoskodni.

¹⁾ Az erre vonatkozó pont a végzések szövegében nem egészen világos.

²⁾ »Dimensio (?) portus fluvii Rabae.«

³⁾ A hidvégi gyűlés végzéseinek több helyen érthetetlen és homályos szövege arra utal, hogy az magyarból latinra fordított le. A végzések egykorú példánya a budai kamarai levéltárban. Kiadta Kovachich. Supplementum. III 198—204. II.

A rendek több napi tanácskozás után, a következő eredményre jutottak.

Minthogy a véghelyek megoltalmazása gyalog- és lovas-hadak tartását igényeli, és az 1546-iki országgyűlés által megajánlott adóból befolyt összeg már ki volt merítve, szükségesnek mutatkozott új adót vetni ki. E miatt minden jobbágy után, augusztus elsején behajtandó, egy forintot szavaztak meg, és pedig húsz dénárt »kamaraí nyereség« címén, a többi nyolczvan dénárt pedig a hadak fizetésére. Úgy hogy minden főúr és nemes fel legyen hatalmazva saját jobbágynak adójából hadakat fogadni és tartani; mindazáltal ezeknek elhelyezése az alkalmas pontokon közös tanácskozás útján történjék. A hadak három hónapig tartassanak, minthogy remélik, hogy ezen idő alatt a király vissza fog térni.

Már a gyűlés előtt, és annak tartama alatt is, hírek érkeztek, hogy Budán nagyszámú török hadak gyülekeznek és nagymérvű hadikészületek történnek, melyeknek, úgy hitték Egernek vagy valamely más várnak megvívása és a körülfekvő terület feldúlása képezi célját. Ezzel szemben a rendek abban állapodtak meg, hogy egyesült erővel fognak az ellenségnek ellenállani. E végből be nem várván a megajánlott adónak behajtását, az urak és nemesek köteleztettek saját pénzökön fogadni hadakat, és ezeket már július elsején a kijelölendő helyekre küldeni, sőt ott jobbágaik ötödrésszével személyesen is megjelenni.

Ezen hadseregnek vezérletét, a mennyiben a királyi helytartó előhaladott kora miatt nem tehetné, a királyi hadak főparancsnoka Salm Miklós gróf, vagy az országos főkapitány Báthory Endre vegye át; de ha ezek akadályozva volnának, a király helyett minden esetre a helytartó álljon a sereg élére.

A megyei hadak részére három gyűlhely jeleltetett ki: Nyitra, Báth és Fülek. Minthogy pedig ezeket egymástól nem nagy távolság választja el, ha a szükség úgy kívánja, az egész haderő könnyen egy helyre pontosítható össze.

Habár pedig a rendek remélik, hogy képesek lesznek ily módon a fenyegető veszélyt eltávolítani; minthogy azonban oly hatalmas ellenséggel szemben az eredmény kétséges: azon kérelemmel fordulnak a királyhoz, hogy ne csak ezen

végzéseiket erősítse meg, hanem némi idegen hadakat is küldjön mielőbb segítségökre, hogy ezekkel egyesülve annál biztosabban állhassanak ellen, sőt ha lehet, az ellenséget meg is verhessék.

E szerint a rendek meg valának győződve a felől, hogy idegen hadak támogatása nélkül az országot meg nem védelmezhetik, s e miatt arra is kéri a királyt, hogy azon idegen hadakat, melyek jelenleg az ország területén állanak, innen ki ne vezesse; sőt birja rá császári bátyját, hogy végre, miután Németországban a békét helyreállította, indítsa meg a török ellen a nagy támadó hadjáratot, melytől egyedül várják az ország fenmaradását és megmentését.

Felhívják továbbá a király figyelmét a magyar ércpénzre is, mely egy idő óta oly rosz minőségben veretik, hogy míg csak néhány hónap előtt a magyar forintot Bécsben a pénzváltás- és vásárlásnál 110 dénár értékben számították, most 90 dénár értékben is alig fogadják el; sőt a Tiszán túl általán vonakodnak azt elfogadni. Felkéri tehát a királyt, hogy vagy ismét a régi körmöczi érték szerint veresse az ércpénzt, vagy pedig rendelje el, hogy a magyar forint Bécsben és egyéb közelfekvő helyeken a német forinttal egyenlő értékben fogadtassék el. Ellenkező esetben, egyéb bajok mellett, az egész magyarországi kereskedelem nagy hátrányokat fog szenvedni. A morvaországi dénárok (babka) körül is nehézségek merültek fel; amennyiben Morvaországban egy krajczárra három dénár, Magyarország némely részeiben pedig egy krajczárra csak két dénár számíttatik. Ezen visszaélés megszüntetését is sürgetően szükségesnek tartják.

A király, az elmúlt évben, a kivitt ökrök után a harminczadi díjat egy forintról kettőre emelte fel. Mivel azonban ezen intézkedés a királyi kincstárra nemcsak előnyös nem volt, hanem hátrányosnak is bizonyult, a rendek megszüntetését javasolják.

Az önkényesen elfoglalt jöszágok és jövedelmek visszabocsátását elrendelő törvényeknek végrehajtását; továbbá azon királyi rendeletnek, mely a király távollétében a helytartó által tartatni szokott törvényszékek működését felfüggeszti, visszavételét sürgetik.

Ezen végzéseknek és kérelmeknek, úgy szintén némely magánosok folyamodásainak bemutatása czéljából, a nyitrai gyűlés, június 24-én két követet küldött Ferdinánd királyhoz: *Sbardellati Ágoston* esztergomi nagyprépostot és *Baracskey Pált*. ¹⁾

A király július közepe táján Prágában fogadta a követeket, és úgy látszik, megerősítette a nyitrai gyűlés végzéseit; azt legalább biztosan tudjuk, hogy az adó kivetésére vonatkozó végzésnek foganatosítását elrendelte. ²⁾

III.

A Dunán túli országrész rendei január havában tartott hidvégi gyűlésekben megbízták Choron Andrást, hogy őket, mielőtt felterjesztésekre a királyi válasz megérkezik, újra hívja egybe. Megtörtént-e az? nem tudjuk.

De (1547) augusztus 22-én ismét együtt találjuk őket *Körmenden*.

Ezen alkalommal is a bel- és küllellenségek részéről fenyegető veszélyek képezték a tanácskozások tárgyát. Ezeknek elhárításáról kívántak intézkedni, addig is, míg ezt a király teendi.

E miatt a véghelyek oltalmára tartandó hadak fizetésére adót ajánlottak meg: és pedig minden hat forint értéket meghaladó vagyonnal bíró jobbágyra egy forintot és 20 dénárt, továbbá az egy telkes és tíz forint értéket meghaladó vagyonnal bíró nemesekre egy forintot vetettek ki.

A jobbágyok által fizetendő adóból 20 dénár kamarai nyereség czímén a k. kamarát illeti; mindazáltal a király felkérte, hogy ezen összeget is a megyéknek hadak fogadására engedje át. A jobbágyok és egy-telkes nemesek adójából

¹⁾ A részökre, 1547. aug. 27-én kiállított utasítást, mely a gyűlés végzéseit tartalmazza, egykorú példányban, a budai országos levéltár őrizi.

²⁾ Ferdinánd királynak 1547. aug. 20-án Batthyányi Ferenczhez intézett rendelete, a hg. Batthyányi család körmendi levéltárában. *Körmend* által készített másolata a M. N. Múzeumban.

80 dénár hadak tartására, végre a fenmaradó 20 dénár a vég-helyek megerősítésére fordítandó; az előbbi 80 dénárból befolyó pénz Salm Miklós főparancsnok, a 20 dénárból befolyó összeg pedig Choron András kezeibe szolgáltatandó. Az adó két részletben hajtatik be: közvetlenül az összeírás után, és a következő év első napjaiban.

A főispánok utasítottak, hogy azon uraknak és nemeseknek, kik az adót megfizetni vonakodnak, jószágaikat foglalják el, és a megye részére addig tartsák kezeik között, míg jövedelmeikből a meg nem fizetett adónak kétszeres értéke befolyik. Hasonló eljárás követendő azok irányában, kik az 1546. évi országgyűlés által megajánlott adót meg nem fizették és a hátralékot, a jelen gyűlés után 15 nap alatt, sem fizetnék le. Kivétel csak Bánffy László-, Erdődy Péter- és Salm Miklósról vonatkozólag történt, kiknek részére külön fizetési határnapok állapítottak meg. Az adóhátralékokból első sorban a megyei hadak kapitányaiknak követeléseit fognak kielégíteni.

A törökök pusztító hadjáratainak megakadályozása céljából határoztatott, hogy az állandó hadak tartása mellett, mihelyt betöréseknek híre érkezik, az 1546-iki törvények értelmében, az összes urak és nemesek, birtokaikból lovasokat és gyalogosokat állítván ki, a főispánok zászlai alatt táborba szállani tartoznak. Az egytelkes nemesek minden egész cúria után egy jól felfegyverzett gyalogot állítanak ki.

Chernel Ambrus és *Góff Bernát*, kik a hidvégi gyűlés megbízásából Prágában Ferdinánd királynál jártak volt, költségeik megtérítéseért folyamodtak. A rendek 100 forintot rendeltek részükre.

Felmerült a gyűlésen a király által Szulejmán szultánnal megindított békealkudozásoknak ügye is. Minthogy ugyanis ezek tárgyában aggasztó hírek hozattak forgalomba, a rendek, biztos felvilágosítások megszerzése végett, *Istvánffy Pált* és *Sibrik Gergelyt* küldötték mint követeket V. Károly császárhoz és Ferdinándhoz.¹⁾

¹⁾ A körmendi végzések egykorú példánya a budai m. k. kamarai levéltárban.

Mielőtt azonban ezek küldetésökben eljártak volna, Várday Pál helytartó jelentést tett a királynak a körmendi gyűlés lefolyása felől és megküldötte neki az alkotott végzéseket.

Ferdinánd, be nem várva a követeket, megbízta *Batthyányi Ferenczet*, hogy azon urakat és nemeseket, kik a körmendi gyűlésen részt vettek, vagy legalább az előkelőbbeket közülök, hívja össze és közölje velök válaszáat.

A király elismeréssel szól a rendek buzgalmáról és bölcsességéről, melylyel a közjó előmozdítása körül fáradoztak, minélfogva végzéseiket jóváhagyja és megerősíti. Erdődy Péter a dunántúli megyék főkapitányává ¹⁾ és azon hadnak, melyet a megajánlott adóból ki fognak állítani, fővezérévé nevezi, székhelyévé Szigetvárat jelelvén ki. Egyébkint őt Salm Miklós főparancsnok alá helyezte, kit utasított, hogy Erdődynek, a mennyiben a kül- vagy belellességekkel megmérkőzni nem volna képes, segítségére legyen.

A király továbbá a rendeknek azon kérelmét is teljesítette, hogy a dunántúli megyékből befolyó kamarai nyereséget is azon országrész védelmére fordítsa; azt Erdődy Péternek rendelkezésére bocsátotta.

A mi azonban a követeket illeti, kiket a körmendi gyűlés a török békealkudozások tárgyában a császárhoz és a királyhoz küldeni elhatározta: figyelmeztette a rendeket, hogy ezen okból felesleges a követeket utnak indítani, megnyugtatóván őket, hogy a létrehozott fegyverszünet feltételei az országra és lakóira nézve egyáltalán nem hátrányosak, sőt inkább előnyösek. Ha azonban a követek hívatva volnának a császárnál a török ellen rég tervezett támadó hadjárat megindítását sürgetni: ez ellen semmi kifogása nincs.

Végre Batthyányinak buzdítania kellett a rendeket, hogy ezentúl is hűséggel ragaszkodjanak uralkodójukhoz, viseltessenek iránta és császári bátyja iránt bizalommal, mert Magyarország javát és fönmaradását mindenekfelett szívéből viselik, és mit sem óhajtanak melegebben, mint hogy a rendeket

¹⁾ »Quem -- írja a király -- communi voto et consensu in Kermend Domini Praelati, Barones et Nobiles ad hoc elegisse dicuntur ;« a minek azonban a végzésekben semmi nyoma.

a török zsarnokságtól megmentve ősi szabadságukba visszahelyezzék.¹⁾

Azonban Batthyányi nem hívta össze a dunántúli rendeket, mit azzal indokolt, hogy a királytól külön rendeletet, mely a gyűlés kihirdetésére felhívta volna, nem vett. E miatt arra határozta el magát, hogy a királyi leirat tartalmát azon alkalommal fogja a dunántúli rendekkel közölni, a mikor azok a november végére Nagyszombatba kihirdetett országgyűlésen együtt lesznek.

A király Batthyányinak ezen határozatában megnyugodott.²⁾

¹⁾ Az 1547 szeptember 16-án Prágából Batthyányihoz intézett utasítás eredetije a körmendi családi levéltárban.

²⁾ Ferdinánd az 1547 november 17-én Augsburgból Batthyányi Ferenczhez intézett levélben többi között írja: »Scribis primum, responsum nostrum ad Te missum, fidelibus Statibus et Ordinibus illorum Comitatum, qui nuper in Oppido Kermend congregati . . . propter aliqua impedimenta, potissimum vero quod non habueris litteras nostras, quibus illos conuocasses . . . referre non potuisse . . . Non erat opus ad conuocandos eos Status et Ordines literis, cum non fuerit institutum nobis nouam congregationem faciendi, sed paulo ante congregatis . . . voluntatem nostram referendi, quos Tu solis tuis literis conuocare potuisses . . . Nihilominus postquam Tibi et aliis nonnullis fidelibus nostris, cum quibus hac de re locutus es, ita est visum, ut relationem nostri responsi ad Conuentum generalem . . . referres . . . id boni consulimus.« (Eredetije a hg Batthyányi család körmendi levéltárában.)

III.

A nagyszombati országgyűlés 1547. Deczemberben.

A németországi vallási küzdelmek 1546-ban nyílt háborúvá fejlődtek. V. Károly fegyvert fogott a protestáns fejedelmek ellen, kik egy időben a kath. egyház és a császári hatalom ellen támadtak. Ily körülmények között a török ellen intézendő hadjárat tervét egészen elejtette, és Weltwycket visszaküldötte Konstantinápolyba a békealkudozások folytatására. Ferdinánd ugyanezen célból Ugrinovicsot bocsátotta a portára.

A tárgyalások, melyekre, a pozsonyi országgyűlés felszólalása daczára, a magyar tanácsosoknak semmi befolyásuk nem volt, ¹⁾ kielégítő eredményre vezettek. A béke öt évre kötöttet meg, többi között oly feltétellel, hogy a magyar király évenként 30,000 aranyat fizet a szultánnak és 3000-et Rusztem fővezérnek. ²⁾

Ferdinándnak — ki ekkor Augsburgban tartózkodott, — erről még nem volt tudomása, midőn szeptember 25-én a magyar országgyűlést 1547. november 25-re Nagyszombatba hívta össze. A meghívó levelekben a tanácskozáások főtárgyául a véghelyekről való gondoskodást tüzi ki; »mert habár — úgy mond — az ellenség ígéri is, hogy a békét vagy fegyverszünetet megtartja, nekünk mindenkor felkészülve kell lennünk.« Személyes megjelenését ez alkalommal nem helyezte kilátásba. Előre jelentette, hogy utasítással ellátandó biztosokat fog az országgyűlésre küldeni. ³⁾

¹⁾ Ez kiténik Ferdinándnak 1547 december 5-én a magyar helytartótanácsához intézett leveléből. (Közli Horváth Mihály. Brüsseli Okmánytár. II. 141. l.)

²⁾ Hammer II. 201. s. kk. II.

³⁾ Az 1547. szeptember 25-én kelt meghívó levél *Kovachichnál*, Supplementum. III. 211. l.,

Biztosaivá gróf *Salm Miklós* főkamarásmestert, magyarországi főparancsnokot és gróf *Nádasdy Tamás* országbírórt rendelte. ¹⁾

Az országgyűlés megnyitása előtt Várday Pál királyi helytartónál *Pozsonyban* több főpap, főúr és nemes — szám szerint 24 — gyűlt egybe, ²⁾ hogy előlegesen a teendők iránt tanácskozzanak.

Ezek — november 6-án — V. Károly császárhoz levelet intéztek. A schmalkaldeni szövetség ellen viselt háború diadalmas befejezése alkalmából szerencse-kívánataikat tolmácsolják. Egy úttal kifejezik azon reményöket, hogy most miután a belső ellenséget leküzdötte, a török ellen fogja irányozni egész erejét. És habár értesültek, hogy Ferdinánd király a törökkel kötött fegyverszünetet meghosszabbította, biznak benne, hogy védelmükről gondoskodni fog. E miatt el vannak határozva, hogy a közelebb megnyitandó nagyszombati országgyűlésből a császárhoz és az augsburgi birodalmi gyűléshez követeket küldenek. Nehogy azonban ezek talán már későn, a gyűlés befejezése után érkezzenek, szükségesnek látták e levelet előrebecsátani.

Felhívják figyelmét arra, hogy a szultán a békekötésekben mindenkor csak a maga érdekét szokta szem előtt tartani; és jelenleg is megrettentve a császári hadak győzelmei által, nehogy ezek ellene forduljanak, fogadta el a fegyverszünetet; annál inkább, mert más háború által van igénybe véve. Minél fogva az isteni gondviselés most nyújtja a legkedvezőbb alkalmat a török zsarnok igájának lerázására.

Kérik tehát, tegye meg a birodalmi gyűlésen a kellő lépéseket, hogy a Magyarország felszabadítására elhatározott hadjáratot mielőbb meg lehessen indítani és szerencsésen befejezni. Addig is pedig, míg e hadjárat létesülhet, a véghe-lyek rögtön erősíttessenek meg, nehogy az ellenség hatalmába

¹⁾ A részekre 1547. november 5-én kiállított királyi utasítás — melyről még alább bővebben szólunk — *Pray* kézírati gyűjteményében, a budapesti egyetemi könyvtárban

²⁾ Az V. Károlyhoz intézett levél alatt, melyről alább szólunk, 24 pecsét áll. Az egyik Várdayé. A legtöbbnek birtokosát nem vagyunk képesek meghatározni.

jutván, az ellene indítandó hadjárat sikerét nehezítsék. Mert hogy a törökök által elfogadott fegyverszünet megtartásában nem lehet bízni, mutatják a pusztítások, melyeket a király területén eddig véghezvittek.

Egyébkint habár a magyar nemzet, számos és súlyos csapások által megtörve, önmagát nem képes többé megvédeni: az egybegyűlt rendek kijelentik, hogy készek mindnyájan a császár zászlai alatt fegyvert fogni, őseik példájára, hazájok szabadságáért és a kereszténység javáért életüket és véréket feláldozni. ¹⁾

Az országgyűlés csak december első napjaiban nyitott meg.

A királyi biztosok tisztében, nem Salm és Nádasdy, hanem *Várday Pál* és *Salm* gróf jártak el.²⁾

Ezek megnyitó beszédükben, a király üdvözlétét és kegyelmét jelentve, előadták, mikép kényszerítették az engedelmességet megtagadó német fejedelmek a császárt, hogy ellenök háborút indítson, és a királyt, hogy bátyjának segítségére siessen. Ekként mindketten megakadályoztattak a török ellen tervezett hadjáratot megindítani. Minthogy azonban most már a németországi és csehországi mozgalmak el vannak fojtva, remélhető, hogy az Augsburgba egybehívott birodalmi gyűlésen Németországnak belső békéje állandón meg fog állapíttatni, egyúttal pedig a Magyarország felszabadítására szükséges rendelkezések meg fognak történni. Ennek folytán a király utasítva látja magát, nem annyira a maga, mint inkább magyarországi alattvalóinak érdekében, hogy személyesen vegyen részt a birodalmi gyűlés tárgyalásaiban, minél fogva a magyar rendek között nem jelenhetett meg. Mivel azonban a német és más keresztény fejedelmekkel a Magyarország védelmére vonatkozó tárgyalásokat befejezte, sietni fog körükbe visszatérni.

¹⁾ Az 1547. november 6-án kel., a császárhoz intézett, és 24 pecséttel ellátott levél eredetije a bécsi titkos levéltárban

²⁾ Ferdinánd király 1548. február 22-iki válasziratában említi, hogy a török békekötés tárgyában Várday és Salm tették meg az országgyűlésnek az előterjesztést.

Továbbá, a király régóta tudomással bir a felől, hogy némely roszakaratú és a közbéke megzavarására törő emberek azon rágalmat terjesztették, hogy a császár és a király a fegyverszünetbe, melynek létrehozására a török szultánnal alkudoztak, Magyarországot nem foglalták be, és ezt szabad zsákmányul engedték a törököknek, hogy így további oltalmazásának gondjaitól megszabaduljanak. A rendek meg lehetnek győződve, hogy a császár és a király erre soha sem gondoltak. Sőt ellenkezőleg mindig azon voltak, hogy Magyarországot, a melynek békéjétől és fenmaradásától az egész kereszténységnek biztonsága függ, a hozzá tartozó tartományokkal együtt, a török zsarnoki igája alól felmentsék és hajdani szabadságába visszahelyezték.

Ne gondolják azt se, hogy a fegyverszünet, mely iránt a tárgyalások most folyamatban vannak, az országnak kárára fog válni; ellenkezőleg a rendek javát, fenmaradását és békéjét fogja az biztosítani, miként csakhamar ki fog tűnni.

Mindazáltal habár a szultán készenk mutatkozik bizonyos időre békét kötni és azt megtartani, szükséges készen állani, nehogy e közben veszély érje az országot; szükséges tehát, hogy addig is míg a király visszatérvén, az ország védelméről és a véghegyek fentartásáról más módon gondoskodhatik, a rendek e czélra némi segínyt ajánljanak meg. A rendek előtt ismeretes, hogy a király több év óta jelentékeny hadakat tart az ország védelmére, melyeket nagy részt többi országainak és tartományainak jövedelmeiből fizet, sőt a saját kincstárából is évenként nagy összegeket fordít Magyarországra. Mert habár az elmúlt években a magyar rendek többször adót szavaztak meg az ország és a király szükségére, a befolyt pénzeket némely lázongók és békebontók széttagadozták. Minthogy pedig a király most több más oldalról is igénybe van véve, igazságosnak tartja, hogy a rendek újra ajánljanak meg adót, és annak elpazarlását akként igyekezzenek megakadályozni, hogy a király visszatérteig a véghegyeket és önmagukat minden lehető támadás ellen megoltalmazni képesek legyenek.

A király felhívja a rendek figyelmét arra is, hogy közöttük lázadók találhatnának, kik nemcsak a közbékét megza-

varják, és bármit önkényesen véghez visznek, hanem a király személye ellen támadni nem áttallanak. Hogy ezeket ekkoráig meg nem fékezhette, részint hosszas távolléte, részint a nemzet megosztlása okozta. Mert habár többször hadakat küldött megfenyítésökre, mindég felmerültek oly körülmények, melyek miatt feladatukat meg nem oldhatták és az ország lakosait további zaklatásoktól meg nem óvhatták.

A király inti a rendeket, hogy belviszályaikkal — melyek szegény jobbágyaik elnyomását okozzák és Isten haragját idézik fel — felhagyván, magok körében a békét és összetartást megszilárdítani igyekezzenek; e célból addig is, míg személyesen megjelenhetik az országban, kapitányait utasítandja, hogy a rendelkezésökre álló haderőt, minden kimélet nélkül, használják fel a békeszegők és erőszakoskodók megfékezésére.

Végre, minthogy a király elődei, törvényes rendelkezéseik között azt is megállapították, hogy a főpapok és egyházak mindenütt a tizedjövedelmeket élvezték, és pedig oly célból, hogy képesíttessenek az isteni tiszteletről gondoskodni és az ország védelmére hadakat tartani; jelenleg pedig gyakori eset az, hogy világiak az ily egyházi tizedeket bitrolják és saját céljaikra használják, minek az isteni tisztelet és a honvédelem egyaránt érezi káros következményeit: ennek folytán a király felhívja a rendeket, gondoskodjanak arról, hogy az egyházi tizedeket mindenütt rendesen szolgáltassák ki.

A király biztosítja a rendeket, azon esetre ha kívánatait teljesítik, kegyelme és támogatása felől, mind a lázadók megfékezésében, mind hazájuk védelmében; és hogy császár bátyjának közreműködésével mindent meg fog tenni, a mit egy jó és kegyes uralkodótól, ki alattvalóinak nyugalmát, szabadságát és jólétét szíven viseli, várni lehet. ¹⁾

¹⁾ Ferdinánd királynak 1546 november 5-én, biztosai részére kiállított, fennebb idézett utasítása kizárólag azon előadást tartalmazza, melyvel az országgyűlést meg kellett nyitniok. Az utolsó előtti pont — a viszályok beszüntetéséről — nincs meg az instruícióban, de hogy a k. proposíciókban előfordult, bizonyítja a törvénykönyv IV. czikke.

A rendek haladéktalanul megkezdték tanácskozásaikat ¹⁾ az adó megajánlása tárgyában. Egy úttal megválasztották a császárhoz és az augsburgi birodalmi gyűléshez küldendő követeiket, a kik hivatta voltak a török elleni hadjárat megindítását sürgetni. ²⁾

Azonban csakhamar fontos fordulat állott be. Deczember közepe táján megérkezett Nagyszombatba Ferdinánd királynak a magyar helytartótanácsához intézett levele, melyben a szultánnal kötött öt évi békéről értesíti; mellékelvén Szulejmánnak október 31-én Konstantinápolyban kiállított oklevelét, melyben az is foglaltatik, hogy Ferdinánd király, Magyarország azon részeért, mely tényleg birtokában van, »évenként márczius elején, tisztességes ajándékot és tiszteletdíjt tartozik a portára küldeni.«

A király meghagyta a helytartótanácsnak, hogy a békekötést hirdesse ki, úgy azonban, hogy titkos feltételeit, melyeket nem szükséges nyilvánosságra hozni, hallgassa el. ³⁾

A királyi biztosok — ezen királyi irat vétele után — siettek a rendeket értesíteni, hogy Ferdinánd »különféle okok által indítatva,« és »a rendek javát tartva szem előtt« a szultánnal öt évre térjedő békét kötött, oly feltételek alatt, hogy mindaz a mi ez időszerint a király és alattvalóinak birtokában van, a török támadások elől biztosítva legyen; továbbá mindazon városok, falvak és jószágok, a melyeket a szultán saját katonáinak adományozott ugyan, de a melyeknek ezek békés birtokába nem jutottak, szintén a király területéhez tartozóknak tekintendők; mindkét uralkodó hadai minden ellenségeskedéstől tartózkodjanak, és azok, kik a békét megsértik, érdem-

¹⁾ Ezekről közelebbi részletek nem ismeretesek. Sáros-megyének követei részére adott utasítását közli *Wagner. Diplom. Sáros. 40. l. — L. Rományok. IV. szám.*

²⁾ Ezt az országgyűlési követek az augsburgi gyűléshez intézett beszédükben maguk említik. (L. Brüsseli Okmánytár. II. 149. l.)

³⁾ Az utóirat így hangzik: »Ea quae sunt in articulis praesentibus inclusis, secretiora, et quae non sunt necessaria ad publicandum, teneatis apud vos secreta; quae vero publica, ea publicare poteritis. A királynak deczember 5-én Augsburgban kelt levelét, és a mellékelt békeoklevelet közli Horváth Mihály. Brüsseli Okmánytár. II. 141—148. ll.

lett büntetést vegyenek; végre a szökevényeket egyik rész se fogadja be.

Azonban az adófizetésről jónak látták nem tenni említést. ¹⁾

A rendek ekkor hálájukat fejezték ki uralkodójuknak buzgalmaért és ajánlataiért; kijelentették, hogy bizalommal néznek jövő tevékenységének eredményei elé, megjegyezvén, hogy már régóta belé helyezik, Isten után, minden reménységökét.

A török szultánnal kötött békében is, alattvalói javára irányzott gondoskodásának jelét látják. Azonban habár nem kételkednek az iránt, hogy a békefeltételeket azért fogadta el, mert azok által a magyar rendek javát előmozdithatni hitte és remélte, hogy azokat a törökök is lelkiismeretesen fogják megtartani; mivel azonban a törökök híresztelik, hogy a békekötés a közlött feltételeknél »hátrányosabbakat« is tartalmaz, egyúttal pedig a király alattvalóinak jobbágyságát már is az eddigieknél súlyosabb terhekkal zaklatják, erőszakkal akadályozván őket, hogy a királynak adójukat, a földesuraknak jobbági tartozásaikat lefizessék és a véghelyeken közmunkát végezzenek: felkérlik tehát a királyt, találjon módot, hogy a törökök is ezentúl szigorúan tartsák meg a békefeltételeket. A szökevényekre vonatkozó pontnak módosítását kívánják; nem tartják ugyanis a keresztény felfogással összeegyeztethetőnek, hogy azokat, kik a pogány rabságból hozzájok menekülnek, el ne fogadják, vagy épen a törökök kegyetlen kínzásainak kiszolgáltassák. Minthogy pedig a törökök a korábbi fegyverszünetek idejében sem tartózkodtak várakat vívni és egész nagy területeket elpusztítani, és jelenleg is hasonló szándékot árulnak el: lássa el a király a Dunán-innen és túl fekvő várakat őrséggel, hogy szükség esetében ellenállhassanak. ²⁾

A rendek hálával fogadják a királynak vizsgálataik megszüntetésére vonatkozó intését. Elismerik, hogy azok, az ellen-

¹⁾ A biztosoknak előadását resumálja a törvénykönyvnek II. cikke.

²⁾ I—III. cikkek.

ség támadásai mellett, főokai az ország siralmas helyzetének, és hogy Isten haragjának megengesztelése végett is őszinte egyetértésre és szoros összetartásra kell törekedniök. Mivel azonban az által, hogy az erőszakos tettek szerzői hosszú időn át büntetlenül maradtak, sokan a gonoszban annyira megá-
 talkodottakká lettek, hogy a jóra intő és buzdító szavak már semmi hatást sem gyakorolnak reájok, és csak erőszakos eszközökkel, fegyverrel lehet őket megfékezni; e miatt helyeselik a királynak ajánlatát, mely szerint addig is míg az országban személyesen megjelenhetik, kapitányait utasítandja, hogy a rendelkezésekre helyezett haderővel, a korábbi országgyűlések végzéseinek értelmében, minden kimélet nélkül fékezzék meg a zavargókat és elégedetleneket; ha ez megtörténik, ez által véget vet az ártatlanok elnyomásának, megszilárdítja saját tekintélyét, és a törvények végrehajtását eszközli. Viszont a rendek készek ezen feladat megoldásában a királyt és kapitányait lehetőleg támogatni. ¹⁾

Mivel a hosszú tapasztalás kétségtelenné tette, hogy a királynak távolléte az országból számosaknak féktelenségét nevelte, hajdan is mindig nyugodtabb volt az ország midőn határai között tartózkodott a király, mint távolléte alatt, és e miatt az ország törvényei is kívánják, hogy a király az év nagyobb részét Magyarországon töltsen, a mely törvényeknek azon uralkodók is hódoltak, a kik egyúttal a császári koronát viselték: ennek folytán a rendek azon kérelemmel fordulnak a királyhoz, hogy »végre valahára« jöjjen Magyarországra, ha pedig az ország érdekei távol tartanak, vagy nem maradhatna itt hosszabb időn át, küldje fiát Miksa főherceget körükbe, a mit már a múlt évi pozsonyi országgyűlésen is kilátásba helyezett. Az ő megjelenésétől a törvénytelenségek biztosabb megszüntetését várják. És kiemelik, hogy a király Csehország rendjeinek hasonló kérésére másodszülött fiát Ferdinánd főherceget bízta meg azon tartomány kormányával.

Egyébként ezen kérelmüket egy még fontosabb nyilatkozattal is indokolják. »Minthogy ugyanis — így szólnak — az ország karai és rendei *nem csak ő felsége, hanem örökösei*

¹⁾ A IV. cikk.

uralmának és hatalmának is, minden időkre, alávetették magokat; a Magyarországra küldendő főherczeknek nem csekélyebb hűséggel, ragaszkodással és tisztelettel fognak engedelmeskedni, mint magának ő felsége személyének.« ¹⁾

Ezen nyilatkozat az ausztriai ház örökösödési jogának elismerését látszik magában foglalni. És valahányszor az udvar a nemzetnek szabad és korlátlan királyválasztási jogát megtámadta vagy kétségbevonta, mindig hivatkozott a fennebbi szavakra.

Áttérve a király azon felszólítására, hogy *adót* szavazzanak meg, az ország helyzetét igyekeznek a királylyal megismertetni. Kiemelik, mennyire megfogyott mindnyájoknak vagyona, mily sokfelé kell a szegény jobbágyoknak adózni, s mily csekély segítséget lehet ezektől várni. Az országnak már csak kis része van a király hű alattvalóinak kezei között; nagyobb része a törököt, vagy Izabellát és Frater Györgyöt uralja. Minthogy tehát a király területe igen szűk határok közé van szorítva, innen kevés segítségre számíthat. Mindazáltal, a rendek meggyőzni kívánván őt a felől, hogy a magyarok a legszerencsétlenebb helyzetben sem mulasztják el kötelességöket teljesíteni: készséggel ajánlanak meg új adókat. Kérik, fogadja azt szívesen, és az abból befolyó összeghez csatolja idejekorán a maga, császári bátyjának és a német birodalomnak segélypénzeit. Mert elismerik, hogy azzal a mit ők ajánlanak fel, sem a külső, sem a belső ellenség részéről fenyegető veszélyeket nem lehet elhárítani.

És pedig megszavaztak az összes urak és nemesek birtokain létező minden jobbágy után két forintot, a melynek fele a jövő évi márczius elsején, másik fele pedig június 24-én fog behajtatni. Ezen két forintnyi adóból 160 dénárt hadak tartására és a véghelyek megerősítésére, 20 dénárt követségekre és a király egyéb szükségeire szántak, 20 dénárt végre a kamarai nyereség czime alatt²⁾ szolgáltatottak. Az utóbbi 40 dénár a királyi kamara rendelkezésére bocsáttatott; a 160 dénárról ellenben külön intézkedés történt. Hogy ugyanis ezen összeg csakugyan a kitűzött célra és pedig hasznosan értékesíttes-

¹⁾ Az V. és XII. czikkek.

sék, két kincstárnokot választottak: *Thurzó Ferencz* nyitrai püspököt a főrendek és *Forgách Zsigmond*ot az alsó nemesség soraiból. Az előbbinek fizetésére havonként 60 forintot, és 50 lovas tartására havonként 150 forintot; az utóbbinak havi fizetésére 32 forintot és 25 lovas tartására 75 forintot rendeltek. De köteleességekbe tették, hogy ezen közköltségen tartandó lovasokkal rendesen az országos főkapitányok táborában tartózkodjanak; és miként a magok, úgy a főkapitányok és más urak s nemesek által, a király és az ország szolgálatára felfogadandó katonák felett havonként szemlét tartsanak, és fejenként a három-forintnyi havizsoldot rendesen kifizessék. Bevételeikről és kiadásaikról »maga idején« rendes számadást tartoznak bemutatni.

Az adó behajtásának következő módja állapítottatott meg. A kincstárnokok, az országgyűlés feloszlása után, haladéktalanul minden megyébe adófelvevőket küldenek, kik a királynak és az országnak hűségi esküt tesznek. Ezek minden mezővárosban és faluban összeírják, a porták száma szerint, a jobbágyokat, és ezektől vagyoni viszonyaik arányában a kitűzött határnapon beszedik az adót; ennek fizetésétől egyedül azok vannak felmentve, kiknek vagyonuk hat forintnál csekélyebb értékű, vagy házuk »nem rég« lángok martalékává lett; azok is, kik elpusztult helyeken új házakat építettek, három éven át adómentesek; végre adómentesek a majorosok (alodiatores), a szolgák és béresek, kik uraiktól nyerik élelmezésüket és ruházatukat, vagy a várakban szolgálnak. Az adófelvevők, míg a porták összeszámitásával vannak elfoglalva 3, míg az adót behajtják 4 forint havidíjat és 3—4 lovasra zsoldot kapnak.

Mivel pedig ekkoráig némely engedetlen és hatalmaskodó urak az adó rendes behajtását megakadályozták, és a kivetett adónak csak csekély része fordított a törvényben kijelölt célokra: a király felkérte, gondoskodjék, hogy mind az ujon megszavazott adó, mind az adóhátralékok hajtassanak be.¹⁾

A hosszú tapasztalás meggyőzhette a királyt a felől, hogy a török elleni háborúban a magyar katonák legjobban

¹⁾ A VII—XI. és XVI. czikkek.

használhatók és legolcsóbbak; ennek folytán a rendek felhívják a király figyelmét arra, hogy azon nagyszámú magyar katonákat, kiket a török-foglalás ősi lakhelyeikből kiszorított, fogadjon zsoldjába és alkalmazza a véghelyek oltalmazására. Ekként a hatalmaskodó és lázongó urak is, kik többnyire ily katonákat gyűjtöttek zászlaik alá, meg lesznek fosztva a fegyveres erőtől, melyet erőszakos tetteik végrehajtásában használni szoktak. Továbbá bizza meg az ország főkapitányát Báthory Endrét, hogy a királyi helytartó, a katonai főparancsnok¹⁾ és az országos kincstárnokok hozzájárulásával, a megajánlott adóból, fogadják zsoldba a katonai szolgálatra alkalmas urakat és nemeseket, — a magok ellátására megajánlott díjon felül, minden lovasra 3 forint havi zsoldot számítva — és küldje azon helyekre, hol a portyázó török hadak visszaűzésére és a hatalmaskodó urak megfékezésére mindig készen álljanak. A Dunán innén és túl, úgy szintén a Tótországban létező végvárat is lovas- és gyalog őrséggel kell ellátni. Az újabb időkben, királyi engedély nélkül emelt erősségek, a melyek többnyire rablófészeknek tekinthetők, a mennyiben az ország védelmére nem szükségesek, haladéktalanul rontassanak le.

Az ország összes birtokosai 100 jobbágy után 3 lovast és 3 gyalogot tartoznak állandón felfegyverezve tartani, saját költségükön ellátni, és azon esetre ha az ország főkapitánya és a Magyarországbau tartózkodó idegen hadak főparancsnoka a rendelkezésökre álló hadakat, a török támadások visszaverésére, az engedetlenek megbüntetésére vagy a rablóvárak lerombolásának keréztülvitelére, nem tartják elegendőnek, — a király, vagy távollétében a főparancsnok és a királyi helytartó felhívására oda küldeni a hová szükséges leendő; sőt végső szükség esetében személyesen is kötelesek fegyvert ragadni. Ha a veszély oly hirtelen jönne, hogy nem lehetne bevárni a királynak, vagy távollétében a főparancsnoknak és helytartónak rendeletét, a főkapitány szintén fel van hatalmazva felkelést hirdetni. Ha pedig a főurak vagy nemesek közül bárki vonakodnék ezen köteletségét teljesí-

1) »Generalis Capitaneus.«

teni, a főkapitány utasíttatik, hogy rögtön foglalja le birtokait és ezeket addig vissza ne bocsássa, míg azon összegnek, a melybe a honvédelmi kötelesség teljesítése került volna, kétszeres értékét lefizeti.

A mi a hatalmaskodó főurakat illeti, a főparancsnok és a főkapitány csak az ország rendes biráinak ítélete alapján léphetnek fel ellenök fegyveres erővel, továbbá ha nyilvános törvénysértést vagy hatalmaskodást visznek véghez.

A főparancsnok és a főkapitány az ország azon részében fognak tartózkodni, a melyben ily hatalmaskodások leggyakrabban fordulnak elő. A főkapitány Egert, Nyitrát vagy Semptét fogja székhelyeül választani, s a közel vidéken helyezend el hadait; a mennyiben pedig a körülmények arra bírnak hogy a Tiszán-túl tartózkodjék, helyettes kapitányt rendeljen. Végre mivel egy főkapitány alig képes a Dunán inneni és túli országrész védelméről kellően gondoskodni: a rendek felkérlik a királyt, hogy a Dunán túli megyék számára külön főkapitányt nevezzen, lássa el fizetéssel, és székhelyeül Szigetet, Pápát, vagy Kanizsát jelelje ki. ¹⁾

A korábbi országgyűléseknek mindazon végzései, a melyek az önkényesen elfoglalt jöszágok és tizedek visszaadását illetik, megújíttatnak. A győri püspökség tizedeire nézve, a melyeket a király bizonyos német uraknak zálogosított el, kivételes rendelkezés történik; a király ugyanis felkéretik, engedje át azokat a főparancsnoknak, hogy jövedelmeiből Győr várát és városát megerősíthesse.

A tizedek kibérlése és beszedése körül gyakran támadott zavarok megszüntetése céljából rendeltetik, hogy jövőben a tizedeket bíró egyháziak tiszteiket minden év sz. Györgynapján a tized-kerület főhelyére küldjék, hol azok kik a tizedeket bérelni kívánják, az egész évi bérleti összeggel ellátva, szintén megjelenvén, a bérleti szerződések megkötteszenek; oly módon hogy az illető földesurak egyéb ajánlkozók felett mindenkor elsőbbséggel birjanak. A tized-jövedelmekből pedig azoknak birtokosai megfelelő számú hadakat tartozzanak az ország védelmére tartani. Azon nemesek, kik jözságaikból a török

¹⁾ A VI. XIII. XVII.—XX. czikkek.

által elűzettek és más helyeken telepedtek le, a tized fizetésétől fel vannak mentve.

A rendek a kolosi apátság visszaállítását, és a vasvári káptalan, Fyrsth Móricz által lefoglalt, birtokainak visszaadását kéri. ¹⁾

Az 1546-ik évi országgyűlés befejezése után a király, tanácsosainak és némely nemeseknek hozzájárulásával, az országból kivitt ökrök harminczadi díját egy forintről kettőre emelte. Azóta kiderült, hogy ezen rendszabály jelentékeny hátrányokat vont maga után, nemcsak a kereskedőkre, kik közül többen üzleteiket beszüntetni kényszerültek, hanem az ország összes lakóira, mivel a beszállított czikkek ára is fel-emeltetett. Továbbá a marhakereskedők, a súlyos harminczad fizetése alól kivonandók magokat, csempészkedést kíséreltek meg, a melyet a harminczadoknál alkalmazott lovas örök számának megkétszerezése nélkül alig lehet meggátolni. Mint-hogy ezek mellett, a harminczadok emelése az ország szabadságaival és régi szokásaival ellenkezik: a rendek felkérlik a királyt, szállítsa le a harminczad-díjt ismét egy forintra, és utasítsa az ausztriai kormányzóságot, hogy területén a magyar kereskedők üzleteik folytatásában ne engedje akadályoztatni. ²⁾

A *jobbágyok* sorsa ezen országgyűlés tanácskozásainak kiváló tárgyát képezte. »Mivel — így szólnak a rendek — régi és új példákból látják, hogy a népeket valamely nagyobb bűnök miatt a mindenható Istennek haragja szokta sújtani; és elismerik azt is, hogy a hajdan virágzó Magyarországnak semmi sem volt inkább ártalmára mint a jobbágyok elnyomtatása, a kiknek jajveszéklése szünet nélkül emelkedik Isten színe elé; azért tehát, hogy a mindenhatónak haragját magoktól elhárítsák és kegyelmét valahára elnyerjék« a királynak a múlt országgyűléshez intézett felhívása alapján, a jobbágyok szabad költözködési jogát visszaállítják, és azt a következő módon szabályozzák.

A költözni készülő jobbágy ezen szándékát jövendő föl-

¹⁾ A XXI., XXII., XXV., XXXV., XXXVI., XXXVIII. czikkek.

²⁾ A XXXIV. czikk.

desurának és a megye egyik szolgabírájának jelentse be; az utóbbi hivatva van a jobbágy ezen szándékát eddigi földesurának tudomására hozni, és ha ez utóbbi öt 15 nap lefolyása alatt maradásra nem bírhatja, a szolgabíró, maga mellé vevén még egy megyebeli nemes, a költözni kívánó jobbágyot helységének bírái és lakosai előtt arra esküdtesse meg, hogy nem gyűlölet, hanem terheinek súlya késztetí új földesurat keresni; ezek elintézése után, mihelyest eddigi ura irányában minden tartozásának eleget tett, adósságait kifizette és házáat jó karba helyezte: a szolgabírótól elnyeri a költözési felhatalmazást. Ha pedig a földesúr még ekkor sem bocsátaná el, vagy ha ily költözési felhatalmazás nélkül elköltözött jobbágyot elfogadna, azon jobbágyinak vérdíjában és azon kívül 200 forintban marasztaltatik el. Az elköltözött jobbágyinak háza régi urára száll, a ki azt tetszése szerint más jobbágyanak adhatja át. Ellenben az elköltözött jobbágy által saját költségén termővé tett földeket, erdő-irtványokat, réteket, szőlőket csak a szolgabíró és egy megyebeli nemes által megállapított becsérték lefizetése után veheti birtokába.

A jobbágyok érdekeinek biztosítása czéljából megállapított, hogy az oly alispánok és szolgabírák, kik a jobbágyok költözése tárgyában részrehajlólag járnak el, hivataluk elvesztése mellett, 200 forintnyi bírsággal bünhődjenek. A földesurak pedig kik a szolgabírónak ellenszegülnek, 72 forintnyi bírságban marasztaltatnak el; sőt ha az ellenszegüléshez verés, sebesítés, vagy letartóztatás járul, a nagyobb hatalmaskodásra szabott, végre emberölés esetében a hűtlenségre szabott büntetés is éri. A szolgabírónak és a hozzácsatolt megyebeli nemesnek ítéletétől a megyei törvényszékhez, ettől pedig a királyi törvényszékhez lehet fellebbezni.

A jobbágyok költözése ügyében eljáró alispán, szolgabíró és megyebeli nemes egyenként 12 dénár díjban részesül a költöző jobbágytól; azok pedig kik az elmarasztalt földesúr ellen hozott ítélet végrehajtásában közreműködnek, 12 forint perköltséget vehetnek meg.¹⁾

Egy törvénycikk azokkal foglalkozik, a kik helytelen

¹⁾ A XXVI—XXXIII. cikkek.

keresetet indítanak, és perüknek hat gira birság lefizetése után való letételét, melylyel az ítélet kimondása előtt ekkoráig szabadon élhettek, ezentúl csak a per első szakában engedi meg, addig míg a bizonyítás nem történt meg. ¹⁾

Az *ércpénz* tárgyában a rendek azon kérelemmel fordultak a királyhoz, hogy a magyar ércpénzt Kőrmöczön a régi pénzláb szerint, mely nem rég szenvedett változást, rendelje veretni. Ugyanis az ércpénz ezüsttartalmának csökkenése nagy kárt okozott, minthogy nehéz azt még névleges értékénél csekélyebb értékben is forgalomba hozni. A hamis pénzverők ellen a király a törvények e szigorát érvényesítse. ²⁾

Magyarország és a szomszéd tartományok közötti határok kiigazítását újból sürgetik; úgy szintén a soprony- és vasmegyei magyar nemesek által némely ausztriai birtokosok ellen emelt panaszok orvoslását. ³⁾

E mellett némely »magánosok kérelmeit« a rendek nem vették fel ugyan a törvénykönyvbe, de külön terjesztették fel a királynak. ⁴⁾

A tanácskozások közben *Frater György* ellen számos panaszok emeltettek: hogy oly megyékben is, melyeket János király nem birt, igazságot szolgáltat és adót szed; hogy a nagyváradi káptalant, mint hiteles helyet, Ferdinánd király területén nem engedi hivatalos teendőit végezni; törvénytelen harminczadokat szed; várakat és jószágokat jogtalanul birtokol; sat. *Kecheti Márton* veszprémi püspök bizatott meg, hogy ezen sérelmek orvoslására hívja fel. ⁵⁾

Az országgyűlés az alkotott végzéseknak bemutatása és megerősítésök kieszközlése végett, Ferdinánd királyhoz Augsburgba követséget bocsátott, melynek tagjai valának, a főrendek közül: *Oldh Miklós* zágrábi püspök és királyi cancellár és *Batthyányi Ferencz* királyi tanácsos; az alsó nemes-

¹⁾ A XXIII. czikk.

²⁾ A XXIV. czikk.

³⁾ A XXXVII. és XXXVIII. czikkek.

⁴⁾ A XXXIX. czikk. A törvénykönyv ki van adva törvényeink gyűjteményében.

⁵⁾ *Frater Györgynek* 1548 június 11-iki mentegető irata az esztergomi érseki levéltárban.

ség részéről pedig: *Mérei Mihály* királyi személynök és *Werner György* királyi tanácsos.

Ezek egy úttal utasítva voltak a császárnál és a birodalmi gyűlésnél is Magyarország részére segítséget kérelmezni.

Költségeik fedezésére a megajánlott adónak — miként láttuk — egy része rendeltetett. Mivel azonban ennek behajtását nem várhatták be, és magok nem voltak hajlandók bármit is előlegezni: az országgyűlésen jelenlevő némely urak és nemesek önkéntes ajánlataikkal előteremtették a szükséges pénzösszeget, azonban csak is oly feltétel alatt, hogy törvény által felhatalmaztattak az előlegezett összeg erejéig jobbagyaik adójának első részletéből szerezni magoknak kielégítést.¹⁾

Az országgyűlés ezek után, december második felében eloszlott.²⁾ De a követek csak a következő (1548) év első napjaiban indultak utnak; és pedig a négyből egyik útközben megbetegedvén visszatért hazájába, egy második pedig kevés-
sel Augsburgba érkezése után, a király által politikai ügyekben Magyarországra küldetett; így csak ketten jártak el a magyar rendek által reájok bízott feladatokban.³⁾

Ferdinánd király február 22-ikén közölte velök válaszirátát.

Kegyelmesen tudomásul veszi a magyar rendek hódolatának jelentését, és viszont királyi jóakarataról biztosítja őket.

A mi a török szultánnal öt évre kötött békét illeti, megnyugtatta őket az iránt, hogy az nem kárára, hanem javára

¹⁾ A XIV. czikk. — Az országgyűlésnek 1547 december 12-én kelt és 32 pecséttel ellátott megbízólevele a bécsi titkos levéltárban.

²⁾ Mikor? nem tudjuk meghatározni. Abból, hogy az Augsburgba rendelt követek megbízólevele december 12-én állíttatott ki, egyáltalán nem következik, hogy az országgyűlés már a következő napokban befejeztetett. Tudjuk ugyanis, hogy a követség megválasztása után érkezett meg a török békekötés híre, és kezdettek meg ez ügyben a tárgyalások.

³⁾ Ezt a két követ maga mondja el a birodalmi gyűlés előtt tartott beszédében.

fog szolgálni az országnak; reméli ugyanis, hogy a törökök lelkiismeretesen fogják az elvállalt feltételeket teljesíteni. Ha azonban ezeket megszegnék, és kísérletet tennének a királyi területen tovább terjeszkedni; valamint ha netán némely feltételeknek módosítása szükségesnek mutatkoznék: a portánál alkalmazott állandó ügyviselője által megteendí a szükséges lépéseket, miként már is megbízta őt, hogy a magyar királyi helytartó által közlött némely panaszokat a szultán elé terjessze.

Azon kérelmökre, hogy vagy maga lakjék állandón Magyarországon, vagy pedig maga helyett Miksa főherceget küldje, következőleg válaszol. Ő mindig azon volt, hogy a magyar rendek körében tartózkodhassék, és személyes jelenléte által a belviszályoknak véget vetve, az ország békéjének helyreállításáról és védelméről gondoskodjék. Mivel azonban meggyőződött, hogy Magyarország megmentése külsegély nélkül nem várható, utasítva látta magát mindenekelőtt a Németországban és saját országaiban dülő belső mozgalmak elfojtásán fáradozni, — s e célból kellett Augsburgba is jönnie — hogy ezután egész erejét Magyarország javára használhassa. Mihelyt azonban ügyeit a birodalmi gyűlésen elintézte, Magyarországra fog sietni, és személyesen teendí meg mindazon intézkedéseket, melyek annak jólétét előmozdítani alkalmasak.

A megajánlott adóval megelégszik. És bár az országgyűlés követének megérkezése előtt is fáradozott, hogy a császártól és a birodalmi gyűléstől segítséget eszközöljön ki, most a rendek kérelme is hozzájárulván, még nagyobb buzgalmat fog kifejteni, hogy céljt érjen. Mivel azonban erre hosszabb idő igényeltetik, és a magyar országgyűlés által megajánlott adóból az ország védelmére kiállítandó sereg ellátásának költségeit csak csekély részben lehet fedezni; nem marad egyéb hátra, mint a sereg létszámát egyelőre le szállítani, mire nézve a királyi helytartónak, Salm Miklós főparancsnoknak és Báthory Endre főkapitánynak megfelelő utasításokat küldött.

A Dunán túli országrész számára, miként a rendek javasolták, már kinevezte a főkapitányt, ki Sziget táján fogja

székhelyét birni. A helytartót és a főparancsnokot utasította, hogy azzal érintkezésbe lépjenek.

A két országos kincstárnok választását jóváhagyja; de csak addig, míg működésök folytatását jónak látja¹⁾ és fenntartja magának, hogy melléjük egy kamarai tanácsost csatolhasson, a ki velök feladatuk megoldásában közreműködjék.

A helytartónak, főparancsnoknak és főkapitánynak meghagyta, hogy gondoskodjanak azon várak megerősítéséről, a melyeknek saját jövedelmeik nincsenek; ellenben oly várakat, melyeknek birtokaik és jövedelmeik vannak, uraik magok tartozzanak védelmi állapotba helyezni és ellátni. Végre azon várakat, melyek királyi jóváhagyás nélkül épültek, és rablófészek gyanánt szolgálnak, le fogja romboltatni.

A harminczadi díjak leszállítása, az érczpenz ezüsttartalma, a győri püspökség tizedjövedelmei, az országos határok kiigazítása, a soprony- és vasmegyei birtokosok panaszai tárgyában, mihelyest személyesen Magyarországbá jő, oly módon fog határozni és intézkedni, hogy hű alattvalói meglesznek vele elégedve.

A többi végzéseket észrevétel nélkül erősíti meg.

Végre felhívja az ország összes rendeit, hogy a királyi és bánya-városok ősi jogait, kiváltságait és szabadságait tartsák tiszteletben és óvakodjanak azokat megsérteni.²⁾

A magyarországi követek *V. Károly császárhoz* intézett feliratukban adták elő küldöiknek kérelmeit.

Midőn — így szólnak — Magyarország rendei az elmúlt nyáron értesültek, hogy a császár leküzdvén ellenségeit, Németségban a békét és egyességet helyreállította, hálát adtak Istennek, hogy ezen győzelmek által képessé tette megvédelmezni a kereszténységet és különösen Magyarországot, mely két évtized óta szenved a török zsarnokságtól. Magyarország és a szomszéd tartományok lakói egyedül a császárba és királyi öccsébe helyezik minden reménységöket

¹⁾ »Durante beneplacito nostro.«

²⁾ A k. leirat fel van véve törvényeink gyűjteményének összes kiadásába.

annál inkább, mert a császártól ismételve vettek ígéretet, hogy mihelyt megszabadul belellenségeitől, egész erejét Magyarország felszabadítására irányozandja.

Most tehát »Isten irgalmára« kéri, ne engedje a gondviselés által nyújtott kedvező alkalmat használatlanul eltűnni. Mert habár nem kételkednek, hogy a király egyedül a végett kötött a törökkel békét, hogy ennek tartama alatt mind ő maga mind a császár erőt gyűjtsenek, és utóbb annál biztosabban mérhessenek döntő csapást a kereszténység közös ellenségére; a magyarok azon meggyőződésben vannak, hogy ezen béke hazájukra nézve hátrányosnak fog bizonyulni és területöknek további csonkítását fogja maga után vonni. Köztudomású dolog ugyanis, hogy a törökök nem szokták megtartani esküjüket és szerződéseiket, és hogy a béke idejében is tudnak ürügyet találni foglalásaik kiterjesztésére. Magyarország a korábbi fegyverszünetek idejében is többször súlyos veszteségeket szenvedett. Most szintén, alig jött létre a béke, a törökök erősíteni kezdik végváraikat, hogy azokból területöket kiterjesszék; a jobbágyokat is súlyosabb terhekkel zaklatják, és iszonyú fenyegetésekkel kényszerítik, hogy a király- és földesuraiktól az engedelmisséget tagadják meg. Ha e szerint a béke csakugyan öt évig tart, és a törökök zsarnokságának határt nem szabnak: egész Magyarország el van veszve. Ez alatt ugyanis a törökök megerősítik váraikat, kiterjesztik területöket, gyarapítják haderejüket, és megsemmisítik a magyar katonaság maradványait. Míg ellenben, ha ez utóbbiakkal egyesülne a császári haderő, és a törökök ellen háborút indítanának: nincs kétség, hogy Magyarország és a török igája alatt sínylő többi tartományok felszabadíthatnának.

Habár a király nem mulasztja el minden erejét Magyarország védelmére fordítani, egymaga nem képes oly hatalmas ellenséggel megmérkőzni. A magyar rendek emiatt »térdre borulva« kéri a császárt, siessen szorongatott helyzetökben segítségökre, és egyesülve a királylyal s a német birodalom fejedelmeivel, indítsa meg mielőbb a rég várt hadjáratot. Isten, kinek kezeiben van minden hatalom és az országoknak sorsa, kedvezni fog e vállalatnak; az özvegyek,

szűzek és árvák ezrei ostromolni fogják imáikkal, hogy győzelemmel és örök dicsőséggel jutalmazza a császárt!

Ezen hadjáratra épen most van a legkedvezőbb időpont, midőn a szultán kényszerítve van egész haderejével a perzsák fejedelme ellen sikra szállani. A császár tehát nagy megerőltetés nélkül lesz képes Magyarország azon részeit, melyek török uralom alatt állanak, felszabadítani; ha pedig ez megtörtént, mi sem fogja többé feltartóztatni, hogy az egész világot a maga főuralma alá hódítsa. Kövesse őseinek, a burgundi fejedelmeknek¹⁾ példáját, kik a keresztény vallás védelmére nem haboztak hajdan Jeruzsalemig vinni fegyvereiket, és itt a keresztény hit ellenségeivel harczolva ontani véröket. A magyar rendek készek a magok részéről, fejenként életöket és vagyonukat kockára tenni. Mindnyájan sietni fognak a császári zászló alá, hogy első sorban mérkőzhessenek meg a törökkel, és, ha Isten úgy akarja, véröket onthassák hazájokért.

Ezen hadjárat megindításában a létrejött békekötés nem szolgálhat akadályul. Ugyanis a törökök ezer alkalmat fognak szolgáltatni félbontására.

Ha azonban a császár a közügyek jelen állapotában, és magán viszonyai tekintetéből, nem volna képes a támadó hadjárat megindítására: a magyar rendek arra kéri, hogy ez esetben, a királylyal és a birodalmi fejedelmekkel közreműködve, Magyarországba és Slavóniába legalább oly számú segédhadat küldjön, hogy az a törököknek netán megkisérlendő ellenséges támadásait visszaverhesse, és így a béke tartama alatt az ország maradványai biztosíthatassanak. A magyar nemzet ugyanis annyira ki van merítve a hosszú háborúk által, és a reája nehezede terhek súlya alatt, hogy külső segítség nélkül nem képes többé megvédelmezni hazáját.²⁾

¹⁾ Ugyanis I. Miksa császárnak neje az utolsó burgundiai fejedelemnek, merész Károlynak, leánya volt.

²⁾ A felterjesztés egykorú másolata a bécsi titkos levéltárban. —

A császár soká késett ezen felterjesztésre megadni választát. Hónapok múltak el, míg a követek ismételt sürgetései,¹⁾ végre június 12-én eredményre vezettek.

V. Károly kijelenti, hogy németországi győzelmei alkalmából a magyar rendeknek szerencsekívánatait szívesen fogadta. Régtől fogva oda irányozta minden igyekezeit, hogy Németországban a belbékét megszilárdítsa, s ekként képessé váljék a kereszténység érdekeit oly módon karolni fel, a mint ezt a feladat nagysága követeli. Felteszi, hogy a magyar rendek régtől fogva ismerik buzgó jóakarátát, melyet hazájok iránt táplál. Mit sem óhajtott melegebben, mint hogy alkalmá nyíljk az ország hajdani szabadságának és fényének visszaállítására közreműködni, s e célra Istentől nyert hatalmát értékesíteni. Jól tudja ugyanis, hogy Magyarország sorsa visszahat az egész keresztény világra, a mely amabban védfalát bírja. De a magyarok előtt sem titok, mily sokféle akadályok merültek fel, melyek a császárt szándékainak valósulásától visszatartották, és pedig épen olyanok részéről, kiknek hivatásuk leendett őt támogatni.

Ez alatt Ferdinánd király, az ő tudtával, öt évre békét kötött, melyet, értesülése szerint, a törökök ekkoráig »elég lelkiismeretesen« tartottak meg; sőt a szultánnak egy legközelebb érkezett levele azon ünnepélyes ígéretet tartalmazza, hogy mind maga meg fogja tartani a békét, mind pedig szigorú parancsot bocsátott összes basáihoz, hogy a béke megszegésétől óvakodjanak. Ennélfogva biztos reménység van, hogy a törökök a békét meg fogják tartani, annál inkább, mert haderejük másfelé van elfoglalva. A császár tehát azon meggyőződésben van, hogy jelenleg nem bocsátkozhatik oly vállalatokba, melyek a hitetlenek előtt aláásnák a keresztény fejedelmek szavának szentsége iránt viseltető bizalmat.

Ha azonban a törökök magok szegnék meg a békét, a mit nem hisz, mihelyt erről értesül, be fogja bizonyítani, hogy mindenkor el van határozva a kereszténység érdekeit felkarolni.

¹⁾ A követeknek a császárhoz intézett irata, egykorú másolat ugyanott.

A magyarok hősies szelleme, mely által indítatva készeknek nyilatkoznak életüket és vagyonukat feláldozni, a császár teljes elismerését bírja; teljesen méltányolja ő azon bölcs tanácsot is, hogy a keresztény hatalmak minden eshetőségre felkészülve legyenek. A jelen birodalmi gyűlés buzgón igyekezett és ezentúl is igyekezni fog segítséget eszközölni ki. Azonban a magyarországi véghelyekre idegen hadakat küldeni, és ekként egy felől saját alattvalóit terhelni, másfelől az ellenségben gyanút kelteni és azt a békekötés felbontására ingerelni: nem véli tanácsosnak; annál kevésbbé, mert kevesebb költséggel és terheltetéssel jár a véghelyeknek belföldi őrséggel való ellátása, a mi a törököknél sem ébreszthetne gyanút.

Egyébkint bármily fordulatot vegyenek az események, a császár azon lesz, hogy minden esetben képes legyen a kereszténység, különösen Magyarország javáról gondoskodni. ¹⁾

A magyar követek még ezen válasz vétele előtt, magánúton tárgyalásba bocsátkoztak a birodalmi gyűlésen jelen lévő egyes fejedelmekkel. ²⁾ Azután pedig a birodalmi gyűlés által hivatalos fogadtatásban is részesültek, a mely alkalommal egyikök beszédet tartott.

A végett küldettek ide, — így szólott — hogy ismételjék azt, a mit a magyar rendek követei a korábbi birodalmi gyűléseken Magyarország romlásáról és szenvedéseiről már többször előadtak volt; és felkérjék a birodalmi rendeket, hogy egy oly gazdag, kitűnő és a kereszténység körül annyira érdeemesült nemzet megmentése érdekében, tanácsukat, vagyonukat és haderejüket ne kíméljék. Mert vajjon kikhez folyamodhatnának inkább mint ő hozzájuk, kiknek érdekei Magyarország érdekeivel azonosak, és a kiknek leginkább kötelességük örködni a felett, hogy a kereszténységet ne érje veszély?

A magyarok nem kételkednek az iránt, hogy a német birodalom rendei igazolni fogják azon reményeket, a melyeket felébresztettek volt, midőn egy, a törökök ellen Magyarország

¹⁾ A császárnak a követek részére adott válasza és a magyar rendekhez intézett irata, egykorú másolatok, ugyanott.

²⁾ A birodalmi gyűlésen tartott beszédükben említik: »Hac de re cum Rmis et Illmis Dominationibus Vestris etiam privatim egimus.«

felszabadítása céljából indítandó nagy hadjáratot kilátásba helyeztek. Ennek megvalósítására épen most van a legalkalmasabb időpont, midőn a császár Németországban a belbékét helyreállította.

És ha a szultánnal kötött békekötés a támadó hadjárat megindítását lehetetlenné is teszi, Magyarország a béke tartama alatt sem nélkülözheti a német birodalom segítségét. Erre nézve a gyűlésnek figyelmébe ajánlják a Ferdinánd király által előterjesztett javaslatokat. Nyújtsanak segílyt a véghelek megerősítésére, és tartsák készen ama haderőt, a melyet a korábbi birodalmi gyűlések azon esetre szavaztak meg, ha a törökök új támadást intéznének Magyarország ellen. Ezt pedig annál gyorsabban és készségesebben tegyék, minél inkább követeli az összes keresztény államoknak és első sorban Németországnak érdeke, hogy Magyarország, mely több század óta a kereszténységnek védbástyája, épségben fenmaradjon. Biztosítják, hogy a magyar nemzet hálás emlékezetben fogja tartani szolgálatait, és háláját életének és vagyonának feláldozásával fogja bebizonyítani. ¹⁾

A magyar országgyűlés követeit, tevékenységökben támogatták *Pesty* és *Haller*, a kiket *Frater György*, úgy a maga, mint az erdélyi és Tiszán túli rendek nevében Augsburgba küldött. ²⁾

A birodalmi gyűlés a magyarországi végvárok megerősítésére és felszerelésére, a török béke tartama alatt, évenként fizetendő *százezer arany forintot* szavazott meg. ³⁾

¹⁾ A beszéd szövegét közli *Horváth Mihály*. Brüsseli Okmánytár. II. 148—151. II.

²⁾ Tárgyalásaikról bővebben szól *Horváth Mihály* »Frater György élete« című dolgozatában. (Kisebb munkái. IV. 267. és kk. II.)

³⁾ *L. Buchholz*, Geschichte Ferdinand I. VII. 236. 241. II.

IV.

A pozsonyi országgyűlés 1548. Október- és Novemberben.

Ferdinánd király ismételve ígéretet tett a magyarországi rendeknek, hogy az augsburgi birodalmi gyűlés befejezése után meg fog jelenni Magyarországon, ennek védelméről és egyéb érdekeiről velök személyesen tanácskozandó.

Igéretét nem késett valósítani. Augusztus 30-án Bécsből szétküldötte a meghívóleveleket, melyekben október 16-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett;¹⁾ biztos kilátásba helyezvén, hogy azt maga fogja megnyitni és vezetni.

»Minthogy — írja többi között — minden gondolatunk a ti jóléteitek, megmaradástok és nyugalmatok körül forog, és el vagyunk határozva bizonyos módszert és rendet állapítani meg a vég helyek megerősítése és egy állandó hadsereg tartása iránt, hogy a szegények erőszakos elnyomásának végét lehessen vetni, és a korábbi országgyűlések törvényeit végrehajtani.«²⁾

¹⁾ *Kovachich* (Vestigia. 675. l.) említést tesz a szlavoniai rendekhez intézett, és a horvát országos levéltárban őrizett, királyi meghívólevélről, melyben felhivatnak, hogy az 1548-ik év *szent György napján* Pozsonyban tartandó országgyűlésre követeket küldjenek. Sehol nyomát nem találjuk, hogy Ferdinánd e napra országgyűlést hirdetett. Az augusztus 30-án kelt meghívólevél sem tesz említést elnapolásról. Ennek folytán fel kell tenni, hogy Kovachich tévedésből Lukács napja helyett írta *szent György napját*.

²⁾ A megyékhez intézett meghívólevél szövege nem ismeretes. A városok teljhatalommal ellátott követek küldésére hivatnak fel. A Soprony városához intézett példány eredetije ezen város levéltárában. —

Egyébkint az országgyűlésnek egy további főfeladatául a *pénzügyek rendezését* tűzte ki, a mi annál sürgetőbben mutatkozott szükségesnek, mivel ekkoráig ez irányban tüzetes és rendszeres intézkedések nem történtek.

Ferdinánd király október 26-án érkezett Pozsonyba, és december 12-ig időzött itt.¹⁾

Az országgyűlést személyesen nyitotta meg. »Atyailag és kegyesen« intette a rendeket, hogy tanácskozzanak arról, miként kelljen saját és gyermekeik életét és vagyonát megmenteni, hazájok megmaradását és békéjét biztosítani. E célra késznek nyilatkozott a maga részéről is közreműködni, semmi fáradságtól és költségtől vissza nem riadva, mindenemű veszélyekkel bátran szembeszállva; a minthogy uralkodásának kezdetétől fogva mindenképen azon volt, hogy híveit megoltalmazza, és mit sem mulasztott el, a mi szent igyekezeteinek sikert biztosíthatott. Előadja az okokat, melyek ezt ekkoráig megakadályozták. Minthogy azonban ezek most már nagy részben megszűntek, reméli, hogy sikerülnie fog véget vetni Magyarország szerencsétlen helyzetének.

Felhívja továbbá a rendeket, tanácskozzanak a felől, miként lehessen a vallás ügyét és az isteni tiszteletet korábbi állapotába visszahelyezni, az eretnokségeket kiirtani, különösen az anabaptistákat és sacramentáriusokat²⁾ az országból kiűzni.

Alkossanak törvényeket, melyek eszközöljék, hogy a királynak mindenki engedelmeskedjék.

Az ország védelmére ajánljanak meg adót. Ő a maga részéről igéri, hogy igyekezni fog a maga részéről az országnak segítséget eszközölni ki.³⁾

1) *Gevay. Itinerar. Ferdinand's. I. 65. l.*

2) Az utóbbiak alatt Kálvin és Zwingli követői értetnek.

3) A királyi propositiók szövegét nem ismerjük. A fennebbi pontokról a törvénykönyvben történik említés. — Ezek után nem egészen valószínűnek tűnik fel azon tudósítás, melyet Ferdinánd megnyitó beszédéről a savoyai fejedelemnek a császári udvarnál levő követe Magyarországból kapott, és 1549. jan. 6-ki jelentésének melléklete gyanánt Turinba küldött, mely szerint a király szenvedélyes szavakban tett volna szemrehányást a magyar rendeknek hűtlenségükért.

A rendek válasziratukban meleg szavakkal fejezik ki hálájokat »ő felsége hihetetlen kegyelmessége- és jóakarataért«, kívánván hogy Isten őt és gyermekeit minden áldásaival halmozza el. Egy úttal elismerik, hogy mindent megtett az ország javára, a mi hatalmában állott, és nem kételkednek az iránt, hogy jövőben sem fog bármit elmulasztani. ¹⁾

Mindenek előtt a *vallás ügyét* tették tanácskozás tárgyává. A királynak erre vonatkozó felszólítása V. Károly császár németországi győzelmeinek volt következménye.

Ferdinánd ugyanis ekkoráig tartózkodott *erélyesen* lépni fel a protestáns tanok elterjedésének megakadályozására; nem tett kísérletet arra, hogy az ország rendei által alkotandó törvények vegyék oltalmokba a kath. egyház megtámadott érdekeit. Óvatosságra intette őt politikai helyzete, azon körülmény, hogy híveinek körében számosan találkoztak az új tan hívei. Most azonban trónját annyira megszilárdítva látta, hogy császári bátyjának támogatásában is bízva, elérkezettnek vélte az időpontot, midőn vallásos érzéseit és meggyőződését követheti.

Sajnos, az országgyűlési tárgyalások folyamáról mit sem tudunk. De az eredmény világosan elénk állítja a rendek körében uralkodó irányt és hangulatot. A főrendek és követek nagy többsége a kath. egyházhoz tartozott. Mindazáltal a mérséklet szelleme vezérelte őket. Mindenki érezte, hogy a bent megoszlott, kívülről fenyegetett országban vallási harcot idézni fel, annyi volna mint azt a végső veszélynek tenni ki. És habár az 1548-iki törvények között repressiv rendszabályok sem hiányoznak, ezek a mohácsi vész előtt alkotottaktól, és azoktól, melyek ez időtájt Európa egyéb államaiban jöttek létre, lényegesen különböznek.

Azon felfogásból indulva ki, hogy a fenforgó vallási zavarok megszüntetése egyedül az *egyetemes zsinattól* remélhető: felkérték a rendek uralkodójukat, használja fel befolyását a pápánál, mind közvetlenül, mind császári bátyja útján, hogy a zsinatot mielőbb hívja össze: a mennyiben pedig célt

¹⁾ A törvénykönyv I—III. cikkei nyomán.

nem érne, hasson oda a császárnál, hogy »az egyetemes zsinat megtartása tovább el ne haladjon.«

Csak az *anabaptistákra* és *sacramentáriusokra* nézve mondatik ki általánosan és feltétlenül, hogy a mennyiben még az ország határai között találhatunk, száműzetnek, és jövőben ezen felekezetek tagjai az országba be nem vétetnek.

Mint hogy továbbá — így szólnak a rendek — ekkoráig számos helyeken, az urak és nemesek engedelmével, tudatlan emberek, nagy részt iparosok, nem átalottak mint prédikátorok lépni fel; ezeket a főpapok által a vallásügyi javítások eszközzésére kiküldendő liztosok tiltsák el a prédikálástól, és igyekezzenek visszavezetni az igaz hitre; ha pedig nem akar-nak megjavulni, száműzetnek és érdemlett büntetéssel sújtat-nak. ¹⁾ A földesurak felhivatnak, hogy ezeket ne vegyék párt-fogásuk alá, sőt inkább a főpapok küldötteit minden módon tá-mogassák; a mennyiben pedig bárki közülök másként járna el, a királynak, vagy távollétében a királyi helytartónak, első felszólít-ására tartozzék személyesen vagy ügyvédje által a törvényszék előtt megjelenni, mely az érdemlett büntetéssel fogja sújtani.

Figyelemre méltó, hogy a rendek ezen végzésben csak az urak és nemesek birtokairól szólnak, ellenben a királyi városokról nem intézkednek; pedig épen ezeknek falai kö-zött volt leginkább az új tan elterjedve.

Még fontosabb jelenség az, hogy a magyarországi kath. egyház hajdani virágzó állapotának visszaállítását a rendek nem az erőszakos eszközöktől, hanem az egyház belső tevékeny-ségének kifejtésétől várják. Ezen czél, felfogásuk szerint, úgy érhető el legbiztosabban, ha a püspökségeket és más egyházi hivatalokat tudós papi férfiak nyerik el, a kik mind magok szóval és példával tanítják a gondjaikra bízott híveket, mind pedig helynökeiket és az alárendelt papokat kötelelességeik lel-kiismeretes teljesítésére szorítják. A püspökök ezek után fel-hivatnak, hogy a városok- és falvakban oly lelkészeket rendel-jenek, kik az igaz hitet vallják, hirdetik, és az isteni tisztele-tet a kath. egyház szertartásai szerint végezik. Papokká álta-

¹⁾ Kétes, vajjon e helyen az 1523. és 25-ik évi törvényekben meg-szabott büntetések érttetnek-e?

lán csak feddhetetlen életű és tudományosan képzett egyéneket szenteljenek, és több javadalmat senki se birhasson. Továbbá a főpapok állítsanak iskolákat, melyekben az igaz hit és a tudományos ismeretek taníttassanak, hogy ekként a tévtanok kiirtatván, az ősi hit újra gyökeret verjen, és ennek hirdetői országszerte terjedjenek. Végre magok állandón egyházaik mellett tartózkodjanak, s ha ebben, a közügyek által el lévén foglalva, akadályozva vannak, alkalmas helynököket nevezzenek.

Hogy pedig a főpapok ekként körvonalozott hivatásukat minden tekintetben betölthessék, a rendek szükségesnek látták, hogy az összes egyházi birtokok, jövedelmek és javadalmak, melyek, bármily jogczimen, világiak kezeire jutottak, törvényes birtokosaiknak adassanak át. Az üresedésben levő egyházi javadalmakra nézve pedig azon kérelemmel fordúlunk a királyhoz, hogy azokat alkalmas papi egyéneknek adományozza.

És minthogy a király által birt országrész területén létező majdnem mindegyik püspökség, a lefolyt zavarok alatt, birtokainak és jövedelmeinek nagy részét elvesztette, minél fogva a püspökök mindennapi szükségüket sem képesek fedezni, annál kevésbbé pedig honvédelmi kötelességeiknek eleget tenni; a rendek elhatározták, hogy a pápához folyamodni fognak, hogy azon magyarországi püspökök részére, kik még nincsenek felszentelve, a megerősítést, a szokásos díjak elengedésével, adja meg; és hatalmazza fel a püspököket, hogy néhány segéd-püspököt szentelhessenek fel. A királyt folyamodásuknak támogatására kéri.

Az elpusztult monostorok és káptalanok birtokai ¹⁾ fordíttassanak tudós lelkészeknek és az isteni ige igaz hirdetőinek ellátására, hogy ezek a népet az ősi igaz kath. hitben megőrizzék, és azokat a kik elpártoltak, az egyház kebelébe visszavezessék; továbbá iskolák felállítására és jó reményű ifjaknak, tanulmányaik folytathatása céljából, segélyezésére. Az egyházi javaknak illetén célokra való fordítása minden egyházmegyében az illető püspökre bízott, a ki időnként, a meny-

¹⁾ Kivételt egyedül Béla várra nézve tesznek, melyet a király Tahy Ferencznek enged át.

nyiben szükségesnek látszik, eljárásáról a királynak jelentést tegyen.

Egyébkint a rendek a kulturai érdekeket közvetlenül is ajánlották a király figyelmébe. Felkérték, terjeszsze ki gondoskodását a gimnásiumok tanulóira »hogy a tudós és igazhitű férfiak minél könnyebben és biztosabban terjedjenek el az országban.« ¹⁾

A király felhívta volt megnyitó beszédében a rendeket, hogy oly rendelkezéseket állapítsanak meg, a melyek részére alattvalóinak engedelmességét biztosítsák. Ugy látszik, rendkívüli intézkedéseket kívánt. De az országgyűlés ilyenekre nem volt hajlandó. Elismerte ugyan, hogy mindenkinek kötelessége a király iránt engedelmességet tanusítani, de kiemelte, hogy há ezt bárki megtagadja, mint Magyarország igazi királya, képes »rendes hatalmával,« érdeme szerint megbüntetni; annál inkább, mert a közelebb tartott országgyűléseken oly törvények alkottattak, s a király oly széleskörű hatalommal ruháztatott fel, hogy ez irányban már többet nem lehet tenni. ²⁾

Azokat, a kik a korábbi országgyűlések végzései daczára a törvénytelenül birtokolt várakat és jószágokat vissza nem adták, a király büntesse meg, és kényszerítse arra, hogy ama várakat és birtokokat törvényes uraiknak adják vissza. ³⁾ A törvényszerűen hozott és végérvényű ítéletek végrehajtását is eszközölje. ⁴⁾

A *törvénykezés* terén még azon fontos határozat is hozzátott, hogy mivel a peres ügyeket, roppant nagy számuk miatt a királyi törvényszék egy folyam tartama alatt elvégezni nem képes, és e miatt gyakran megtörténik, hogy a távol vidékekről érkezett feleknek eredmény nélkül kell hazatérniök: ezentúl nem kétszer, mint ekkoráig, hanem négyszer fog évenként a kirá-

¹⁾ Az V—XIII. törvényczikkek.

²⁾ A XIV. és XV. czikkek.

³⁾ Kőszeg vára tárgyában a király (a LXIX. törvényczikk útján) külön felkérte, hogy Erdődy Péterrel jogigényei felett indítson meg tárgyalásokat, és az igazság igényeivel őszhangzón határozzon.

⁴⁾ A XVI. és XVII. czikkek. A LXIX. czikk külön felkéri a királyt, hogy a Császárvára tárgyában hozott ítéletet erősítse meg és hajtsa végre.

lyi törvényszék Pozsonyban ülésezni; és pedig a tizenkét közelebb fekvő vármegye számára vízkereszt és szent Jakab apostol, a tizennyolcz távolabb fekvő vármegye számára szent György és szent Lukács nyolczadaiban. Az ufolag elkövetett hatalmaskodások pereiben és a fellebbezett ügyekben a királyi helytartó ezentúl is folytonosan bíraskodik.

A magyar katonák kihágásai tárgyában, ha a táborban követik el ezeket, a főparancsnok vagy a főkapitány bíraskodik; ha pedig a táboron kívül követik el, a sértett félnek szabadságában áll a királyhoz, és távollétében helytartójához, vagy az ország más rendes bírójához folyamodni. Az idegen katonák egyedül a király és a főparancsnok hatósága alatt állanak.

A régi *törvények átvizsgálásával* a király néhány jogtudóst bizzon meg, a kik munkálatukat a jövő országgyűlés elé terjeszszék. ¹⁾

Az 1547-ik évi nagyszombati országgyűlés a *jobbágyok* költözési szabadságát visszaállította és szabályozta. A humanus érzelmek diadala volt ez az önérdek sugallata felett. De csakhamar megbánták a rendek nemes tettüket. A zavarok és hátrányok, melyeket helyenként tapasztaltak, alkalmul szolgáltak arra, hogy most a jobbágyok érdekében alkotott törvények érvényét, ideiglenesen, a jövő országgyűlésig felfügesszék. De nehogy ekként az urak és egyéb birtokosok felhatalmazva érezzék magokat önkényesen és erőszakosan járni el jobbágaik irányában: gondoskodni kívántak arról, hogy őket uraik »nagyobb mértékben ne terheljék adókkal, ne kínozzák és javaiktól meg ne foszszák, mint igazságos, tisztességes és tűrhető.« Ezen cél elérésére elégségesnek látták általánosságban kimondani, hogy a jobbágyok »szabadságaikban« fentartassanak, és tartozásaikat »a régi szokás szerint« teljesítsék; szabatosan csak azon egy tartozás határozatván meg, hogy minden birtokos jobbágy évenként 52 napon át szolgál urának. ²⁾ Ezen határozatlan fogalmazás széles tért nyitott a földesúri önkénynek. És még inkább állott ez a zsellérekről, kikről csak

¹⁾ A XIX—XXI. cikkek.

²⁾ Slavoniára nézve fentartatván az ott dívó eltérő gyakorlat.

az mondatott ki, hogy »*tehetségök szerint*« szolgáljanak uraiknak.

Egyébkint a földesuraknak eltiltatott jobbágyaikat rendkívüli adókkal terhelni, vagy azokat ingóságaiktól erőszakkal megfosztani. Ellenben a jobbágyok köteleztettek földesuraiknak, ha fogságba kerülnek, váltságdíjukhoz járulni, és megnyegzőjük vagy első miséjük¹⁾ alkalmával »tisztességes és elviselhető segélyt« nyújtani. A jobbágyok kihágásaik- vagy büntényeikért a törvényesen megszabott büntetést kiállani és a bírságot lefizetni köteleztettek. Azonban nyilvánosan véghez vitt büntett vagy kihágás esetén kívül a földesúr nem vetheti jobbágját börtönbe, annál kevésbbé illetheti súlyosabb testi büntetésekkel.

A rendek érezték, hogy ezen intézkedések nem fognak kellő oltalmat nyújtani a jobbágyoknak. E miatt felhatalmazták őket, hogy azon esetre, ha a földesúr »sem Isten-, sem embertől nem rettegven« nagyobb adókkal és szolgáltatokkal terhelné, mint jogosítva van, vagy másképen zaklatná és elnyomná: szabadon költözhesse át más földesúr birtokára. Mielőtt azonban ezt tennék, kötelesek panaszuikat egy, az alispánból, a szolgabíróból és e célra választandó csküdt nemesekből alakított bíróság elé terjeszteni, mely a földesurat kihallgatja, és ha a panasz alaposságáról meggyőződik, az elbocsátást megadja. A földesúr, ki ezen ítélet után is akadályozza jobbágjának elköltözését, 100 forintnyi bírsággal sújtatik. Ugyanezen büntetés éri a földesurat akkor is, ha a titkon hozzá menekült vagy erőszakosan magához ragadott jobbágyot visszaadni vonakodik. Az alispánok pedig, kik ezen törvény végrehajtását elmulasztják, ugyanazon bírságban marasztaltatnak el, és azon felül hivatalukat is elvesztik.

Azon jobbágyok, kik a nagyszombati országgyűlés által visszaállított költözködési szabadsággal élve, és a törvényben megállapított feltételeket teljesítve, tetteleg átköltöztek; úgy szintén a nevezett országgyűlés óta, vagy még korábban elszökött és elrablott jobbágyok is, jelenlegi földesuraik-

¹⁾ Ugyanis a XVI. században igen gyakori eset volt az, hogy az egyháziak csak mint püspökök, érsekek mondták első miséjüket.

nál meghagyandók; ha azonban előbbi uraiknak kárt okoztak vagy adósak maradtak, a tényleges földesurak tartoznak kárpótlást nyújtani.

Mindezen ügyekben, a jobbágyoknak földesuraikhoz való viszonyát illetőleg, végérvényűleg intézkedni a jövő országgyűlés lesz hivatva, mely eldöntendi, vajjon az 1547-iki vagy pedig a jelenlegi törvények alkalmasabbak-e a rendek és jobbágyok érdekeinek és nyugalmanak biztosítására.¹⁾

Az *egyházi tizedek* tárgyában rendeltetett, hogy birtokosaik nem kötelesek azokat bérbe adni; ha azonban ezt önkényt akarják tenni, minden évben szent György napja előtt az illető földesurakon kívül másnak nem adhatják bérbe. A bérelő földesúr a szokásos, vagy egyesség útján szabályozott bérleti összeg felét azonnal, másik felét pedig szent Miklós vagy gyergyaszentelő b. asszony napjáig tartozik lefizetni. Ha a bérleti összegre nézve a felek között nem jöhet létre egyesség, a tized birtokosa azon évben senkinek sem adhatja azt bérbe; ha pedig ezt mégis megtenné, vagy ha szent György napja előtt másnak mint az illető földesúrnak adná bérbe, a földesúr fel van jogosítva azon évben ingyen szedni be ama tizedet. Ellenben ha a tizedet birtokosa nem akarja bérbe adni, azt akadálytalanul szedheti be, és az a ki ebben gátolja, vagy illetéktelenül beavatkozik a tizedek behajtásába, a tized kétszeres értékének lefizetésében marasztaltatik el. Egyébként az egyházi birtokosok intetnek, hogy a tizedeket az igazság követelései szerint szedjék, és azok behordására jobbágyaikat ne kényszerítsék.²⁾

Az elszaporodott gonosztevők kiirtásának céljából a következő rendelkezések állapittattak meg. A nyilvános tolvajokat és rablókat a főkapitányok, úgy szintén a fő- és alispánok vannak hivatva elfogatni és megbüntetni. A fő- és alispánok, a szolgabírákkal és esküdt nemesekkel, évnegyedenként vizsgálatot intéznek azok ellen, kik gyanuban állanak, hogy vagy magok rablók, vagy rablókat tartanak szolgálatukban; azokra, kikre vétkeességük bebizonyul szigorú bünte-

¹⁾ A XXXII—XLV. czikkek.

²⁾ A LX—LXII. czikkek.

tést szabnak, s ha ezt magok végrehajtani nem képesek, az ország kapitányainak közreműködését veszik igénybe. A rablővárakat, melyeknek urai fegyvereseiket rablás végett ki szokták küldeni, a király vagy a főkapitányok vívják meg, és e várak urait csúfos halállal végeztessék ki, jószágaik érdemes hazafiaknak adományoztatván. Hasonlag mindazon magyarországi és slavóniai várak is, melyek a király engedelmével építtetek, rontassanak le, és pedig azon megyék lakói által, kik ama várakból károkat szenvednek; a mennyiben pedig erre nem képesek, a király és az ország kapitányai segílyt fognak nyújtani. A hamis pénzverőkre vonatkozólag, a király felkérte, hogy azokat a törvények által megszabott büntetéssel sújtsa, és jövőben a rendek megegyezése nélkül ne kegyelmezzon meg nekik.¹⁾

Az alsó nemességnek nemcsak általán a hatalmaskodó urak, hanem helyenként saját *főispánjaik* önkénye ellen is voltak panaszai. E miatt keresztülvitte azon végzést, melyben kimondatik, hogy a főispánok, kik hivatali esküjüket ekkoráig le nem tették, mozdíttassanak el, és azok, kik ezen túl ki fognak neveztetni, azonnal tartoznak esküjüket letenni; hasonlólag ha valamelyik főispán »rosszul kormányozza« megyéjét, vagy erőszakos tetteket követ el, a megye közönségének panaszára, a mennyiben ez alaposnak bizonyul, fosztassék meg hivatalától, és érdemlett büntetését vegye el. Az alispánokat a főispánok ne önkényesen, hanem a megyei közönség hozzájárulásával válaszsák meg, és a választottak rögtön tegyék le a hivatali esküt.²⁾

A mi a király által kért *pénz-segélyt* illeti, a rendek nem mulasztották el kiemelni, hogy a szenvedett súlyos csapások és veszteségek következtében »úgy szólván végső nyomorra« jutottak, minél fogva jövedelmeik mindennapi szükségekre is, annál inkább váraik ellátására, elégtelenek. Mindazáltal tekintetbe véve »ő felsége atyai intését,« továbbá azt, hogy a segílyt az ország védelmére kéri, végre hogy más felől is helyez kilátásba támogatást; minden egész jobbagy-porta

¹⁾ A XLVI—LI. czikkek.

²⁾ A LXVI. és LXX. czikkek.

vagy telek után, két részletben fizetendő *két forintnyi adót* szavaztak meg, hadak tartására és a végváarak ellátására, egy szóval: az ország védelmére.

Azon jobbágyok, kik a törököknek is adóznak és szolgáltatásokat végeznek, csak felét fizetik a megajánlott adónak; míg a zsellérek, kiknek házuk leégett, vagy a kik elpusztult helyeken új házat építettek, teljesen fel vannak mentve az adófizetéstől.

A jobbágyok által fizetendő két forintnyi adón felül, a rendek, saját erszényökből, minden jobbágyuk után *hatvan dénárt* szavaztak meg; a melyből 80 dénár szintén az ország védelmének költségeire fordítandó, 20 dénár kamarai nyereség czímén a királyi kincstárt illeti, a hátralevő 10 dénárból pedig az utóbbi években küldött országos követségekre és egyéb közügyekre tett kiadások fognak fedeztetni. Az egytelkes nemesek minden cúria után 50 dénárral adóznak.

A jobbágytelkek összeírására, az országgyűlés szétoszlása után tartandó első megyegyűlés fogja az adófelvevőket kiküldeni, kik tisztokban az 1546-iki országgyűlés által megállapított módon fognak eljárni. Hasonlag az ezen országgyűlés által megszabott büntetésekkel fognak sujtatni azon urak és nemesek, kik a megszavazott adót magok számára foglalják le, vagy pedig az adószedőket, harminczadosokat, és egyéb kincstári tiszteket hivatalos eljárásukban gátolják.

A kereskedők, kik a harminczad-jövedelmet csempészet által csökkentik, úgy szintén az urak és nemesek, kik a csempészeknek segédkezet nyújtanak, a csempészett áruk értékében marasztaltatnak el.

A korábbi országgyűlések által megszavazott adók hátralékait mindenképen be kell hajtani. Az adószedők számadásai is szigorú vizsgálat alá veendőek, és ha kitünik, hogy a kincstárt megkárosították, méltó büntetésöket ki ne kerüljék. ¹⁾

Mindazon vámok, melyek királyi engedély nélkül, vagy pedig álnok utakon kieszközölt engedély alapján, állíttattak fel, beszüntetendőek. A kiszállított ökrök után fizetendő har-

¹⁾ A XXIII—XXVIII. és XXXI. czikkek.

minczadi dijt, melyet a király két forintra emelt, ismét legalább felére szállítsa le. Az urak és nemesek saját ingóságaiktól, az ország határai között, harminczadot nem fizetnek, valamint azon áruktól sem, melyeket a külföldről saját magán használatukra hoznak be. Azok, kik a régi és új körmöczi pénzeket elfogadni vonakodnak, áruiktól fosztassanak meg. A cschországi réz-pénz (habka) értéke akként szabályoztatott, hogy három tegyen egy krajezárt.¹⁾

Az ország területi épségének megőrzése és illetőleg viszszaállítása minden országgyűlés gondoskodásának tárgya vala. Most is felkérte a király, hogy azon birtokokat és javadatmakat, melyek egykor Magyarország területéhez tartoztak, ettől ne engedje egyéb tartományainak rendei által elszakíttatni; a mennyiben pedig a határok iránt még nehézségek léteznének, ezek mielőbb intéztessenek el. Minthogy pedig némely szakolczai polgárok szántóföldeiket és rétjeiket morvaországi lakosoknak és zsidóknak bocsátják áruba: a király akadályozza meg az ország területének ilyenén megcsonkítását, a várost büntesse meg, és találjon módot, hogy ama szántóföldeket és réteket magyarok vásárolhassák meg.²⁾

A János Zsigmondot uraló országrész ez alkalommal első ízben foglalkoztatja a magyar törvényhozást. A király felkérte, hogy kapitányai által, Abaúj, Heves, Sáros, Ung és Zemplén megyéket, melyek »Frater György által ő felsége területétől elszakíttattak,« ismét csatoltassa vissza; továbbá a Frater György által Varanón, Sepsiben, Jászón és Tornán felállított harminczadokat szüntettesse meg; végre találjon módot, hogy alattvalói az Izabella és Frater György kezei között levő jószágait nyerjék vissza, és a nagyváradi káptalan, mint hiteles hely, tisztében ezentúl is akadálytalanul járhasson el.³⁾

¹⁾ Az LI—LIII. LV. és LVIII. czikkek.

²⁾ Az LXIII és LXVIII. czikkek.

³⁾ Az LVII—LIX és LXIV. czikkek. A LXVII czikk a hiteles helyekről általán szól, hogy t. i. küldötteik csak 12 dénár napidíjt, kiadványaikért pedig a régi törvényekben szabályozott díjakat számíthassák fel.

Azon óhajítás, hogy a király állandón Magyarorszáiban tartózkodjék, ismét élénken nyilatkozott a rendek körében. Minthogy, felfogásuk szerint, immár eléggé bebizonyult, hogy hosszas távolléte mind az ő, mind a rendek érdekeire egyaránt hátrányos; felkérlik, hogy az ország helyes kormányzása és megvédelmezése, az igazság kiszolgáltatása és más egyebeknek keresztülvitele végett, melyek nélkül az országban az állandó béke, a rendek soraiiban az egyesség és engedelmesség szelleme gyökeret nem verhet, maradjon állandón magyarországi hívei között. Továbbá az ország rendeit tartsa fenn ősi szabadságaik-, kiváltságaik- és előjogaikban, mind a közügyek intézése, mind a vég helyek parancsnokságainak és egyéb hivataloknak betöltése körül. Azon nemeseket, kiket a lefolyt zavarteljes években némely hatalmasok parasztoknak sorsára juttattak, helyezze vissza szabadságukba; és örködjék a felett is, hogy a városok és más helyek lakóit senki önkényesen el ne fogja, az elfogottak pedig haladéktalanul szabadon bocsátassanak.¹⁾

Több megyei követ a *nádori méltóság* betöltését kezdte sürgetni. Azonban kezdeményezéseket a többség nem részesítette támogatásában. Ez abból indult ki, hogy az ország törvényei értelmében a nádor választására külön országgyűlést kell egybehívni.²⁾ »Midőn tehát — így szól az erre nézve alkotott czikk — ő felsége a nádort meg akarja választatni, mi a rendek nézete szerint további halogatás nélkül lenne eszközlendő, akkor majd hívja össze az országgyűlést úgy, hogy a meghívó levelekben kijelölje a nádori méltóság betöltésének feladatát; mire a főpapok, urak és nemesek közmegegyezésével választassék meg a nádor.«³⁾

A király a bemutatott végzésekre késedelem nélkül kö-

¹⁾ A XXII. LVI., LVIII., LXV. czikkek.

²⁾ Ezen felfogás félreértésen alapszik. Az 1486-ki törvénykönyv azt követeli, hogy a király a nádor halála után egy év alatt tartozik az utód megválasztása végett országgyűlést hirdetni; de ez nem zárja ki azt, hogy a nádorválasztás egy más czélból egybehívott országgyűlésen is történhessék meg.

³⁾ A városok követei mellőztetnek.

zölte válaszát, ¹⁾ mely a rendeket — úgy látszik tökéletesen kielégítette. ²⁾

Azonban Ferdinánd ugyanakkor egy újabb előterjesztést mutatott be az országgyűlésnek, mely a királyi kincstár állapotának javításával foglalkozott. ³⁾

Ez mindenekelőtt a *bánya-üggyel* foglalkozik.

Mint hogy az ércz-bányák művelése mindenütt elhanyagoltatik vagy helytelenül történik, ebből pedig nemesak egyesekre, hanem az egész országra és a királyi kincstárakra is súlyos kár háromlik; felhívja a rendeket azon régi törvények megújítására, melyek a királyt felhatalmazták, hogy a magánosok birtokain találtató ércz- és só-bányákat, megfelelő kárpótlás fejében, birtokába vehesse. Ezen törvény alapján a király saját kamarája számára venné át a bányákat, vagy a mennyiben a bánya-birtokosok kártalanítása nem volna lehetséges, ezeket a bánya-jog díjának fizetésére szorítaná. Szükséges továbbá, hogy az összes bányákban az arany, ezüst és réz beváltásának kizárólagos joga a kamarát illesse, mi által lehetővé fog válni az érczpénzt, melynek hiánya az országban annyira érezhető, nagyobb mennyiségben veretni.

A bányamunkások hanyagsága- és azoknak elnyomatásából is merülnek fel a bányák művelésében hiányok, bajok és

¹⁾ Ez nem ismeretes. Utalnak rá a következő helyek a törvénykönyvben. A XVII. cikk az ítéletek végrehajtásáról rendelkezvén, megjegyzi »quemadmodum ipsa Maiestas Sua obtulit se gratiose facturam.« A XXII cikk az ország szabadságainak megtartásáról említi: »ut ipsa se, juxta Regiae Maiestatis suae responsum et scriptum facturam similiter obtulit gratiose.« A XXX. cikk a harminczadokra történt beírványokról szólván hivatkozik arra, hogy a király »viva voce se facturam gratiose obtulit.« Az LII és LXIII cikkeken is hivatkozás történik a király válaszára: »uti gratiose se obtulit.«

²⁾ Ezt a fennebbi jegyzetben idézett helyek is kitűntetik.

³⁾ Hogy ez a végzések egy részének elkészülte és benyújtása után történt, kitűnik a rendeknek a királyi emlékiratra adott válaszükből, melyben ama törvénykönyvre utalnak. »Monetarum adulterinarum cusores ex Decreto puniri debere et antea, et in praesenti quoque Conuentu Ordines et Status una voce declararunt. . . . Quod spectat ad tollendos praedones . . . ea de re in articulis Maiestati suae oblati Ordines et Status Regni abunde concluderunt.«

rendetlenségek. Ezeknek megszüntetése végett, a király vissza akarja állítani ama gyakorlatot, mely egykor Magyarországon el volt, és a király egyéb tartományaiban most is el van fogadva, mely szerint egy országos bánya-felügyelőt nevez ki. Ennek feladata az ország összes bányáira és bányászaira felügyelni, a kincstári bánya-díjakat behajtani, a bányák körül keletkező viszályok megszüntetésére alkalmas helyeken bíróságokat állítani fel, a bányák művelésének módját szabályozni és ellenőrizni, főleg arról gondoskodván, hogy a bányák birtokosai azokat pillanatnyi haszonért meg ne rontsák. Alatta egy országos erdész álljon, ki a bányák számára szükségelt fa vágatásának és a szén égetésének módját szabályozza, a tulajdonosok jogainak épségben tartása mellett, felügyelvén, nehogy a pásztorok és mások az erdőket pusztítsák.

A bánya-munkások, a bányászat emelésének érdekében, mindenütt bizonyos kiváltságok- és szabadalmakkal vannak felruházva; ezeket tiszteletben kell tartani.

Mint hogy még mindig találkoznak, kik a törvényekben megállapított szigorú büntetések daczára, hamis pénzt vernek; továbbá a kik nemcsak a nyers ezüstöt, hanem a beolvasztott ezüst pénzt is üzérkedve külföldre szállítják, s ekként az ércpénz egy részét a forgalomból kiveszik; ezek ellen a király szigorú nyomozást fog rendelni. Egy úttal felhívja a rendeket, hogy senki közülök maga pénzt ne veressen, másokat a pénz-verésben ne támogasson, magánosok által illetéktelenül veretett pénzeket forgalomba ne hozzon. Mindenki köteles legyen a bányáiban termelt ezüstöt a királyi kincstárnál beváltás végett átadni.

Mivel pedig a forgalomban levő magyar ércpénz csekély mennyisége miatt, az ország némely részeiben, a lengyel pénz, bár ércztartalma csekélyebb, a magyar pénzzel egyenlő értékben fogadtatik el; más részekben pedig a csehországi ércpénzt kelleténél magasabb értékben hozzák forgalomba: e miatt a király felhívja a rendeket, hogy ezen sokakat megkárosító visszaélések megszüntetéséről gondoskodjanak.

Továbbá az érc-bányák mellett a *marmarosi* só-bányák a magyar korona egyik jelentékeny jövedelmi forrását képezték; ez azonban a kedvezőtlen időviszonyok és a kezelésben

elharapódzott rendetlenség következtében annyira kiapadt, hogy a kincstári tisztek fizetésére sem volt elégséges. Ugyanis nagy mennyiségű só szállíttatott az országba a külföldről; a marmarosi só-bányák raktárai sok helyütt megszűntek; a fuvarosok, kik a sót szállították volt, szokatlan vámok és harminczadok fizetésével terheltetvén, sót nem ritkán a rablók által szállítmányuktól, kocsijok- és lovaiktól is megfosztatván, a só-szállítással felhagytak. Hogy tehát ezen bajok orvosoltasának, a rendek hatalmazzák fel a királyt, bárhol só-áruhelyeket állítani fel, és a marmarosi sót bárhol szabadon árultatni; ellenben az erdélyi és lengyel sónak Magyarország területén árulását és használatát tiltsák el; végre a marmarosi sót szállító fuvarosokat, jószágvesztés büntetése alatt, senki ne terhelje és ne zaklassa.

A *harminczadok* kezelésében is számos visszaélések hatalmasodtak el, melyek okozták, hogy a kincstárnak ezen jövedelem-forrásból alig volt haszna. Ugyanis sokan valának az egyházi és világi birtokosok között, kik a kereskedőket birtokaikon a legcsekélyebb díj fizetése után átbocsátották áruikkal, és minden módon segítségökre voltak, hogy a rendes harminczadokat kikerüljék. Ellenben a harminczadok tisztei, midőn a csempészeket üldözik és tetten kapják, ama földesurak támogatására nem számíthattak; sót találkoztak, a kik nyilván fenyegetődöztek, hogy a harminczadosokat, ha birtokaikon találják, leölik. Ehez járul, hogy olyanok sem hiányoznak, kik, a nemesi szabadságokra hivatkozva, a házi szükségekre vásárolt árucikkekre a harminczadoktól való mentességet igénybe vevén, oly árukat is szállítanak, melyekkel azután magok vagy mások kereskedést folytatnak. A király ezt tovább nem tűrheti. A rendek mondják ki tehát, hogy a ki ezentúl ily vétéseket követ el, méltóságaitól és jószágaitól fosztassék meg. És hogy a visszaéléseknek jövőben annál biztosabban elejét lehesse venni, a harminczadok mind a király kezei között legyenek. E végből meg kell vizsgáltatni a harminczadokra történt beirványokat: vajjon jogosak-e vagy jogtalanok? és az első esetben vajjon a harminczadokból az illetők által nyert jövedelmek megütik-e már a beirványi összeget? De azon esetben is midőn a harminczadok tényleges birtokosai a beirványi

összeget még be nem vették, azokat a kincstári tisztviselők kezelésére kell bízni, a kik a jövedelmeket, míg a beírányi összeg ki lesz fizetve, az eddigi birtokosoknak fogják átadni. Azok kik önkényesen foglaltak le harminczadokat, vagy ilyeneket önhatalmilag állítottak fel, számadásra vonandók, és bevételeiket a kincstárnak visszafizetni tartoznak. Ellenben a királynak szabadságában álljon bárkinek birtokán állítani fel harminczadokat. Továbbá meg kell vizsgálni a harminczadi szabadalmakat; és a mennyiben kitünik, hogy jog-alapot nélkülöznek, nem törvényes okok miatt engedélyeztettek, vagy visszaélésekre adtak alkalmat, vissza kell vonni vagy szabályozni.

Mivel számos birtokosok, a kereskedők nem csekély terheltetésére, és a harminczad-jövedelem hátrányával, a király engedélye nélkül, új vámokat állítottak fel, és a vámdíjakat felemelték; a király az ujon felállított és az ugy nevezett »száraz« vámoknak, a korábbi országgyűlések végzéseit értelmében, megszüntetését követeli; a régi vámoknál pedig, azok elvesztéseinek terhe alatt, a törvényes szokás tartandó meg. A királyi és bánya-városok polgárainak vámmentessége sértetlenül érvényben marad.

A harminczadok- és vámoknál sem belföldieket, sem külföldieket, adósságok vagy kihágások miatt letartóztatni nincs megengedve; a hitelező, illetőleg a sértett fél, az illetékes bíróság előtt, törvényes úton indítsa keresetet. A ki ennek daczára saját birtokán valakit letartóztatna, köteles elégtételt nyújtani.

Minthogy a király kényszerítve látta magát a besztebányai réz-bányákat, nehogy az ország nagy kárára műveletlenül álljanak, saját költségén venni művelés alá; kívánja hogy az ezen bányákból szállítandó réz harminczad- és vámmentességet nyerjen, és a kik ezt nem tartják tiszteletben, szigorúan fenytessenek meg. De nem ellenzi, hogy a kereskedők által megvásárolt rézre ezen mentesség ki ne terjedjen.

A király mint köztudomásu tény emeli ki azt, hogy az országban gyilkosságok és rablások nagy számban követtetnek el. Nemcsak kereskedőket és más utasokat, hanem a királyi udvarba vagy a törvényszékekre utazó nemeseket is gyakran rabolják ki és ölik meg; sőt nemesek és nem-nemesek

saját házaikban sem érezhetik magokat többé a rablók előtt biztonságban. Ily bűntényeket pedig nemcsak közönséges utonállók hajtanak végre, hanem ezekkel összeköttetésben állanak némely előkelő urak is, a kiknek váraik és jószágaik vannak. Mivel tehát ezek után attól lehet tartani, hogy a bűntetlenség a vakmerőséget fokozni és nagyobb mérvű zavarokat fog szülni; továbbá akirályi kincstár érdekei követelik, hogy a kereskedők és egyéb utasok teljes biztonságnak örvendjenek: a király felhívja a rendeket, találjanak módot, hogy a tolvajok, rablók és gyilkosok, úgy szintén pártfogóik és bűnrészesek a megérdemlett büntetést ki ne kerülhessék. Különösen a fő- és alispánoknak, hivatalvesztés és egyéb büntetések terhe alatt, kötelességökhöz kell tenni, hogy az utak biztonsága felett gondosan őrködjenek. Ugyanazok és egyéb birtokosok ügyeljenek arra is, hogy területükön és jószágaikon senki gonosz tetteket ne vigyen véghez, és a mennyiben ezt nem képesek megakadályozni, a bűnösöket rögtön vegyék üldözőbe, fogják el, és eszközöljék megbüntetésüket; mert ha e tekintetben kötelességöknek nem felelnek meg, azon jószágoktól, melyeken a gonosztevők büntetlenül maradnak, megfosztatnak. A jobbágyok is kötelesek a gonosztevőket üldöző urak mellett felkelni. Mivel pedig az ország némely részeiben, különösen a vármegyék határszélein a sűrű erdők menhelyet nyújtanak az utonállóknak; a király kívánja, hogy az utak mentében kétszáz ölnyre az erdők irtásának ki.

Végre mivel találkoznak az urak és nemesek soraiban, kik a jószágaikon átutazó kereskedőktől áruikat erőszakkal elveszik, igérvén hogy értéküket megfizetik, de ezt soha sem teljesítik: ilyenekre is szigorú büntetést kell szabni. ¹⁾

Mindezen javaslatok a közrend megszilárdítására és a közjólét fokozására voltak irányozva; és ezen kettős cél elérésére kétségkívül alkalmas, habár nem egészen kielégítő eszközök gyanánt kínálkoztak.

A rendek válaszukban elismerésüket fejezték ki a felett, hogy a király a közjövedelmek szaporítására és a korona jogainak érvényesítésére fordította figyelmét.

¹⁾ A királyi előterjesztés egykorú példánya a bécsi cs. kamara levéltárában.

Azonban az *ércz-bányákra* vonatkozólag kiemelik, hogy az 1491-ik évi törvénykönyv eltörölte azon Mátyás király idejében alkotott törvényt, mely a királyt a magánosok birtokain találtató érczbányák lefoglalására felhatalmazta, az ily magán-birtokosokat csak a bányadij (urbura) fizetésére kötelezván. Mivel pedig a király megfogadta, hogy híveinek szabadságát és jogait, úgy szintén elődeinek rendelkezéseit tiszteletben tartandja: a rendek bizton remélik, hogy az említett 1491-iki törvény ellen nem fog cselekedni; ők viszont készek az ércz-bányáktól fizetendő bányadijakra és a sóbányákra vonatkozó királyi jogok érvényesítésében közreműködni, s erre nézve külön törvényczikket alkotni.

A bányákban termelt aranynak és ezüstnek a kamara által eszközzendő beváltása tárgyában új törvény alkotását nem tekintik czélszerűnek; fentartatni javasolják az eddigi gyakorlatot, mely szerint azoktól kik a bánya-díjt fizetik, az ezüst márkája 7 forinton, az arany márkája pedig 72 forinton váltatik be; míg azok, kik a bányadij fizetésétől fel vannak mentve, az aranyat és ezüstöt olcsóbb áron engedhetik át a kamarának. A rendek egy úttal pártolólág terjesztik elő a bányaművelők azon kérelmét, hogy a réz beváltásánál fizetett 140 dénárnyi összeg két forintra emeltessék fel.

Az országos bánya-felügyelő kinevezését helyeslik; oly megjegyzéssel, hogy ezen és egyéb bánya-hivatalokra kizárólag született magyarok neveztessenek ki. A bányaművelők között felmerülő perekben ezentúl is a hét bányaváros hatósága és a k. helytartó ítéljenek. A bányaművelők szabadságainak fentartását kívánatosnak tekintik. Ajánlják, hogy a király a cement-hivatalt, mely évek óta a Fuggerek kezei között van, váltsa vissza.

A hamis pénz-verők büntetéséről a rendek a jelen országgyűlés törvénykönyvébe már felvettek egy czikket. Helyeslik, hogy a király az arany és ezüst kivitelét, továbbá a lengyel pénznek behozatalát meg akarja akadályozni; azonban az utóbbi czél csak úgy érhető el, ha Magyarországból Lengyelországba semmiféle árucikkek ki nem vitetnek, hanem miként régente szokás volt, a két ország határai közelé-

ben áru-lerakóhelyek állapíttatnak meg, a hol azután a lengyel és magyar kereskedők üzleteiket végezik.

A marmarosi só-bányák jövedelmeinek fokozására czélzó királyi javaslatokat elfogadják, azon megszorítással, hogy a régi szabadalmak alapján, Árva-, Liptó- és Turóc-megyéknek a lengyelországi, Szlavóniának pedig a tengeri sónak használata továbbra is meg legyen engedve. Az urakat és nemeseket, kik a sószállító fuvarosokat zaklatják és a harminczadoknak károkat okoznak, ugyanazon büntetés érje, melyet az 1546-diki országgyűlés a közadók lefoglalóira szabott.

A rendek helyeslik, hogy a király a harminczadokat visszaszerezni kívánja. Csak a trencsini harminczadra nézve tesznek kivételt, melyet a király néhai Thurzó Eleknek zálogosított el; tekintve ennek kiváló érdemeit, ohajtják, hogy az általa és örökösei által eddig bevett harminczad-jövedelem ne számíttassék a zálog-összegbe. A többi beírványokra nézve a beszterczebányai törvények mérvadók.

A harminczadok maradjanak továbbra is a beszterczebányai törvényekben megnevezett helyeken, de a mennyiben ezek közül némelyek a törökök hatalmába jutottak, ezek helyett a király, belátása szerint, más alkalmas pontokon állíthat fel új harminczadokat. A harminczadoktól felmentettek jogcímeinek megvizsgálása ellen nincs kifogásuk; de addig is míg ez megtörténik, az eddigi gyakorlat maradjon érvényben.

A rendek szintén illetlennek ismerik el azt, hogy a király az általa művelt bányákból szállított réztől vámot fizessen. Azonban felhívják figyelmét ama körülményre, hogy a Besterczebányáról kivitt réz, a hegyek között, szűk és meredek utakon szállíttatik, melyeknek, valamint a hidaknak is, fentartása nagy költséget igényel. Továbbá, a vám a fuvarosok szekerei nem pedig a szállított réz után fizettetik. Kérik tehát a királyt, vegye ezt tekintetbe, s engedje meg, hogy az eddigi gyakorlat tartassék fén. Azt, a mit a király megemlített, hogy egy réz-szállítmányt bizonyos urak letartóztattak, ha való lenne, a legnagyobb méltatlanságnak ítélnék; de a vádlottak, Réwai Ferencz és Pekry Lajos, a vád alaptalanságát bebizonyították.

A rablók, gyilkosok és utonállók ellen a rendek már alkottak végzéseket. Kérik, hogy a király gondoskodjék ezeknek erőlyes végrehajtásáról. Az erdők kiirtását az utak mentében helyeselik.

A rendek válasziratuk végén némely kérelmeket terjesztenek a királye lé: különösen, hogy a tizenhárom szepesi várost váltsa vissza és a katonaság kihágásainak vegye elejét.¹⁾

A rendek ez után siettek válaszukkal összhangzásban több új cikket csatolni már megalkotott végzéseikhez.

A király által műveltetett besztercebányai ércbányákból kivitt réz vámmentesnek nyilvánított. Az arany és ezüst kivitele az országból szigorúan tiltatott; a kik e tilalom ellen cselekesznek, a kivitt nemes érczet elvesztik, sőt fogsággal is bünhődnek. A lengyelországi pénzek behozatala és elfogadása szintén eltiltatott.

A király felhivatott, hogy a marmarosi sóbányák jövedelmező képességének fokozása szempontjából, országszerte, alkalmas helyeken sóraktárakat állítson fel, és azokat, kik a sószállítást bármiként akadályozzák, fenytse meg. Árva, Liptó és Túróc megyéknek a lengyelországi, Erdély lakóinak az erdélyi, végre Slavóniának a tengeri só használata továbbra is megengedett ugyan; de az ország többi részeinek lakói, súlyos büntetések terhe alatt, köteleztettek a sót a marmarosi bányák raktáraiból vásárolni.

A király által a harminczadokra *méltó okoknál* fogva tett beírványok érvényeseknek ismertettek el. De a király felkérte, hogy az egyéb királyi jószágokra és jövedelmekre szóló beírványok tekintetében a besztercebányai törvényeket hajtsá végre.

A közlekedés biztonságának helyreállítása céljából azon intézkedés történt, hogy az utak mellett, mindkét felől, 200 ölnyi távolságra az erdők kiirtassanak.²⁾

A király az ekként kiegészített végzéseket november

¹⁾ A rendek válasziratának egykorú példánya a bécsi cs. kamara levéltárában.

²⁾ A XXIX., XXX., XLIX., LI., LIV. cikkek.

22-én megerősítette.¹⁾ De ugyanakkor abbeli óhaját is közölte a rendekkel, hogy minden megyéből egy-egy követ, a kit ő maga jelelt ki, és a városok követei, még egy ideig maradjanak Pozsonyban, hogy velök némely ügyek iránt a tanácskozásokat folytathassa.²⁾

Melyek voltak ezen ügyek? arról nincs tudomásunk. A király december 12-ig tartózkodott az ország akkori fővárosában.³⁾

Ezen országgyűlés tartama alatt Pozsonyban megjelentek János király özvegyének, Frater Györgynek, végre az erdélyi és tiszán-túli rendeknek követei.

A királyné és a rendek követei a béke és az ország egységének helyreállításáról, Frater György követei pedig a Ferdinánd és Izabella alattvalói között felmerült viszályok és perek elintézéséről tettek előterjesztéseket.

A király november 20-án adta ki válaszát mind a három követségnek.

Különösen kiemelte, hogy az ország egyesítésének ügye nem rajta, hanem Izabellán és atyján múlt. Ő ezután is kész mindent megtenni; s azon lesz, hogy a megkezdett alkudozások mielőbb eredményre vezessenek. A rendeket pedig biztosította, hogy az ország azon részeinek védelméről gondoskodni egyik legfőbb kötelességének ismeri.⁴⁾

¹⁾ A törvénykönyv ki van adva törvényeink gyűjteményében. —

²⁾ *Binder György* bártfai követ 1548. november 24-én írja küldőinek: »Dy Artikell am Dinstag nach Elisabeth roborirt hath (a király) und selbst muntlich befohlen, das aus jeglichen Comitatu einer bleiben soll, und bald darnach sy lassen beschreiben und benent mit dem Name; dy fray Shteth mit eingezogen und Bergschthet dazubleiben. Was nun Ire Maiestät mit uns vermeint zu thun, das wissen wir nit.« (Eredetije Bártfa sz. k. város levéltárában.)

³⁾ *Géva*y. Itinerar. 65 l.

⁴⁾ Ezen követségek előterjesztéseit, és a részökre adott k. válasziratokat közli *Horváth Mihály*. Brüsseli Okmánytár. II. 169—181. ll.

V.

A pozsonyi országgyűlés 1550. Január- és Februárban.

Az 1548-ik évi országgyűlés után, Ferdinánd király buzgalommal foglalkozott Magyarország ügyeivel. Több törvénycikket haladéktalanul végrehajtott. És hadainak főparancsnoka Salm Miklós, 1549. nyarán, Balassa Menyhértet és Basó Mátyást, kik Léva és Murány környékét rablófészkeikből pusztították, váraikból kizavarta, mi által Bars, Gömör és a szomszéd megyék rendeit nagy mértékben lekötölte. Báthory Endre főkapitány is lényeges szolgálatokat tett a közrend helyreállítása körül.¹⁾

Csak a pénzügyi helyzet nem javult. Azon összeg, mely az 1548-iki adókból elég pontosan befolyt, a szükségek fedezésére elégtelennek bizonyult. A király kényszerítve látta magát ismét örökös tartományainak kincstárát venni igénybe.

A pozsonyi helytartótanács ily körülmények között, 1549. szeptember 14-én, megpendítette egy újabb országgyűlés összehívását; kilátásba helyezvén, hogy mivel a rendek jelenleg meg lehetnek elégedve áldozatkészségök gyümölcseivel, nem fognak idegenkedni újabb áldozatoktól.

Mínthogy pedig október végén, a felső-magyarországi megyék számára, Pozsonyban nyolczadi törvényszéknek kellett tartatni, hogy azok kik ezen megjelennek a megyék követ-

¹⁾ *Istánfy*. XVI. könyv. 284. s. kk. II. *Wagner*. *Analecta Scepusii*. II. 54. l. — A király többi között a XXI. törvénycikket is fogadtatította, egy bizottságot nevezvén ki »ut decreta Regni, . . perlustraretter.« (Az 1549. szeptember 14-én Gregorianez Pálhoz intézett k. levél a budai kamarai levéltárban.)

tek gyanánt is küldhessék, az országgyűlés megnyitásának határnapját november 30-ik napjára javasolták kitűzetni. ¹⁾

Ferdinánd követte tanácsukat. Október 12-én Prágából szétküldött levelei által szent András napjára Pozsonyba hívta össze az ország rendeit, hogy velök »hívei békéjének és nyugalmanak bizsításáról, a véghegyek szükséges ellátása- és oltalmazásáról, úgy szintén ezen ország- és hű alattvalóinak egyéb ügyeiről« tanácskozzék. Igérte, hogy ismét személyesen fog körükben megjelenni. ²⁾

Ugyanazon napon, midőn Ferdinánd Prágában a meghívóleveleket aláírta, Pozsonyban kimúlt *Várday Pál* esztergomi érsek és királyi helytartó. Ezen alkalomból a magyar tanácsosok figyelmeztették a királyt, hogy egy új helytartó kinevezése helyett az ország törvényeivel megegyezőbb és a korona érdekeire előnyösebb volna: a *nádori méltóság* betöltése; és felkérték őt, hogy azon esetre, ha ő is ezen nézetben van, késedelem nélkül értesítse az ország rendeit, hogy a jövő országgyűlésnek egyik feladata leendő nádort választani. ³⁾

Azonban a király nem osztozott tanácsosainak felfogásában. Még mindig úgy volt meggyőződve, hogy biztosabban számíthat egy helytartóra, kinek kinevezése és hatáskörének megállapítása egészen tőle függ, s hogy ez hasznosabb szolgálatokat tehet neki, mint a nádor, kinek megválasztására a rendeknek van döntő befolyásuk, és kinek széles hatalomköre az ország törvényei által van szabályozva.

¹⁾ »Diutius autem differri — írják többi között — ipsius Conventus celebrationem minime oportere, Maiestas Vestra satis per se intelligit.« (A pozsonyi helytartótanács 1549-ik évi leveleskönyvéből, melynek eredetije a hédervári gróf Viczay-féle kéziratgyűjteményben őrizetik. Ujabb másolatait a Nemzeti Múzeum és más könyvtárak is bírják.)

²⁾ A Pekry Lajoshoz intézett példányt közli Kovachich. *Vestigia*. 679. l. — **L. Irományok.** I. szám.

³⁾ A tanácsosok 1549. október 15-iki felterjesztésökben említik, hogy már a helytartó halála előtt hívták fel a király figyelmét ezen ügyre. »Quod si in proximo Conventu Maiestas Vestra de Palatino creādo secum aliquid constitutum habet, necesse est, ut ad Dominos et Comitatus omnes, quorum communibus votis Palatinus, ex veteri consuetudine, eligi solet, aliis literis Regia Maiestas Vestra hac de re expresse scriberet, ut parati venirent ad Conventum.«

És talán épen azon aggodalom is, hogy az országgyűlés, ha közvetlenül a helytartó halála után jó össze, a nádori méltóság betöltését erőlesen fogja sürgetni, volt befolyással a király azon elhatározására, mely szerint az országgyűlés megnyitását 1549. november utolsó napjáról 1550. január 6-ára halasztotta. A királyi levelekben, mint az elnapolás hivatalos okát, azt emelte ki, hogy »a kereszténységnek és saját bizonyos fontos ügyei jöttek közbe, melyek kényszerítik, hogy tovább, mint el volt határozva, maradjon Prágában.«¹⁾

Midőn a pozsonyi magyar kamara a királyi elhalasztó iratokat szétküldeni sietett,²⁾ a helytartótanács felhívta Horvát- és Tótország bánját, hogy ezen tartományok rendjeinek mielőbb gyűlést hirdessen, és itt a magyar országgyűlésre nem, mint ekkoráig szokás volt, egy vagy két, hanem több követet választasson meg.³⁾

Ezalatt Bécsben tanácskozások folytak a teendő előterjesztések tárgyában.

A király már október 27-én felhívta az alsó-ausztriai kamarát, hogy jelölje ki azon kérdéseket, melyeket a királyi kincstár érdekében, a magyar országgyűlésnek tárgyalás végett elő kellene terjeszteni.

A kamara, miután a besztercebányai réz-üzlet vezetőjét is meghallgatta, 1550. január 3-án mutatta be javaslatait.

¹⁾ Az 1549. november 10-én kelt levélnek Soprony városához intézett példányát közli *Kovachich. Supplementum. III. 216. l.* Négy nappal utóbb a magyar tanácsosoknak még nem volt tudomásuk az elnapolás felől; felterjesztésökben kérik a királyt, hogy az országgyűlési szállások elrendezésével bizza meg Nyáry Ferencz főlovászmestert; említik, hogy a múlt évben sokan panaszkodtak, hogy a német udvarnokokról jobban gondoskodtak mint a magyar rendekről »quae res etiam tumultum inter Regnicolas excitaret.«

²⁾ Ferdinánd királynak 1549. november 10-én a kamarához intézett rendelete, a budai kamarai levéltárban.

³⁾ »Ut mature in isto Regno Slavoniae, Conventu indicto, tractet ipsa et decernat cum ipsius Regni Statibus de Oratoribus praecipuis, non uno vel altero, ut hactenus, sed pluribus aliquot viris praecipuis, huc ad generalem Conventum . . . deligendis.« (A pozsonyi helytartótanácsnak leveles könyvében.)

Első sorban a vámokra irányozta a király figyelmét; minthogy számos földbirtokosok a bányavárosok polgárait is kényszeríték a vám-díjak fizetésére, és ezeket napról napra emelték, a nélkül, hogy az utakat és hidakat jó karban tartanák. Ajánlotta tehát, hogy az országgyűlés törvényezik által utasítsa a földbirtokosokat kiváltság-leveleiknek, melyek vámok felállítására feljogosítják, előmutatására; továbbá állapítsa meg, hogy minden vámnál a fizetendő díjak ki legyenek függesztve; végre a földesurakat kötelezze, hogy a vámokból befolyó jövedelemből az utakat és hidakat jó karban tartsák.

Nagy mértékben magára vonta az ausztriai kamara neheztelését az is, hogy némely földbirtokosok a királyi kincstár szükségeire a bányavárosokba küldött szállítmányoktól is megvették a vám-díjat. Felkéri tehát a királyt, hogy maga számára az országgyűlésen vám-mentességet biztosítson.

Új bánya-törvény alkotásának szüksége is érezhető volt, minthogy a földesurak a birtokaikon találtató ércz-bányák művelését sokféleképen nehezítették, többi között a kiaknázott érczterményektől kilenczedet igényeltek. Minthogy pedig a bányák elhanyagolása a királyi kincstárra nézve nagy hátrányokat szül: kívánatos vala, hogy a király egy főkamara-grófot, vagy egy ideiglenes bánya-felügyelőt nevezzen, kinek a bányák rendes és czélszerű kezelésére gondja legyen.

Minthogy némely urak és nemesek, támaszkodva az 1547-diki országgyűlés végzésére, mely az egyházi javadalnak birtokosait kötelezi, hogy a tizedek bérbeadásánál az illető földesuraknak elsőbbséget adjanak, a királyt a tizedek bérléséből ki akarták zárni; szükségesnek látszott a jövő országgyűlés által az érintett törvénynek a király jogaival és érdekeivel öszhangzó magyarázatját adni.

A bányavárosoknak a törökök berohanásai ellen való biztosítása céljából, a kamara mellőzhetetlennek látta egy erősséget emelni. És mivel erre a király rendes jövedelmeiből költséggel nem rendelkezett, javasolta, hogy e célra a megüresedett esztergomi érsekség jövedelmei fordíttassanak. Hivatkozik arra, hogy a régi gyakorlat és a szent-szék megegyezése feljogosítja a magyar királyt, az üresedésben levő egyházak jövedelmeit a véghelyekre fordítani. A mennyiben pedig a

királynak ezen intézkedéshez a rendek hozzájárulását és ki kellene kérni, a jövő országgyűlésnek tegyen erre nézve előterjesztést.

Némely magyarországi és ausztriai határszéli földbirtokok között gyakran viszályok és összeütközések fordulván elő, ezeknek megszüntetése végett ajánlja, hogy az országgyűlés évenként biztosok kiküldését határozza el, kik a felmerülő nehézségek elhárítására legyenek hivatva. ¹⁾

A megyék és városok az 1549-ik év utolsó napjaiban választották meg követeket. A megyei követek neveit nem ismerjük. *Bártfa* városa Czirbner Servatiust és Moller Jánost, ²⁾ *Lőcse* Türk Dánielt és Guldner Jakabot ³⁾ a *hét bányaváros* együtt Guglinger Farkast, Saly Jeromost és Pryviczer Sebestyént, ⁴⁾ küldötte Pozsonyba.

Az 1550-ik év első napjaiban indultak utnak. Január 4-én több város követei Lőcsén találkozáván, itt tanácskozást tartottak a városokat közösen érdeklő ügyek iránt; az egyik tárgy a lengyelországi pénznek a forgalomból való kiszorítása volt, a mi iránt Szepes-megye is kikérte a városok támogatását. ⁵⁾

A lőcsei követek január 9-én, a bártfaiak 11-én érkeztek Pozsonyba.

Ekkor már a főrendek nagy számban voltak egybeülve; közöttük a világi urak soraiból: Batthyányi Ferencz,

¹⁾ A kamara felterjesztésében némely oly pontok is fordulnak elő, melyeket nem az országgyűlés elé való terjesztés végett adott elő, hanem közvetlenül a király által kívánt elintéztetni. A felterjesztés egyes pontjaihoz a királyi irodában oldaljegyzetek irattak, melyek a javaslatok elfogadását vagy mellőzését a király által, jelezik. A felterjesztés eredeti fogalmazata a bécsi cs. kamara levéltárában.

²⁾ 1550. január 4-iki jelentések, Bártfa város levéltárában.

³⁾ Az 1550. január 9-én Prybitzer részére Beszterczebánya külön is adott utasítást. Egykorú példánya Beszterczebánya város levéltárában. A három követnek a hét bányavároshoz, 1550. január 20-án intézett jelentése Körmöcz város levéltárában.

⁴⁾ *Türk Dániel* naplója (1548—1559) a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában.

⁵⁾ A bártfai követek január 4-iki jelentése.

Révay Ferencz, Serédi Gáspár. A jelentékenyebbek közül alig hiányzott más, mint Perényi Gábor, Báthory András, ki Semptén betegen feküdt, és Losonczi Antal; de a két utóbbi néhány nappal utóbb szintén megjött. Ellenben a megyei követek lassan gyülekeztek. A király, ki e miatt neheztelt, és megjelenését is késleltette, január 11-én egy kamarását küldötte Bécsből Pozsonyba, a jelenlevők névsorát kérve. ¹⁾

Két nappal utóbb megérkezett *Oláh Miklós* zágrábi püspök és királyi cancellár. Január 14-én reggel fogadta a városi követek tiszteletkedését, kik küldöik érdekeit ajánlották figyelmébe. ²⁾

Délben érkezett meg Ferdinánd király, egyik fiának kíséretében. ³⁾

Más nap, január 15-én, a szent Ferencz rend kolostorának nagy teremében nyitotta meg az országgyűlést. ⁴⁾

Királyi előadásában a rendeket atyai kegyességéről biztosította. Kiemelte, hogy mindig azon volt, hogy Magyarországon a belbékét visszaállítsa; jövőre is e célra lesznek irányozva törekvései. Ekkoráig a keresztény világ fontos érdekei magyarországi hiveitől távol tartották; de ezentúl, miután Németországban a béke meg van szilárdítva, nem fog többé oly messzire távozni, és mind maga, mind gyermekei gondosan fognak az ország ügyeinek vezetésével foglalkozni.

Hosszasan elbeszéli továbbá, mit és mennyit tettek hadai a múlt nyáron, az engedetlenek és békebontók megbün-

¹⁾ A bártfai követek 1550. január 13-iki jelentése. Többi között írják: »Die Herrschafft ist vast alle hie. . . Khuniglich Maiestät ist ybel zufrieden das die Herrn langsam kommen.« Említi, hogy holnapra várják a királyt.

²⁾ A lőcsei követek január 14-iki jelentése. Irják, hogy Oláh ülve, feltett kalappal, hallgatta szónokuk előadását. Mire levette kalapját, felkelt és kezét szorított velök. Azután ismét leült és válaszában biztosította őket jóakarata felől. Hozzá teszik, hogy régi szokás szerint ajándékot kellene neki adni, küldjön a város »ein Steinbock.«

³⁾ A lőcsei követek január 15-én tesznek jelentést a király megérkezéséről. — Türk Dániel naplójában feljegyezi, hogy midőn Lőcse város ajándékát (capream silvestrem) a királynak bemutatta, azt »maxime Regulus inspectavit.«

⁴⁾ A lőcsei követek idézett jelentése.

tetése körül. Jövőre is gondja lesz rá, hogy hű és engedelmes alattvalóit minden sérelmeiktől megóvjá. A mennyiben pedig katonái károkat okoztak, ezeket tudta nélkül és akarata ellen követték el.

El van tökéelve, hogy a hű rendek szabadságait és jogait tiszteletben tartandja.

Azonban az ő és a rendeknek az ország javára czélzó tevékenységöktől sikert és eredményt csak úgy vár, ha a vallás ügyében az egyesség ismét helyre áll, és az eretnkségek kiirtatnak. E végből szükséges, hogy a főpapok hivatásuknak feleljenek meg, egyházmegyéikben buzgón hirdessék az igaz tant és híveiket igyekezzenek a tévelytől elvonni; egy úttal oly helynököket, főespereseket, lelkészeket és hitszónokokat nevezzenek, kik ugyanezen irányban működni képesek. A világi rendeket pedig inti, hogy az egyháziakat támogassák; a tizedeket és más egyházi jövedelmeket a jogos birtokosoktól el ne vonják; csak oly lelkészeket fogadjanak el, kiket a püspökök küldenek; az eretnekek kiirtásában ők is működjenek közre. Azok ellen, kik e tekintetben nem engedelmeskednek, kényszerítve látandja magát másnemű eszközöket használni.

Mivel továbbá a jobbágyok elnyomott helyzete Isten haragját vonja a nemzetre, és nem illő, hogy azok, kik Isten előtt a hatalmasokkal egyenlők, a szolgaság igája alatt görnyedjenek; felhívja a rendeket, hogy a jobbágyok súlyos terheit könnyebbíteni igyekezzenek.

Azok, kiket az ország törvénykönyvének átvizsgálása- és összeállításával megbízott, még nem végezték el munkájokat; siettetni fogja.

Minthogy a hadak tartása és a véghelyek ellátása a mult években nagy összegeket igényelt, és igényelend jövőben is: felhívja a rendeket, hogy újabb adót ajánljanak meg, és pedig az utolsó országgyűlésen megszavazottnál ne csekélyebbet. Az adó-hátralékok behajtása iránt is intézkedjenek.

A Magyarország és a szomszéd országok s tartományok közötti határoknak kiigazítása czéljából május elsején a két fél részéről kiküldendő bizottságok meg fogják kezdeni működésüket; a rendek válaszszernek a magok köréből biztosokat.

Minthogy ő, a király, császári bátyjával és a német

birodalom választófejedelmeivel abban állapodott meg, hogy összes országaiban egyforma pénzt fog veretni; bemutatja a rendeknek a mintákat, a melyek szerint jövőben a magyar ércpénzt veretni fogja.

Mindezekre a rendek, alapos megfontolás, csendes és nem zajos tanácskozás után, magokhoz méltó választ adjanak. Magán panaszait pedig ne a gyűlésen tárgyalják, a közügyek hátrányára; hanem közölgék vele, akár élő szóval, akár írásban; kész ugyanis, gazdagoknak és szegényeknek egyaránt, kegyelmesen igazságot szolgáltatni.¹⁾

Az alsó tábla már másnap (január 16-án) megkezdte érdemleges tárgyalásait a királyi propositiók felett, melyeknek latin szövege magyar nyelvre lefordíttatván, így képezte a tanácskozások alapját.²⁾

Az egyes szónokok különböző pontokat: a vallás ügyét, a jobbágyok állapotát stb. beszélték meg. Azonban csakhamar meggyőződtek, hogy ily módon nem fognak eredményre jutni. E miatt abban történt megállapodás, hogy a megyei, városi és káptalani követek három külön helyiségben tanácskozzanak, és másnap formulázott javaslatokat nyújtsák be.

Ugy történt. A követek megtartották értekezleteiket, és a január 17-én, reggeli 7 órakor megnyitott ülésben benyújtották határozataikat. Legelőbb a *vallás* ügye került szónyegre. Ez iránt a nézetek és óhajtasok igen eltérők valának.

A Dunán túli megyék követei sürgették, hogy az »Interim«³⁾ Magyarországra is terjesszessék ki, és a főpapok jó lelkészeket küldjenek az új tan elterjedésének megakadályozására.

Ellenben a többi *huszonegy megye* és a királyi városok

¹⁾ A k. propositiók egykorú másolata Bártfa m. k. város levéltárában. — L. *Irományok*. V. szám. — Egyébkint a propositiók tartalmát a törvénykönyv is resumálja, az I—X., XII., XIII., XVII., XXI., XXIX., XXXIV., XL., XLVIII. czikkekben.

²⁾ Így írtam a lőcsei követek január 18-iki jelentésének ezen helyét: »Die Landschafft K. M. Proposition ausgelegt aus dem latein verstanden.«

³⁾ Kétségkívül a lipcei országgyűlésen 1548. december 22-én létrejött módosított interimet értik, mely a protestáns tanokat is elismerte, de a pápai és püspöki hatóságot is megigyekezett óvni.

követei az új felekezet önállósága érdekében szólaltak fel, és többi között azt is indítványozták, hogy az országgyűlés kérje fel a királyt az elfogott prédikátorok szabadon bocsátására, és arra, hogy az 1548-ik évi törvénycikkek értelmében »küldjön hozzájuk tudós férfiakat, kik Isten igéjét és Jézus Krisztus hitét becsületesen hirdessék, és tudomást szerezzenek prédikátoraik tanítása felől, mert az ő (a követe)k meggyőződésök szerint, azok a valódi igazságot tanítják.«

Mentegették magokat, hogy a rendek, a vallás tekintetében »semmi mulasztást« nem követtek el. Továbbá kifejezést adtak azon óhajításuknak, hogy a király hívja fel komolyan a püspököket és egyéb főpapokat, hogy hivatásuk és a törvények követelésének megfelelően, szerezzenek tudós férfiakat és papokat. Ha a rendek tapasztalni fogják, hogy ezek »*az igaz hitet*« hirdetik, fel fogják karolni; ellenkező esetben fel legyenek hatalmazva elbocsátani őket. Az oly főpapokat pedig, kik kötelességeiket nem teljesítik, büntesse meg a király.

Minthogy az alsó tábla túlnyomó többsége ezen felfogás körül csoportosult, azzal öszhangzásban jött létre a végzés, melyet tíz megyei követ vitt meg a főrendeknek.¹⁾

Itt nem talált kedvező fogadtatásra, minthogy a világi urak soraiban a katolikusok még határozott többséget képeztek. Rövid tanácskozás után, a pécsi püspököt és Losonczy Antalt küldötték az alsó táblához, kik köszönetet mondtak buzgó jóakarataért, de mentegették magokat, hogy határozatához nem járulhatnak.²⁾

Ezalatt az alsó tábla a jobbágyok költözködéséről és a nyolczadi törvényszékek tartásáról tanácskozott.³⁾

¹⁾ A lőcsei követeknek 1550. január 18-iki jelentése. — *Türk Dániel* naplójában pedig, január 17-ére ez áll feljegyezve: »Inter alia congregati Regnicolae Praelatis et Baronibus significarunt voluntatem suam de religione, satis piam, causam omnem in Praelatos conferentes.«

²⁾ A lőcsei követek január 18-iki jelentse. És *Türk Dániel* naplójában január 17-re ez áll: »Praelati deinde miserunt episcopum Quinqueecclesiensem et Dominum Loschontzi, qui se excusarent, sed satis pueriliter.«

³⁾ A lőcsei követek január 18-iki jelentése.

Január 21-én átküldötték a főrendek az alsó táblához saját javaslataikat és megállapodásaikat a királyi előadások egyes pontjai felett, melyeket a követek több napon át tárgyaltak. ¹⁾

Nemcsak a vallási kérdések iránt mutatkoztak ellentétek. A Lengyelországgal függőben levő határpercek is nehézséget idéztek elő. A főrendek azok elintézésére nézve a következő javaslatot tették: ha a két uralkodó által kiküldendő biztosok nem képesek eredményre jutni, akkor oly békebírák választassanak, a kikben mindkét fél megbízik, és ha ezek sem érnek célzt, végső esetben a császárnak eldöntésére kell az ügyet bízni.

Ezen módozat, és különösen utolsó része nem tetszett a megyei és városi követeknek, kik közül többen hangsúlyozták, hogy »Magyarország szabad és független ország!« Az ő óhajításuk az volt, hogy ha a két fél biztosai nem képesek a fenforgó ügyet elintézni »a király keressen utat és módot a tizenhárom szepesi város visszacsatolására.«

A városi követek kérvényt nyújtottak be az alsó táblának, melyben szenvedett sérelmeiket előadván, azok orvoslásáért és szabadalmaik fentartásáért folyamodtak. A megyei követek ez alkalommal jól voltak hangolva a városok iránt; határozottatott, hogy az összes rendek és különösen a városok szabadsága tiszteletben tartassék.

A protestáns követek közül némelyek mint sérelmet hozták fel azt, hogy három pap, oly ürügy alatt, mintha eretnek tanokat hirdetett volna, elfogatott és Egerben őrizte, alatt tartatik. Az alsó tábla a királyt felkéretni határozta, hogy ezen papokat hozassa Pozsonyba, és itt nyilvános vizsgálat indíttassék meg ellenök; ha kitünik, hogy helyesen prédikáltak, bántatlanul szabadon kell őket bocsátani, ellenkező esetben pedig a tévtanok hirdetésétől eltiltani.

Január 25-én, délelőtti 10 órakor mind a főrendek, mind

¹⁾ *Türk Dániel* naplójában január 21 és 22-re ez áll: »Lecti articuli Barorum Regnicolis, qui quando omnes penes conclusi, sed deinde immutati per partem.« (?) És január 24-re: »Exposit sunt articuli Regnicolarum.« (?)

a követek testületileg megjelentek a király előtt, hogy válaszukat a propositiókra előadják.¹⁾

Hálájokat fejezték ki a királyi kegyelem újabb nyilatkozataiért, viszont magok is készek lévén bármikor életüket és vagyonukat feláldozni a király- és gyermekeiért.

Mentegették magokat, hogy későn, csak több nappal a kitűzött határnap után, gyűltek egybe; ezt nem engedetlenségnek, hanem a nagy távolságnak és az utazás nehézségeinek kívánják tulajdonítani.

Hálásan elismerik, hogy a király mit sem mulasztott el, a mit az ország érdekében tehetett, és buzgón kéri Istent, hogy őt áldásaival jutalmazza. Örömmel veszik tudomásul elhatározását, hogy jövőben nem fog az országtól messzire távozni. Kéri, maradjon állandón körükben; ha pedig ez nem lehetséges, hívja vissza legidősebb fiát Miksa cseh királyt Spanyolországból, és küldje Magyarországba, hogy itt magát a kormányzásba, a hadügyekbe és a magyar nyelvbe beavassa.

Teljesen méltányolják ama nagy szolgálatokat, melyeket a királyi seregek az engedetlenek és lázadók megfékezése által az országnak tettek. És nem kételkednek, hogy a katonák által okozott károk a király akarata ellen történtek. Mivel azonban ily károk miatt nemcsak a spanyol gyalogok, hanem a magyar lovasok ellen is sok felől panaszok hallhatók; ezeket nem lehet szó nélkül hagyni, és elégtételről kell gondoskodni; annál inkább, mert gyakran megtörtént, hogy a katonák azzal, mit a szegény jobbágyoktól elraboltak, kereskedést űztek. A király küldjön ki tehát biztosokat, kik a károsultak kárpótlásáról intézkedjenek; jövőre pedig találjon módot, hogy a fegyelem a katonák között szigorúan tartassék fen; különben a bűntetlenség az ország pusztulását és ezzel a királyi jövedelmek csökkenését vonná maga után.

Meg vannak győződve a felől, hogy csak az ország érdeke és fontos okok készítették a törökkel békét kötni. És bizalommal várják, hogy jövőben is fel fogja használni mind

¹⁾ A löcsei követek január 24-iki jelentése. Többi között azt írják hogy másnap a királyhoz mennek »mit der respons auf die Proposition und mit dem Artikeln.«

azon eszközöket, melyek az ország egységének visszaállítására és az elvesztettek visszaszerzésére alkalmasak; és míg ezt megteheti, a végvárat jó karba helyezendi.

Helyeslik, hogy a király a törvénykönyv átvizsgálására küldött bizottságot munkálatainak siettetésére késztetni fogja. Mivel pedig ezen munkától a rendek szabadsága és biztonsága függ, kéri a királyt, hogy mihelyt az elkészül, minden megyéből egy vagy két, a jogban jártas egyént hívjon meg udvarához, kikkel, úgyszintén a főrendekkel, az ország rendes bírásaival és protonotáriusaikkal, vizsgálja át, és az általok átvizsgált dolgot terjessze egy külön e célra egybehívandó országgyűlés elé.¹⁾ A vallás ügyében, miképen válaszoltak ezen alkalommal a királyi előadás felszólítására, nem tudjuk.²⁾

Csak annyi kétségtelen, hogy a király felszólítására elrendelték, hogy a tizedeket és más egyéb illetményeket mindenki lelkiismeretesen fizesse az egyházaknak. Továbbá felkérték a királyt, hogy a zálogcímen a világiak kezei között levő egyházi javakat szerezzé vissza jogos birtokosaiknak, és a tényleges birtokosokat kárpótolja más módon; az üresedésben levő egyházi javadalmakat, különösen pedig az esztergomi érsekséget, mielőbb adományozza érdemes magyar egyháziaknak; az elpusztult egyházak és monostorok birtokait, az 1548-iki törvények értelmében, fordítsa iskolai célokra; végre támogassa a főpapokat egyházaik elidegenített birtokaik visszaszerzésére irányuló törekvéseikben.³⁾

A rendek hálájokat tolmácsolják azért, hogy a király egyéb országainak jövedelmeit is igénybe veszi Magyarország védelmének költségeire; és illőnek tartják, hogy ők magok, kiknek érdekeik első sorban forognak kérdésben, a lehető legnagyobb áldozatokat hozzák. Mindazáltal oly súlyos csapások érték az országot, hogy innen jelentékeny segítséget nem várhat, annál kevésbbé, mert az elmúlt években az országgyűlések oly nagy adókat szavaztak meg, hogy békés időkben is

¹⁾ A törvénykönyv I—XI. cikkei.

²⁾ Kétségtelen ugyanis, hogy a törvénykönyvnek erre vonatkozó XII—XX cikkei később nyerték el ezen alakot.

³⁾ A XVI—XX cikkei.

alig lettek volna képesek azokat fizetni; végre az utolsó években hallatlan drágaság is uralkodott. Ennek folytán, bár hönöhajtottak eleget tenni a királyi kíváratnak, kényszerítve látják magokat az 1548-ik évinél valamivel csekélyebb adót ajánlani meg. Kérik, hogy a mit a legnagyobb szorultságban, saját és jobbágyaik súlyos terheltetésével tesznek, fogadja szívesen.

Ugyanis a hadakra és véghelyekre, két részletben (május 1-én és november 11-én) fizetendő 2 forintot ajánlanak meg, a mely összegbe a kamarai nyereség is be van számítva. Az adó a múlt évi összeírás alapján fog behajtatni. Hogy pedig a behajtás körül megtakarításokat lehessen tenni, és a sikkasztásoknak elejét venni, ez alkalommal az alispánok fogják az adót behajtani. A rendek részletesen szabályozták eljárásuk módját, és remélték, hogy ily módon a 2 forintból nagyobb összeg fog befolyni, mint a múlt évben a 2½ forintból. Az alispánok felelősek és kárpótlással tartoznak a számadásaikban mutatkozó hiányokért. Ha erre nézve a kamara valamelyik alispánnal összeütközésbe jő, a királyi helytartó ítél. Végre a rendek az 1542 óta fenmaradt adó-hátralékok behajtása iránt intézkedtek. ¹⁾

A főpapok és az uraknak egyrésze a jobbágyok korlátlan költözködési szabadságát óhajtották kimondani; mivel azonban a többség ezt ellenezte, megnyugodtak abban, hogy a költözési szabadság korlátozottan adassék meg. Mire közös megegyezéssel, a következőképen módosítottak az 1548-iki végzések.

A jobbágyok ezentúl is az 1548-iki országgyűlésen megszabott fizetéseket és szolgálatokat teljesítsék. A bormérési jog tekintetében megállapítottnak, hogy a földesuraknak nincs megengedve jobbágyaik bortermését, ha ezt önkényt átengedni nem hajlandók, lefoglalni; de joguk van követelni, hogy ha más vevő nem ajánl nagyobb árt, mint ők, nekik legyen elsőbbségük. Oly helyeken, hol nincsenek szőlőhegyek, szent Mihály napjától karácsonyig, a hol pedig szőlőhegyek vannak, szent

¹⁾ A XXI—XXIX. cikkek.

Mihálytól szent György napjáig a jobbágyokat, az év többi részében a földesurat illeti a bor-mérés joga.

A költözködés inkább megnehezítettet mint könnyített. Ugyanis a földbirtokosnak, kihez a jobbágy át akar költözni, kötelességévé tétetett, a jobbágy panaszát egy, az alispánból, a szolgabírákból és nemesekből álló, bizottság előtt bejelenteni, mely egy szolgabíró és 3 nemest küld ki a helyszínére, hol a panaszló félnek be kell bizonyítania, hogy a földesur részéről csakugyan törvénytelen zaklatásoknak volt kitéve. A vizsgálat és a bizonyítási eljárás szorosan körül van írva. A rendek arról is igyekeztek gondoskodni, hogy a földesúr a tanukat nyílt őszinte vallomásaikban ne akadályozhassa. Azon földesúrra, ki a vizsgálat tartama alatt jobbágyát zaklatja, s ezt, miután költözési szabadságot nyert, erőszakkal visszatartja», vagy végre a törvényes formák mellőzésével magához fogadja, 200 forintnyi bírság, a jobbágyra pedig, ki földesurát alapos ok nélkül vádolja be, 20 forintnyi bírság határoztatott. Mivel gyakran történik, hogy a földesurak jobbágyait koholt vád alapján elfogják, és tetszésök szerint összeállított törvénytelenek által halálra ítéltetik, hogy nekik, miután költözési szabadságukról örökre lemondottak, megkegyelmezenek; az ily lemondás érvénytelennek tekintendő. Azon jobbágyok, kik éhség miatt vagy a török elől menekülve, Slavóniából Magyarországra költöztek át, szabadon visszatérhetnek korábbi lakhelyeikre.¹⁾

A határok kiigazítására biztosokat küldeni ki, a felségi jogokhoz tartozónak ismerik el; mivel azonban a király ez alkalommal jogát a rendekkel meg akarta osztani, készséggel választották meg a négy bizottságot, melyek a Szepességben a lengyel király, Szokolczán a morvaországi rendek, Kőszegen az ausztriai rendek, Slavóniában a stiriai rendek biztosaival voltak hivatva tárgyalásokat folytatni. Ezen négy bizottság tagjai: a pécsi, váci, veszprémi, nyitrai, bosniai és tinini püspökök, Batthyányi Ferencz, Réwai Ferencz, Serédi Gáspár, Sibrik György, Mérey Mihály, Istvánfy Pál, Chernel Ambrus, Kamoray Tamás, Babolchai György, Verner György,

¹⁾ A XXXIV—XXXIX. és LXXII. czikkek.

Choron András, Raven Mihály, Lukács zágrábi kanonok, Demjén protonotárius és a királyi ügyigazgató. Ezek utasítottak, hogy nem annyira az eddigi gyakorlat, mint inkább a valódi tulajdonjog alapján, döntsék el a határok körül felmerült vitás kérdéseket. Hogy pedig a lengyel király biztosaival a tárgyalások minél könnyebben czélt érjenek, mindkét uralkodó csatoljon saját biztosaikhoz egy vagy két idegen előkelő férfiút, kik az egyesség létrehozását mozdítsák elő; ha pedig igyekezeteik nem vezetnek eredményre, a császár kéressék fel a közvetítésre. Ellenben az örökös tartományok és Magyarország között fenforgó nehézségeket, amennyiben a biztosoknak nem sikerül, intézze el maga a király. A Kőszegre küldendő biztosok a borsmonostori apátság jószágainak kérdését is oldják meg, habár a magyar rendek előtt teljesen kétségtelen, hogy az Magyarország területén fekszik. ¹⁾

A királynak szándékát, hogy a magyar ércpénzt azzal, mely egyéb örökös tartományaiban és a német birodalomban forgalomban van, egyenlő értékben fogja veretni, helyeselik; de a bemutatott mintákkal nincsenek megelégedve. Kérlik, tartsa meg az ősi formát, mely szerint az érem egyik lapja a szent szűz képét, a másik lapon pedig vagy a király képét, vagy az ország czímerét tünteti fel. Fülléreket is veressen, melyekből három egy dénár értékét képviseljen. Addig pedig, míg az új pénzek elkészülnek, mindenki tartozzék a régi pénzeket elfogadni. A hamis pénzverőkre szabott büntetések megújítatnak. ²⁾

Minthogy a tapasztalás kitüntette, hogy a bírakra és perlekedőkre egyaránt alkalmatlan az utolsó országgyűlés azon rendelkezése, mely szerint évenként négyszer tartatik meg a nyolczadi törvényszék; e miatt ezentúl csak kétszer tartassék: az egyik a Pozsonyhoz közelebb fekvő és a Dunán túli megyék számára, szent Mihály nyolczadán, a másik a távolabb fekvő és a Tiszán túli megyék számára vizkereszt nyolczadán kezdődjék, mindkettő hatvan napig tartson. De a két törvénykezési folyam közötti időközben sem szüneteljen

¹⁾ A XL—XLVII. czikkek.

²⁾ A XLVIII., XLIX. czikkek.

végkép az igazság kiszolgáltatása; a nagyobb hatalmaskodás öt esetében, és a király elé fellebbezett perekben a király, és ha ez távol van, a helytartó folytonosan ítéljenek. A perrendtartásra és az ügyvédekre vonatkozólag több új szabály állapított meg. Mivel pedig a két törvénykezési folyam idejében országgyűlés nem tartható, jövőre, régi szokás szerint, szent György napja körül tartassék, kivéve sürgető szükség esetén.¹⁾

Lőcsén és Jászón a hiteles helyi teendők végzésére nem lévén elég számos szerzetes, teendőiket az egri káptalan is végezhesse. Az elpusztult monostorok egyes tagjai, a hiteles helyek pecsétjeivel, országszerte bolyongván, gyakran hamis okleveleket pecsételnek velök; e miatt a király szedje be ezen pecséteket. Minden vármegye pedig csak egy pecséttel bírjon, mely az alispánok, szolgabírák és esküdtek által lepecsételt ládában őriztessék, honnan csak megyegyűlés idejében vétessék ki és használtassék.²⁾

A törvénykezési ügyek tárgyalása alkalmával felmerült azon kérdés: vajjon az esztergomi érseknek, a lövöldi perjelnek és némely más uraknak kiváltsága, mely szerint nem tartoznak személyesen törvényszéki esküt tenni, fentartandó-e? A főrendek igenlőleg, a követek tagadólag válaszoltak e kérdésre. Mire abban állapodtak meg, hogy a királyra bízzák az eldöntést.³⁾

Minthogy Frater György Abaúj-, Heves-, Ung- és Zemplénmegyék nagyobb, Szabolcs és Szolnok kis részét a király területétől elvonta, ez felkéretik, gondoskodjék arról, hogy ama részek visszakerüljenek hatósága alá, és hogy hű alatt-

¹⁾ Az L—LVIII. és LXXIV. czikkek. — Minthogy a király ajánlkozott, hogy a Révay és Bakich között fenforgó per eldöntésére biztosokat fog kiküldeni, a rendek kérik, hogy ezt mielőbb tegye meg; hasonlólag a thopuszkaik apát és a Keglevichék közötti viszály kiegyenlítésére szintén küldjön ki biztosokat. (LX. és LXXI. czikkek.) A Háj nevű helységek iránt a bányavárosok és a kamara között fenforgó pert a király hagyja abban az állapotban, melyben az országgyűlés előtt volt. (LXXV. czikk.)

²⁾ A LXI—LXIII. czikkek.

³⁾ A LXIV. czikk.

valói birtokaikat, melyek Frater György kezei között vannak, visszanyerjék.¹⁾

A felvidéki lakosok nagy kárára, a lengyel király az országabeli kereskedőknek eltiltotta áruikat Magyarországra szállítani. E miatt a rendek kéri a királyt, hogy ama tilalom megszüntetése iránt indítson meg tárgyalásokat, és ha ezek nem vezetnének eredményre, igyekezzék más módon alattvalóinak érdekeit megóvni.²⁾

Rendelje el a király a harminczadok tiszteinek, hogy azon árucikkeket, melyeket az urak és nemesek saját használatukra szállítanak, meg ne adóztassák; intézkedjék a »száraz« vámok megszüntetéséről; gondoskodjék, hogy a felsővidéki megyékben a raktárak kellően el legyenek látva marmarosi sóval, ha pedig a raktárak elég készlettel nem rendelkeznek, engedje meg a lengyelországi sónak behozatalát.³⁾

A király néhány Dunán innen és túl fekvő, saját jövedelemmel nem bíró vár megerősítésére nyújtson segélyt, és a slávoniai várak megvizsgálására küldjön ki biztosokat.⁴⁾

A koronára szálló jószágok elfoglalása körül tartsa meg a régi gyakorlatot.⁵⁾ Végre a királyi és bányavárosokat szabadságaikban tartsa fenn.⁶⁾

A király január 29-kén közölte észrevételeit a rendek végzéseire.

Köszönetét fejezte ki a megajánlott adóért és Miksa király meghívásáért, ⁷⁾ igérvén, hogy míg ez megjelenhetik, igyekezni fog ő maga, amennyire a kereszténységnek és saját többi országainak ügyei engedik, minél hosszabb időt Magyarországon tölteni.⁸⁾

¹⁾ Az LIX. czikk.

²⁾ A LXV. czikk.

³⁾ A LXVIII. czikk.

⁴⁾ Az LIX és LXXI. cikkek.

⁵⁾ A LXXXVI. czikk.

⁶⁾ A LXXXVIII. czikk.

⁷⁾ A Türk Dániel-féle naplóban január 29-re olvassuk: »Rex Regnicolis articulos dedit revidendos. De subsidio et filii Maximiliani acceptatione gratias egit, et omni genere clementiae refundere se obtulit.«

⁸⁾ Ezt a VI. törvényczikk említi.

A vallási ügyre vonatkozólag a királynak több kifogásai voltak a rendek felterjesztése ellen. Egyébkint ígérte, hogy az elzálogosított egyházi javak visszaszerzése céljából, a mennyire a körülmények engedik, tárgyalásokat fog megindítani; az üresedésben levő javadalmakat, mihelyt lehet, be fogja tölteni; az elpusztult monostorok és egyházak javait pedig készséggel fordítandja iskolai célokra.¹⁾

Az esztergomi érsek és más urak azon kiváltságát, mely szerint a személyes eskületételtől fel vannak mentve, fentartandónak nyilatkoztatja.²⁾

El fogja rendelni, hogy az urak és nemesek a saját használatukra szállított árucikkekre nézve a harminczad fizetésétől fel legyenek mentve; de kifejezést ad reménységének, hogy ezen szabadalommal a kincstár károsítására nem fognak visszaélni.³⁾

Habár az ország védelme roppant költséggel terheli, minélfogva kényszerítve van egyéb országainak jövedelmeit is nagy részben e célra fordítani, és habár a rendek csekélyebb adót szavaztak meg ez alkalommal, mint az utolsó országgyűlésen: mindazáltal, hogy kegyességét ily módon is kitüntesse, a rendek által némely várakra kívánt segílyt, miként a múlt évben, most is meg fogja adni.⁴⁾

Megegyezik, hogy az országgyűlés ezentúl rendesen szent György napja körül tartassék. És igéri, hogy a koronára szállott jószágok elfoglalásánál a régi gyakorlathoz fog alkalmazkodni.⁵⁾

Február első napjától kezdve ezen hónap hatodikáig a rendeket végzéseiknek összeállítása, és a vallásügyieknek módosítása, valamint némely újaknak alkotása foglalta el.

Az első napon gróf Salm Miklós főparancsnok megjelent a rendek körében, és kijelentette, hogy kész némely foglyokat, kiket Léván őrizet alatt tart, szabadon bocsátani, és azon bitokügyi okleveleket, melyeket Katzianer tábornoktól

¹⁾ A királyi válasz a XVII., XVIII., XIX. czikkekben.

²⁾ A LXIV. czikkben.

³⁾ A LXVI. czikkben.

⁴⁾ A LXIX. czikkben.

⁵⁾ A LXXVI. czikkben.

magához váltott, az illető tulajdonosoknak kiszolgáltatni. A rendek élénk halával fogadták ajánlatait, és részint az oklevelek váltságdíja fejében, részint tekintve ama jó szolgáltatokat, melyeket a király- és az országnak, főleg a mult esztendőben tett, minden jobbágyra 10 dénárt vetnek ki, s az ebből befolyó összeget tiszteletdíjul ajánlják fel neki.¹⁾

Február 6-án két lengyel nemesnek: *Loboczky*-nak és az ifjabb *Laszky*-nak kérelme tárgyalatott, kik a magyar nemesek sorába kívántak felvétetni. Mindketten visszautasítottak.²⁾ Ellenben *Malatesta Frigyes* királyi titkárt készséggel részesítették a rendek ama kitüntetésben; tekintve azt, hogy ifjúságától kezdve majdnem folytonosan Magyarországon tartózkodik, a magyar nyelvet és szokásokat elsajátította, végre az országnak fontos szolgáltatokat tett; egyuttal felkérték a királyt, hogy ellátásáról gondoskodjék.³⁾

Valószínűleg ezzel kapcsolatban hozatott azon végzés, mely szerint a király felkérte, hogy idegeneket a rendek megegyezése nélkül ne ruházzon fel magyar nemességgel.

Mire a király azt válaszolta, hogy elődei mindenkor feljogosítva tartották magokat tanácsosaik meghallgatása után adományozni a magyar nemességet. A mi őt magát illeti, igéri, hogy ha oly időben kíván valakit honfűsíteni, midőn az országgyűlés együtt van, nem mulasztandja el annak hozzájárulását kérni ki; máskor azonban ő is tanácsosainak meghallgatására fog szorítkozni.⁴⁾

Ugy látszik, február 8-án közölték a rendek a honfűsítésre vonatkozó végzéseket, valamint a vallás ügyében történt megállapodásokat, a királylyal, a ki elégtelenségét és neheztelését komoly szavakban éreztette a rendekkel.⁵⁾

¹⁾ Salm ajánlatáról és a részére megszavazott tiszteletdíjról szól a LXX. törvényezikk. A Türk Dániel-féle napló is említi azt, február 1-re.

²⁾ A Türk Dániel féle naplóban február 6-ára olvassuk; »Iterum lecti articuli, inter alios de Loboczki et juniori Laski in hungaros creandos, sed turpiter repulsam passi sunt.«

³⁾ A LXXXIII. czikk. Többi között ki van emelve, hogy *Malatesta* »decreta ipsa regni aliquot annis conscripserit.«

⁴⁾ A LXXVII. czikk.

⁵⁾ A Türk Dániel-féle napló február 8-ára írja; »Rex Regnicolis multa locutus est, quaedam etiam ex ira.«

Ezek másnap arról tanácskoztak, mikép engeszteljék ki uralkodójukat.¹⁾

Megnyugvásukat fejezték ki a honfűsítés jogára vonatkozólag tett királyi nyilatkozat felett; és csak azt kívánták, hogy a honfűsített idegenek esküvel kötelezzék magokat a magyar törvények iránti engedelmességre, az ország szabadságának és területi épségének oltalmazására.²⁾

A vallásügyi végzések is, az 1548-iki törvényekkel összhangzólag, módosítottak.³⁾

A rendek kijelentik, hogy a királynak a vallási egyenetlenségek megszüntetésére célzó buzditásában, vallásos buzgóságának és alattvalói iránti jóakarátának újabb jelét látják. Elismerik, hogy oda kell hatni, miszerint »a szent katholika hit és az isteni tisztelet, mely a szent atyák tanítása értelmében, hosszú időn át az egész keresztény világban el volt fogadva, az ország minden részeiben visszaállítottassék, és az eretnokség s az istentelen tanok kiirtatván, az összes rendek, mint egy testnek tagjai, állhatatosan ragaszkodjanak a szent katholika egyházhoz, mely mindig változatlan és csalhatatlan; hogy ily módon a szellemek őszinte és benső kapcsolata, az ország egysége napról-napra szilárduljon, és Isten irgalmát mindinkább kiérdemeljék.«

Ezen cél elérésére legalkalmasabbnak tekintik a király által kijelelt eszközt: hogy a főpapok hivatásuk magaslatára emelkedjenek. Mivel azonban a püspökök közül a legtöbben nem bírják a szent szék megerősítését, és így nem képesek összes kötelességeiknek megfelelni, különösen az egyházi rendeket feladni: a király küldjön követet Rómába, és eszközölje ki a megválasztandó pápánál, hogy a megerősítő bullákat díj-

1). A Türk Dániel-féle naplóban február 9-ére fel van jegyezve: »Consultarunt Regnicolae de excusatione Regiae Maiestati facienda ad propositiones praecedentis diei.«

2) A rendek válassza a LXXVII. czikkben.

3) A *bárfai* követek február 11-én jelentik, hogy február 10-én »Vormittag Königlicher Maiestät sich der Artikel halber allenthalben verglichen. . . Was die religion betrifft ist der Artikel gestellt wie vor einem Jar.« Mikép, és mily körülmények hatása alatt állott be ezen fordulat, nem tudjuk.

talánul adományozza, minthogy a főpapok megfogyott jövedelmeikből az annáták fizetésére képtelenek.

Továbbá módot kell találni arra, hogy a világiak a főpapoknak és az ezek által rendelt papoknak engedelmeskedjenek mindazokban, a melyek Istenre és az isteni tiszteletre vonatkoznak. Ha valamely kérdés iránt kétségeik támadnak, vagy vita keletkezik, az eldöntést az egyetemes zsinattól kell várniok, mely a mennyiben a vallásban valami javítandó van ezt az isteni ihlet által megvilágosítva eszközölné. Addig is, mindenki köteles a kath. egyház ősi tanaihoz és intézményeihez ragaszkodni.¹⁾

Ezen czikkek teljesen kielégíthették a királyt és a katolikus rendeket. Az ágostai hitvallás hívei is megnyugodtak ezen fogalmazásban, mert az »eretnokség és az istentelen tanok« alatt nem Luther, hanem Kálvin és Zwingli tanai értettek, és mert ők magokat a kath. egyház igaz követneinek tekintették és hirdették.²⁾

Február 11-én a király és a rendek között teljes meg egyezés jött létre a törvényczikkek tartalma és alakja iránt. Ezen és a következő két napon a követek a törvényczikkeknek küldőik számára való lemásolásával foglalkoztak.³⁾ Február 12-án erősítette meg azokat Ferdinánd.⁴⁾

¹⁾ A XII.—XVI. czikkek.

²⁾ Ezért írják a löcsei követek, midőn február 11-iki jelentésökben a vallásiügyi végzésekről szólnak: »Unsre Confession ist nicht gedacht.«

³⁾ A *Türk-féle* naplóban február 11-ére áll: »Omnia conclusa cum Rege et Regnicolis, et a prandio scripsimus articulos.« Február 12-re: »Die toto scripsimus Articulos cum Monasterii communi scriba.« »Ita et 13-a dies in articulis scribendis insumpta est. Verum omnium scripta sunt ablata, ego tamen meum abstuli.« Ezen utóbbi észrevétel értelme nem egészen világos. A bártfai követek ii február 13. jelentik: »Gestern ist der Landtag aus; das ist man hat gestern alle handln gut beschlossen, und alle artikel bestettiget frue. Nach Essens habn wier pis in die Nacht dieselvigen in Closter geschrieven das meiste, werden ietzund anheben zu schreiben, werden heut genuech damit zu schoffen haben.«

⁴⁾ A megerősített törvénykönyv ki van adva törvényeink gyűjteményének minden kiadásában.

A király ezután még a rendek által előterjesztett magánügyek elintézésének szentelt több napot.¹⁾ És csak február 23-án tért vissza Bécsbe.²⁾ A rendek nagy része már korábban széteszlott.³⁾

1) A bártfai követek idézett jelentésében olvassuk: »Der Khunig zugesagt der Landschaft, woll tag und nacht darüber setzen und privatorum negotia ibersehen, und allesampt gnediglichen abfertigen.«

2) Gevay. Itinerar Ferdinand's I. 65 l.

3) A lőcsei követek már február 16-án jelentik: »Das die Gesannten dern andern Stett heymweg zyhen.« A lőcsei követek, mint a Türk-féle naplóban olvassuk, február 17-én utaztak el.

VI.

A pozsonyi országgyűlés 1552. Február- és Márcziusban.

Az 1551-ik év őszén végre valósult a nemzetnek régi és hő óhajta: az ország ismét egy királyt uralt. Erdély és a tiszai részek, melyek János király halála után fiának hódoltak, tényleg Ferdinánd kezeiben voltak.

Mínthogy egyrésről ezen örvendetes esemény a köz- és magánjogi viszonyokban több rendbeli új intézkedést tett szükségessé; más résről előre volt látható, hogy Szulejmánt az akaratja és érdeke ellen történtek új hadjárat indítására fogják készíteni: szükségessé lön a magyar országgyűlés összehívása.

Ferdinándnak szándéka volt már (1551) november második felében Pozsonyba maga köré gyűjteni az egyesített ország rendeit;¹⁾ de utóbb az ország alsó részeiben a törökök ellen megindult hadjárat miatt, az országgyűlés kihirdetését elhalasztotta.²⁾

¹⁾ Ezt *Oláh Miklós* egri püspöknek szeptember 19-én Bécsből szétküldött levelei bizonyítják, melyekben november 22-én Pozsonyban »sub Diaeta« tartandó első miséjére a rendeket meghívja. (Kovachich. Supplementum. III. 217. l.)

²⁾ *Ferdinánd* 1551. december 14-én Frater Györgynek írja: »Licet ipsimet jam dudum facile cognoverimus statum et negocia bujus afflicti Regni nostri Comitiorum celebrationem postulare, jamque Conventum quoque indicere voluerimus, tamen ista expeditione suscepta impediti fuimus.« (Eredeti fogalmazata a bécsi titkos levéltárban.)

Az év vége felé Frater György kezdette hathatósan sürgetni a királyt, hogy az országgyűlést mielőbb hívja össze. Deczember 3-án Lippa alól irt levelében kijelenti, hogy a törökök kezeiben levő várak visszaszerzésére megindított hadjáratnak folytatása a sereg szaporítását és újjászervezését teszi szükségessé. Hogy ez megtörténhessék — úgymond — »az én véleményem az volna: tartson felséged Magyarországhban haladék nélkül országgyűlést, s egy időre maga is jöjjön az országba, hogy ez által a rendek felbuzdítottván, a gyűlésre minél számosabban jelenjenek meg. Mert szükséges, hogy a karokat és rendeket az egész országból meghívja felséged, miszerint azután velök czélszerűleg végezessen. Az országgyűlést már csak azért sem lehet továbbra halasztani, hogy Becsét és Becskereket még a tél folytában vissza lehessen foglalni.« Együttal felkérte a királyt, engedje meg neki, hogy az országgyűlésen ő is jelen lehessen.¹⁾

Alig múlt el három nap es egy második levélben kéri Ferdinándot, egy nappal se halaszsa tovább az országgyűlés összehívását, hogy a jövő évi hadjárat tárgyában ideje korán meg lehessen tenni az intézkedéseket. És nem kételkedvén, hogy a király meg fogja hallgatni: ő maga deczember 21-re az erdélyi rendeknek gyűlést hirdetett, mely hivatala volt mind a jövő hadjárat iránt végezni, mind a magyar országgyűlésre követeket választani. Ugyanezt készült később a kormánya alatt álló magyarországi vármegyékben is tenni, hogy ekként ezen részek legjelentékenyebb rendei szintén megjelenjenek a magyar országgyűlésen. Ezen gyűlés bevégezése után, azonnal a királyhoz kívánt utazni, mire ismételve kikérte felhatalmazását.²⁾

A király midőn Frater György első levelét vette, deczember 9-én még nem volt elhatározva, mit tevő legyen. Figyelmeztetéseért köszönetet mondott, de hozzá tette, hogy az országgyűlés kihirdetését illető határozatáról csak később fogja értesíteni.³⁾

¹⁾ Eredetije a bécsi titkos levéltárban.

²⁾ Eredetije ugyanott.

³⁾ Eredeti fogalmazata ugyanott.

Mindazáltal már másnap létrejött a határozat.

Február 22-re Pozsonyba hirdette ki az országgyűlést, ígérve, hogy azon személyesen meg fog jelenni, hogy az egyeség és béke megszilárdítása, úgyszintén az ország védelme tárgyában az ország rendjeivel intézkedjék. A megyéket felhívta, hogy oly követeket küldjenek, kik az ezen ügyek tárgyalására, és »ha szükséges lesz, a nádori méltóság betöltésére« is alkalmasak.¹⁾

Szándéka volt több nappal az országgyűlés megnyitása előtt érkezni meg Pozsonyba, hová február 14-ére a magyar tanácsosokat — közöttük Frater Györgyöt is — meghívta, velők az országgyűlésen teendő előterjesztések iránt tanácskozandó.²⁾

Azonban a király csak február 28-án érkezett meg Pozsonyba,³⁾ hol a főpapok kivételével a főrendek csekély számban voltak együtt. Némelyek csak későn, márczius második felében érkeztek.⁴⁾ Erdély és a Tiszán túli megyék is kép-

¹⁾ Az Ugocsához intézett, december 10-én kelt, példány eredetije a b. Révay család stávjáncskai levéltárában. A királyi városhoz intézett meghívó-levelekben a nádor-választásról nincs említés téve.

²⁾ Ferdinánd királynak, Bécsből december 12-én Frater György-höz intézett levelét közli *Bel. Notitia Hung. Novae. I. 364. l.* — Két nappal utóbb, válaszul Frater Györgynek, december 9-iki levelére mentegeti magát, hogy az országgyűlést korábban össze nem hívhatta. És helyeseli, hogy Frater György az erdélyi rendek követeivel az országgyűlésen megjelenni készül. (Eredeti fogalmazata a bécsi titkos levéltárban.) Ismeretes, hogy Frater György e két levelet már nem vette kezébe. December 17-én öletett meg.

³⁾ Saly Jeromos selmeczi követ február 27-én jelenti, és Türk Dániel naplójában ugyanezen napra jegyzi fel a király megérkezését, ki egyenesen a templomba lovagolt s ott jelen volt a délutáni isteni tiszteleten. Másnap megjelent Oláh M. primitiáján, és részt vett az ezen alkalmából rendezett lakomán.

⁴⁾ Schradt Kristóf márczius 3-án Pozsonyból Mária királynénak jelenti: »Es seind ausserhalb den Bischöfen wenig ungrisch Herrn erscheinen.« (Brüsseli Okmánytár. II. 327. l.) Körmöcz város követe márczius 23-án írja: »Die grösten Herrn eines Tails sein erst auff den Rakusch khumen.«

viselve voltak.¹⁾ A városok követei között az erdélyi városokéival is találkozunk.²⁾

Ferdinánd február utolsó napján nyitotta meg az országgyűlést.³⁾

A megnyitó előadásban kiemelte, hogy azért hívta egybe a hű karokat és rendeket, hogy idejekorán felhívja figyelmöket a fenyegető veszélyekre.

Röviden érinti, hogy uralkodása kezdetétől fogva, Magyarország megmentése érdekében, költséget és fáradságot nem kímélve, mindent megtett, a mire képes volt; míg végre Isten segélyével sikerült Erdélyt és Magyarország alsó részeit hatalma alá hozni, s ekként az ország egységét helyreállítani. . .

Most azonban értésére esett, hogy a szultán nagy készületeket tesz Magyarország ellen. Ha ez megtörténik, ő személyesen, két fiának kíséretében, egész erejével fog az ellenséggel szembe szállani. Felhívja a rendeket, hogy ők is, kiknek leginkább érdekekben áll a veszély elhárítására törekedni, a saját és gyermekeik megmentése végett, őseik példáját követve, fejenként ragadjanak fegyvert, és zsold nélkül szolgáljanak a királyi zászló alatt; valamint minden 20 jobbágynak egy huszárt a magok költségén és ugyanannyit jobbágyaik költségén állítsanak ki. Továbbá nemcsak a jelen

¹⁾ Türk Dániel naplójában említi, hogy az erdélyi nemesek és városi követek február 29-én 10—10 ezüst kupával kedveskedtek a királynak. A Tiszán túli rendekről is tesz említést.

²⁾ Körmöcz város követe (Georg von Eyskar) márczius 23-án írja: »Es gehet uns Gesandten aus den Pergksteten nit anders als allen andern Erbarh Steten aus Sybenburgen, Czyp, Preszburgkh, Ödeburg, Tyrna etc., weliche mit grosser Antzal . . . im Rakusch sein.« (Eredetije Körmöcz város levéltárban.) A bányavárosoknak a főrendekhez czimzett megbízólevelök és folyamodásuk egykorú példánya Körmöcz város levéltárában. A szebeni polgármesterhez márczius 14-én Pozsonyból küldött országgyűlési jelentés így van aláírva: »Andreas Byrkner et Joannes Benkner caeterique Judices Civitatum.« (Eredetije az erdélyi szász nemzet levéltárában.)

³⁾ Schradt Kristóf idézett jelentésében említi: »Den lessten Februarii hat sich der Ragkusch hie angefangen.«

évre, hanem a következő három évre is ajánljának meg adót, minden porta után 3 forintot.

Továbbá felszólítja a rendeket, hogy a vallás ügyét vegyék ismét tárgyalás alá; a jobbágyok költözési szabadságát állítsák vissza; gondoskodjanak módokról, miként kelljen azon katonákat és szolgákat megbüntetni, kik kapitányaik, illetőleg földesuraik engedelmé nélkül a táborból eltávoznak.

Végre felkéri a rendeket, hogy a jövő hadjáratra vonatkozó ajánlataikat nyolcz nap alatt közöljék vele. ¹⁾

Egyidejűleg külön emlékiratot terjesztett az országgyűlés elé, melyben részletesen előadta az új pénz veretésére vonatkozó szándékait, és kifejtette, mily nagy előnyök fognak Magyarországra háromlani, ha a magyar ércpénz a német-országival egyenlő pénzláb szerint fog veretni. ²⁾

A királyi előterjesztések a rendek körében kedvező fogadtatásra találtak. ³⁾

Mindazáltal a tanácskozások csak lassan haladtak előre, és nem folytak mindig zajtalanul. ⁴⁾

Az alsó tábla, ismét a ferenczrendűek kolostorában, *Mérei Mihály* királyi személynök elnöklete alatt tartotta üléseit.

Miután márczius 2-án a királyi előadások magyar nyelven megmagyaráztattak, a következő napon kezdetét vette az egyes pontok megvitatása.

Legelőbb a jövő hadjáratra teendő készülétek és ajánlatok jöttek szónyegre.

Az, hogy a rendek a közelebbi hadjárat alkalmával fenjeként felkeljenek, és hogy mindenki önköltségén táborozzon

¹⁾ A k. előterjesztés teljes szövegét nem ismerjük. Tartalmát resumálják a törvénykönyv I—III., V., VII—IX. cikkei. Továbbá ismeretik Schradt Kristóf márczius 3-iki és az erdélyi szász városok követinek márczius 12-iki jelentéseik, végre a Türk Dániel-féle napló.

²⁾ Ezen iratról a törvénykönyv XLVI. czikke szól.

³⁾ *Schradt Kristóf* idézett jelentésében írja: »Dieses Fürbringen (t. i. a propositio), wie ich gemerkht, hat den Ungern fast wol gefallen; glaub gentzlich si werden sich wol halten und der königlich Majestät iren Begern bewilligen.«

⁴⁾ Említi ezt Türk Dániel naplójában, és említik az erdélyi szász városok követi márczius 12-iki jelentésökben. Az utóbbinak eredetije az erdélyi szász nemzet levéltárában.

sem a királytól, sem bárki mástól fizetést el nem fogadván: nehézség nélkül ment határozatba. A szónokok által felhozott okok között némelyek figyelmet érdemelnek.

Hangsúlyozták, hogy csak ily eljárás által lehet »bedugni az idegenek száját,« kik a magyaroknak szemökre lobbantgatják, hogy mások pénzén tartják fen hazájokat. Továbbá csak így szerezhetik vissza szabadságukat; és ha azt saját erejükkel és költségükön vívják ki, azután sem a király sem a külföldiek nem fogják többé megérthetni.

A végzés rögtön átküldetett a főrendek ülésébe, kik hozzájárulásukat jelentették ki. ¹⁾

Márczius 3-án a jobbágyok szabad költözési jogának visszaállítása iránt zajos és eredménytelen tanácskozások folytak. Maga az elnöklő személynök sem támogatta a királyi kívánságot. ²⁾

Más nap a rendek ismét visszatértek a hadjárat alkalmából teendő ajánlatokra. Elhatározták, hogy jobbágyaiknak tizedrészét fel fogják fegyverezni, minden jobbágyra két forintot vetnek ki, és szükség esetében mindnyájan jobbágyaikkal együtt fegyvert fognak. ³⁾

Márczius 7-ikétől kezdve a magánosok kérelmeivel felváltva, a vallás ügye tárgyalatott. ⁴⁾ A tanácskozások oly nehézségesen folytak, hogy a király kényszerítve látta magát a rendeket sietésre hívni fel. ⁵⁾ Ez nem maradt hatás nélkül.

¹⁾ Türk Dániel naplója, márczius 2-ára.

²⁾ Türk Dániel e napra feljegyzí: »Confuse multa clamata, nihil omnino conclusum. Noluit tamen etiam Merei Michael plane liberam transmigracionem illis esse.«

³⁾ Türk Dániel márczius 5-re.

⁴⁾ Türk Dániel márczius 9-re írja: »In monasterio iterum actum multum de Religione.« E hely kétségtelenné teszi, hogy a vallás ügyét már egyik korábbi napon is tárgyalták. Hihetőleg ekkor merült fel azon komoly nehézségeket támasztó indítvány is, hogy a rendek hatalmaztassanak fel igényeiket a János király hagyatékához tartozó jószágokra, melyek a mohácsi vész előtt nem voltak Zápolya János birtokában, per útján érvényesíteni. Erről szól Desewffy János Ferdinánd királyhoz intézett levelében. (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

⁵⁾ *Saly Jeromos* selmeczí követ márczius 11-én küldőinek jelenti: »Es gehen alle sachen so spöttlich und langsam von staten, dasz Schand

Márczius 12-én az alsó tábla, Malatesta királyi titkár közreműködésével, a végzéseket formulázta; és másnap egy tizenhat tagú küldöttséget választott, mely hivatva volt azokat a főrendeknek bemutatni és velők elfogadásuk vagy módosításuk iránt, tárgyalásokat folytatni. ¹⁾

Miután a főrendektől visszakérült végzések márczius 14-én az alsó táblánál még egyszer felolvastattak, mint a két tábla közös megállapodásai, a királynak bemutatattak. ²⁾

Ezekben hálás elismeréssel emelik ki a királynak eddig tanúsított buzgalmát és kegyelmességét. Áldást és szerencsét kívánnak neki és családjának. Életöket és vagyonukat ajánlják fel. ³⁾

Helyeslik, hogy a fenyegető hírek alkalmából őket komoly készülétekre hívja fel. De esedeznek, hogy azon esetre is, ha a szultán támadása elmaradna, ne ejtse el a nagy hadjárat megindítására vonatkozó tervét, és tegyen kísérletet a törökök kezeiben levő országrész visszaszerzésére. Ők készek minden áldozatot meghozni. És habár belátják, hogy az a mit tesznek, nem áll a helyzet igényeinek magaslatán, kéri, hogy tekintetbe véve nyomorukat, különösen a múlt évi szűk termést, elégedjek meg ajánlataikkal. ⁴⁾

ist. Hat die Königlich Maiestät gestern deshalb der Landschaft eine guete Köppen(?) geben. Was sie hent schliessen, ist morgen wider nichts. Man hebt erst hent ein neues Kram aufzuschlagen, nad ist zu besorgen, es kom die königlich Maiestät so bald von hinnen nit. So man noch erst von Volk und Haubtleuth handln soll, da noch nichts von angefangen ist. Die Ungarn wollen einen ungrischm Obrstn habn.« (Eredetije Selmecz város levéltárában.)

¹⁾ *Türk Dániel* márczius 12-ére írja: »Tractatum mane de articulis, et ii vesperi ad candelam sunt relecti, plerique omnes per Malatesam, qui eos et in posterum scribet et constituet.« És márczius 13-ra: »16 electi, qui Dominos Magnates conveniant, cum illis agant et conferant de articulis concludendis, et deinde ad Regnicolas referant, de iis in diem sequentem agendis.«

²⁾ *Türk Dániel* márczius 14-re írja: »Mane relecti sunt articuli in Monasterio.« És márczius 17-re: »Articuli in arce apud Regem erant revidendi.«

³⁾ A törvénykönyv I. czikke.

⁴⁾ A törvénykönyv II. czikke.

Ezeknek megállapítása nagy nehézséggel járt.¹⁾ A katonák kiállítására nézve többet, az adó megajánlásában kevesebbet tettek, mint a mennyit a király kívánt.

Határoztatott, hogy az összes főpapok, urak és nemesek, még az egy-telkesek is, tartozzanak, ha a király vagy fia Miksa táborba száll, személyesen felkelni, és minden tíz jobbágy után egy lovaszt a saját, és egy puskás gyalogot a jobbágyok költségén állítani ki. Senki a birtokos magyarok közül ezen hadjárat alatt zsoldért nem szolgálhat. A felkelés részleteire nézve megújítják az 1545-ik évi országgyűlés rendelkezéseit. Ezekben csak a következő módosításokat teszik: az oly egyháziak, kiknek birtokait nagy részben a törökök elfoglalva tartják, tizedjövedelmeik minden 100 forintja után nem 5, hanem csak 2 lovaszt állítsanak ki; minden káptalan csak egyik tagját küldje közköltségen a táborba, hogy ott az isteni tiszteletet végezze, és isten ígését hirdesse; a plébánosok, kik eddig tizenegy lovaszt tartoztak küldeni, ezen kötelezettségtől felmentetnek.²⁾

Az oly nemesekre, kik a táborban meg nem jelennek, fő- és jószágvesztés büntetése határoztatik. Ha valamely nem nemes katona idő előtt a tábort elhagyja, azon úr vagy nemes, kinek szolgálatában áll, köteles mást fogadni helyette; és ha zsoldjának felvétele után távozott volna, fővesztéssel bünhődjék.

A lovasok havi zsoldja 3 forint és 20 dénárban, a gyalogoké 2 forintban állapítottatott meg.

Az élelmiszerek szállítása és az árak meghatározása tárgyában megújittatnak az 1545-iki országgyűlésen alkotott törvények.

Nehogy a katonák a táborozásban károkat okozzanak, határoztatik, hogy mielőtt egy csapat valamely faluból távozik, a kapitány a bírót és esküdteket kérdezze meg, vajjon történt-e kár, s ha igen, eszközölje annak rögtöni megtérítését. A hanyag kapitányt az országos főkapitány a kár kétszeres

¹⁾ Ezt a szász városok követői emelik ki idézett jelentésükben

²⁾ A III. czikk, összevetve az erdélyi szász követek idézett jelentésével.

értékének megtérítéséig tartsa fogságban. A király is intézkedjék a katonák által okozható károknak megakadályozása iránt. ¹⁾

A hadi szükségek fedezésére és különösen hajó had kiállítására, minden jobbágy porta után két forintot szavaznak meg, melynek fele szent György, másik fele szent Lukács ünnepén hajtandó be; a következő két évre pedig évenként másfél forintot szavaznak meg az ország közszükségeire, feltéve, hogy a hadjárat a folyó évben befejeztetik, és más előre nem látható fontos körülmények be nem állanak. ²⁾

A *vallás ügyét* illetőleg kijelentik, hogy az iránt a két utolsó országgyűlésen »eleget tanácskoztak és végeztek,« minél fogva az alkotott törvényekhez ragaszkodnak, óhajtván, hogy azokat a király hajtsa végre, és az engedetlenséket büntesse meg. ³⁾

A jobbágyok költözködésének kérdése hosszas tanácskozások tárgyát képezte. ⁴⁾ A rendek — mint a törvényezikben mondják — azon voltak, hogy a költözködési szabadság helyreállítása által Isten kegyelmét és a király jóakarát kiérdemeljék. Mivel azonban ha ezt most a hadjárat küszöbén mondanák ki, a megajánlott adó behajtása és a katonák kiállítására körül sokféle zavarok támadnának: abban állapodtak meg, hogy ezt csak a hadjárat befejezése után, a legelső országgyűlésen fogják megtenni.

Minthogy Isten segítségével és a király buzgó igyekezetei által az országban az egyesség vissza van állítva, mindennek felett ennek állandósítására kell törekedni, és e czélból megszüntetni a viszályok és egyenetlenségek egyik főokát: az idegen jöszágok bitorlását. Határoztatik, hogy az első besztercebányai országgyűlésnek törvényei az ujon visszacsatolt országrészben is hatályba lépjenek, és az idegen kézben levő jöszágok törvényes birtokosaiknak adassanak vissza; határ-

¹⁾ A VI., IX—XIV. czikkek.

²⁾ A IV. és V. czikkek, összevetve a fentebb említett jelentéssel.

³⁾ A VII. czikk.

⁴⁾ A VIII. czikk.

napul az alvidéken szent *György napja*, Erdélyben a legközelebbi gyűlést követő tizenötödik nap van kitűzve.¹⁾

Mivel továbbá a két parton levő hazafiak kölcsönös erőszakoskodásaikból számtalan károk és sérelmek keletkeztek, melyek ha az ország törvényei értelmében per útján tárgyalatnának, zavarok és viszályok újabb kútforrásaivá válnának, határoztatik, hogy mindazon erőszakos tettek és károk, bántalmak és sérelmek, melyeket János király halála idejéig az egyik párt hívei a másik párt hívei ellen elkövettek, úgy tekintendők, mintha háborús felek követték volna el, s azok miatt senki pert nem indíthat, kárpótlásra igényt nem tarthat. Ellenben amit a két párt hívei János halála óta, vagy ugyanazon párt tagjai bármikor elkövettek egymás ellen, per tárgyat képezheti.²⁾

A két ellenkirály által tett jószágadományozások tárgyában kimondatik, hogy azok, a mennyiben az illetők az adományozott jószágokat tényleg birtokukba vették, érvényeseknek tekintendők; azon egy eset kivételével, hogy ha az egyik király azért fosztott volna meg valakit jószágaitól, mert a másik királyhoz ragaszkodott. Továbbá ha az illetők az adományozott jószágokat nem is vették volna tényleg birtokukba, ezek jogos tulajdonuknak tekintendők, ha János király részéről Erdélyben és a tizenegy alvidéki megyében, Ferdinánd részéről pedig az ország többi területén történt az adományozás. Ellenben János király halála óta csak azon jószágadományozások érvényesek, melyeket Ferdinánd tett vagy megerősített.³⁾

A visszacsatolt alvidéki megyékben a tizedek kibérlése az 1550-ik évi törvények, Erdélyben a régi szokás szerint történjék.⁴⁾

A *nádori méltóság* betöltését a király propositióiban hallgatással mellőzte. A rendek sem sürgették azt erőlylyel. Mindazáltal nem mulasztották el szóba hozni. Abból indultak ki, hogy a törvények haszontalanok, ha végre nem hajtátnak,

1) A XVI. és XVII. czikkek.

2) A XIX. czikk.

3) A XX—XXIII. czikkek.

4) A XXIX. czikk.

és azok kik ellenök vétettek büntetlenül maradnak; e miatt *»határoztatik, hogy nádor választatván«* a rendes nyolczadi törvényszékek haladék nélkül intézzék el mindazon peres ügyeket, melyekről az utolsó országgyűlések rendelkeztek. *»Ha pedig netán ő felségének nem tetszenék ez időszerint a nádori méltóságot betölteni :«* az igazság kiszolgáltatása az utóbbi országgyűléseken alkotott törvények értelmében történjék.

Bár a közelebb megindítandó hadjárat tartama alatt a törvényszékek szünetelni fognak; a király, vagy távollétében a helytartó, ezen idő alatt is ítéljen a lopások, erőszakos tettek és a hatalmaskodások tárgyában; hasonlólag azok felett is, kik az idegen birtokokat visszaadni vonakodnak; végre az özvegyek által és a jegybér iránt támasztott perekben.

A király felkéretik, hogy 28 felvidéki megye részére Kassán tartandó törvényszék megnyitásának határnapját tűzze ki. Megállapíttatik, hogy a nyilvános gonosztevéket minden megye nyomoztassa ki és büntesse meg.

Az egyházi törvényszékek, a háború idején kívül, rendesen és a régi szokás szerint folytassák működésöket. Oly káptalanok és conventek, melyekben kevesebb mint öt papi személy találtatik, ne végezhesék a hiteles helyek teendőit. Ellenben a többiek rendes területökön kívül is végezhesék. ¹⁾

A királynak a pénzverésre vonatkozó előterjesztése nem talált nagy ellenzésre. A rendek megegyeztek, hogy a király jövőben a németországi pénzláb szerint veresse a magyar ércpénzt; csak azt kötötték ki, hogy az ekkoráig a körmőczi pénzláb szerint veretett pénzeket ezentúl is az egész országban mindenki igaz értékek szerint tartozzék elfogadni. ²⁾

A király kimerítő bánya-rendtartást szándékozott az országgyűlés elé terjeszteni: ³⁾ Ez azonban nem történt meg. És az országgyűlés e tárgyban csak két végzést hozott. Az egyik ki mondja, hogy az új bányák nyitásánál a régi törvények tekintendők érvényeseknek. A másik felkéri a királyt, hogy az arany-

¹⁾ A XXIV—XXVIII., XLII., XLIII. és XLIV. czikkek.

²⁾ A XLVI. czikk.

³⁾ Körmőcz város követe 1552. márczius 23-iki jelentésében említi, hogy annak előterjesztését várják.

nak és ezüstnek kivitelét az országból újólaj szigorúan tiltsa el. ¹⁾

A király az 1550-ik évi országgyűlésen, a rendek kérésére, hogy ősi szabadságaikat és kiváltságaikat tartsa tisztelben, azt válaszolta, hogy a zavarteljes és háborús időkben azoknak megsértése ki nem kerülhető; de ígérte, hogy mihelyt az ország egysége helyre lesz állítva, kívánságuknak készséggel fog megfelelni. A rendek most, miután a feltétel beteljesült, figyelmeztetik ígéretére. ²⁾

Továbbá a következő kérelmekkel fordulnak a királyhoz. A múlt évi országgyűlésen tett ígérete szerint, vagy ő maga, vagy első szülött fia, az év nagyobb részén át Magyarországon tartózkodjék. ³⁾

Az ausztriai rendekkel mielőbb kezdjen tárgyalásokat azon magyarországi várak visszaszolgáltatása iránt, melyek zálogcímen a főhercezséghez vannak csatolva; hogy ezen ügyet a jövő országgyűlés véglegesen elintézhesse. A tizenhárom szepesi város visszaszerzése iránt is tegyen lépéseket. Az országos határok kiigazítása ügyében, a kiküldött biztosok jelentése alapján, határozzon. ⁴⁾

A vármegyéknek, a zavarok alatt elszakasztott részeit csatoltassa vissza. Intézkedjék, hogy a főispánok a megye közönsége előtt tegyék le a hivatali esküt; és azokat, kik az országgyűlések ismételt végzései után sem tették le, mozdítsa el. Az egy telkes nemeseket, kiket némely hatalmaskodó főurak a jobbágyok sorsára juttattak, szabadságukba helyezze vissza. ⁵⁾

Az üresedésben levő egyházi méltóságokat, miként a világiakat is, mielőbb érdemes magyaroknak adományozza. ⁶⁾

A győri püspökségnek elzálogosított jövedelmeit szerez-

¹⁾ A XXXVI. és XXXVII. czikkek.

²⁾ A XXX. czikk.

³⁾ A XXXII. czikk.

⁴⁾ A XXXIII., XXXIV. czikkek.

⁵⁾ A XXXIX., XL. czikkek.

⁶⁾ A XLII. czikk.

ze és bocsássa vissza. Azon világi urakat és nemeseket, kiknek jószágai az ő kezeiben vannak, egy év alatt elégitse ki. ¹⁾

A száraz vámokat és az újonan emelt mindennemű vámokat szüntesse meg. ²⁾

A királyi és bányavárosok saját kereskedelmi szabadságaik fentartása, illetőleg visszaállítása érdekében márczius 8-án folyamodást nyújtottak be az országgyűlésnek és a királynak. ³⁾ E tárgyban törvényczikk nem alkottatott. ⁴⁾

A király válaszát márczius 18-án küldötte le. A völgzések legnagyobb részével meg volt elégedve. Néhány ügynek elintézését a jövő országgyűlésig elnapoltatni, és az adót két forintról háromra kiegészíttetni kívánta. ⁵⁾

A rendeknek szabadságaik érdekében tett kérésökre azt válaszolta, hogy az ország összes szabadságait, melyek a királyi tanács és a cancellária hatáskörére, a királyi peccsét használatára, az ország pénzügyeinek kezelésére, a magyar tisztviselők kinevezésére, a világiak birtok-jogaira, az egyházi javadalmakra és a kereskedők szabadalmaira vonatkoznak, hiven meg fogja tartani, és mások által megtartatni. Azouban kiemelte, hogy a tényleg hivatalban levő némely idegen származású főpapokat és várnagyokat rögtön el nem bocsáthatja, és az érczbányáknál is kényszerítve van szakképezett idegen tisztviselőket tartani. ⁶⁾

Egyébiránt ígérte, hogy az üresedésben levő egyházi és világi méltóságokat érdemes magyarokkal fogja betölteni;

¹⁾ A XVIII. czikk.

²⁾ A XXXV. czikk.

³⁾ Mindkettőnek egykorú másolata Soprony sz. k. város levéltárában.

⁴⁾ Mindazáltal a király a rendek felterjesztésére adott válaszában erre is reflectált.

⁵⁾ Türk Dániel naplójában márczius 18-ra olvassuk: »Conventum in Monasterium, ibi retractaciones articulorum per Maiestatem Regiam facte relecte. . . . Eadem die de Regie Maiestatis responso super articulis usque ad secundam horam pomeridianam tractatum, et a Regnicolis conclusum, verum a Praelatibus et Magnatibus nondum. . . Summa Regie retractacionis erat: plerorumque negociorum litigiosorum suspensio usque in Dietam et Conventum sequentem. Dica 3 floreni.«

⁶⁾ A királyi válasz ezen pontjáról a XXX. czikk részletesen szól.

vagy maga, vagy távollétében első szülött fia, Miksa cseh király, az év nagyobb részét Magyarországon töltendi. ¹⁾

A maga és a János király által tett jószágadományozásokra nézve megállapított végzéseket megerősítvén, hozzá adta, hogy ha, ezeknek daczára, nehézségek merülnének fel, a további teendők iránt a jövő országgyűlésen a rendekkel tanácskozni fog. ²⁾

A királyi válasznak két, az adóra és az ország szabadságaira vonatkozó pontja felett, az országgyűlésen hosszú és szenvedélyes viták keletkeztek. Még február 23-án is oly stadiumban volt a tárgyalás, hogy nem lehetett előre látni mikor és mikép ér véget. ³⁾

Azonban már két nappal utóbb megnyugtató eredmény jött létre.

A rendek megajánlották a 3 forintot minden jobbágynak, de másfelől a jobbágyságok terhet aránylag csökkentették, midőn korábbi megállapodásukat modositva, azt határoztak, hogy nem minden 10, hanem csak minden 20 jobbágynak tartozzék, a maga költségén, egy gyalogot állítani ki. Egyúttal kikötötték, hogy a jobbágyságokat semmiféle további terhekkal ne szabadjon zaklatni. ⁴⁾

Az ország szabadságainak megtartására vonatkozó királyi ígéretet törvénybe iktatták; megnyugvásukat jelentvén ki a felett, hogy a tényleg alkalmazásban levő idegen származású főpapok, várnagyok és bányatisztek egyelőre hivatalaikban megmaradhassanak; úgy azonban hogy mindnyájan az ország törvényeinek legyenek alávetve, és az idegen várnagyoknak hatásköre a várakra, s nem egyúttal a várak jövedelmeinek kezelésére is terjedjen ki. ⁵⁾

¹⁾ A királyi válasz ezen két pontjáról szólnak a XXXII. és XLIII. czikkek.

²⁾ A királyi válasz ezen pontja külön törvényczikkbe (XXII.) iktattatott.

³⁾ Tudjuk ezt a körmőczyi követnek idézett, márczius 23-iki jelentéséből.

⁴⁾ A III—V. czikkek.

⁵⁾ A XXX. és XXXI. czikkek.

A királyi válasz tárgyalása alatt egy új kérdés is került szőnyegre.

Az alsó tábla márczius 18-iki ülésén, *Bethlen Gábor* »egy jeles és izmos testalkatú katona.« azon indítványt nyújtott fel: ¹⁾ hogy a rendek kérjék meg a királyt, jogosítsa fel azon nemeseket, kik a véghelyeken katonáskodnak és állandó lakhelylyel nem bírnak, a királyi városokban megtelepedni, házakat vásárolni és vagyonukat biztonságba helyezni; hogy pedig ez lehetővé váljék, bocsásson megfelelő rendeletet a királyi városokhoz.

Az alsó tábla, túltéve magát a városi követek ellenzésén, nehézség nélkül elfogadta ezen indítványt, melyet a főrendek is felkaroltak.

A városi követek ekkor a királyhoz folyamodtak. Felkérték, ne erősítse meg az országgyűlés végzését, mely kiváltságaiikkal ellenkezik, és a városok belbékéjét veszélyeztetné, minthogy a nemesek nem hódolnának meg a városi hatóságok- és szabályoknak. A király röviden válaszolt, felhíván a követeket, hogy kérelmüket írásba foglalva nyújtsák be. Azt megtették, sőt azzal is fenyegetődtek, hogy a pozsonyi vagy a szepesi káptalan jegyzőkönyvébe óvást fognak iktattatni. ²⁾ De mindez nem használt semmit.

A király a királyi és bányavárosoknak meghagyta, hogy a falaik közé vonuló nemeseket fogadják szívesen és engedjék meg nekik házakat vásárolni. ³⁾ És miként ezen ügyben, úgy a többi pontokra nézve is márczius 24-én megnyugtató leíratot küldött le a rendekhez, kiket a várlakba hívott fel, hogy élő szóval is közölje velök válaszát végzéseikre. ⁴⁾

A rendek még azon nap délutáni óráiban követték a királyi felhívást. De Ferdinánd, kit időközben egy moldvai követ-

¹⁾ Türk Dániel, kinek naplójából ezen részleteket kölcsönözzük, megjegyzi, hogy Bethlen indítványát »procul dubio instinctu Cassoviensium« tette; de az összefüggést az indítvány és Kassa városa között nem ismerjük.

²⁾ Türk Dániel márczius 18 és 21-ik napjára tett feljegyzéseiben tüzetesen szól ezen ügyről.

³⁾ A királyi határozat (XLV.) törvényczikkbe iktattatott.

⁴⁾ Türk Dániel márczius 24-re írja: »In Monasterio relecte sunt Regie Majestatis responsiones, et placuerunt.«

ség vett igénybe, harmad napra halasztotta elfogadásukat. Ekkor köszönetet mondott nekik tanúsított engedelmességükért, a törvényezikkek alkotásában kimutatott egyetértésükért, a megajánlott adóért. A rendek ez alkalommal még két kérelemmel fordultak hozzá: hogy határozatát a nádori méltóság betöltése iránt közölje velük, és jelentse ki mikor és hol fog egybegyűlni a török ellen indítandó hadsereg.

A nádori méltóság iránt — így válaszolt — még nem határozott, de értekezni fog tanácsosaival, és két nap múlva közlendi elhatározását. A hadsereg egybegyűlésére vonatkozó felvilágosításokat nem adhatja meg, egyéb okokon kívül azért sem, nehogy az ellenség tudomására jussanak. ¹⁾

Egyébkint kijelentette, hogy a bemutatott törvényezikkeket meg fogja erősíteni, a mit még azon napon (márczius 26-án) csakugyan megtett. ²⁾

Két nappal utóbb fogadta a rendeket bucsú kihallgatáson. Szónokuk beszédére adott válaszában kiemelte, hogy végzéseiket jóváhagyta; és miként ő maga részéről mindent megteend a mi hatalmában áll, bizton reméli, hogy ők is teljesíteni fogják mindazt, a mit ígértek. Mivel pedig azért tartotta őket vissza, hogy velők a nádori választás iránt tárgyaljon, ő pedig most, több oknál fogva, nem tartja czélszerűnek, a nádori méltóság betöltését; hangsúlyozni kívánja, hogy ő eredetileg a mellett volt, hogy ez most történjék meg, de az időviszonyok a jövő országgyűlésre való elhalasztását követelik. ³⁾

A mi a benyújtott közös és magán folyamódásokat illeti, ezeknek nagy részét már elintézte, a többit este és másnap intézendő el.

¹⁾ *Türk Dániel* február 26-ára.

²⁾ A megerősített törvénykönyv egykorú példánya az egykori magyar udvari cancellaria levéltárában.

³⁾ *Türk Dániel* naplója. »Quia autem — e szavakat adja a király szájába — tempus ideo erat dilatatum, ut de Palatini constiuncione ageretur. sibi autem non videri consultum ut modo eligatur, ob multas rationes; ne tamen arbitrentur ideo dilatatum tantum esse tempus, sciant pro certo, se in ea fuisse opinione ut crearetur, verum tempora sic esse ut cogatur differre creacionem in proximam futuram dietam.«

A rendek egy része még ezután is Pozsonyban maradt. A városi követek még egy kísérletet tettek városi szabadságuk megoltalmazására. ¹⁾

A főrendek és nemesek pedig, márczius 30-án, még egyszer összegyűltek a királynál, ki ekkor meghallgatásuk után Báthory Andrást erdélyi vajdává és Losonczy Istvánt temesgróffá nevezte ki, és hűségi esküjüket fogadta. ²⁾

Ferdinánd még az nap hajón Bécsbe utazott. ³⁾

Fiai Miksa cseh király és Ferdinánd főherczeg, kik márczius 7-én érkeztek Pozsonyba, már négy nappal előbb tértek vissza. ⁴⁾

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ *Türk Daniel* márczius 30-ára írja hogy midőn a városi követek a várba felmentek : »iam offendimus ibi Regem agentem coram Regnicolis cum D. Andrea Báthory et Stephano Loschoncio per Dominum cancellarium. . . Et jurarunt aperte coram Regnicolis.«

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ *Türk Daniel* naplója márczius 7 és 26-ra. Ugyancsak e naplóban feljegyezve találjuk, hogy márczius 4-én nem volt ülés, mert a király lejött a városba, hol misét és prédikációt hallgatott. Másnap délután a rendek mentek fel a várkápolnába, hol Illicinus Péter a király jelenlétében latin beszédet tartott a lutheránus tanok kiírtása és a török hadjárat tárgyában ; de oly hosszadalmasan, hogy mielőtt befejezte volna, a király eltávozott. Márczius 13-án ismét a várkápolnában Kristóf bécsi püspök prédikált. — Márczius 10-ére ezen feltűnő feljegyzést találjuk : »Exhibitus est *Elephas* Regi publice in arce, innumeris hominibus spectantibus. Horrendum certe animal.«

VIII.

Magyarországi részleges gyűlések 1551—1553.

I.

Fráter György az 1551-ik év elején komolyan és buzgón fáradozott azon, hogy Erdélyt és a kormánya alatt álló magyarországi részeket Ferdinánd uralma alá hozza.

Izabella és Petrovich ellentétes irányú törekvéseit meghíúsítandó, 1551. január 20-án *Nagyváradra* gyűlést hirdetett, a János Zsigmondnak hódoló rendek részére. Itt, január 22-én tartott beszédében, erőteljes szavakkal intette az egybegyűlteket, hogy szakítsanak a törökkel, és hódoljanak meg Ferdinándnak ¹⁾

A gyűlés végzéseit nem ismerjük.

II.

Az 1552-ik év súlyos csapásokat hozott hazánkra. A törökök a temesi részekben és a Dunán túl nagy erélylyel és sikerrel terjesztették ki foglalásaikat. És míg a király meg nem jelenése miatt a nemesi közfelkelés elmaradt, az idegen zsol-

¹⁾ Báthory András, 1551. január 27-én Bátorból Nádasdy Tamás-hoz intézett levelében, írja: »Uyságot ezt yrhatom kegyelmednek, hogy zent Fabyan és Sebestyén napyára hyrdetet vala gywlést frater Gewrgy Váradra, mynd erdelyeknek és magyarországyaknak, kyre ráys gywtek volt; énsy bocyatam vala egy embert ky ot halgasson. Frater Gewrgy ez elmúlt cyterteken bement volt az ország kewzybe és megmondota nekyk, hogy az vezedelem raytok vagyon, és hogy sem ew, sem kyrálné azony nem elyg az oltalmazásra; yntete ara őket, hogy fejedelmet és urat keresenek, ky megmaradásokra gondot tugyon wyselni, mert ha myndyayan Petrowytal tewrewké akarnak leny is, ew egydwl soha tewrewkel nem akarya tartany, hanem mynt kereztyén emberhez ylyk, ahöz akarya magát tartany; ha penyg az orzagys kereztyénwl akarnak magokra és megmaradássokra gondolni, ewys kyz velek mynd ylny és mindenbe velek leny.« (Eredetije a budai kamaraí levéltárában.)

dosok ellenség módjára dúlták az országot. Általános csüggedés és elkeseredés uralkodott a rendek között. ¹⁾

Ily körülmények között a vármegyék, melyek leginkább ki voltak téve a veszélynek, részleges gyűléseken igyekeztek védelmükről gondoskodni.

Losonczy István, a Ferdinánd által kinevezett temesi gróf, 1551. végén vitézül és szerencsésen védelmezte Temesvárt. Minthogy 1552. tavaszán a törökök fenyegető készülteiről biztos hírek érkeztek, és előre volt látható, hogy e fontos erősség újabb támadásnak lesz kitéve, június 6-án az aradmegyei *Símándon* ²⁾ maga köré gyűjtötte a szomszéd megyék rendeit, hogy velök a pozsonyi országgyűlés törvényeinek végrehajtása iránt tanácskozzék, és tőlök segítséget eszközöljön ki.

Megnyitó beszédében bemutatván a királyi rendeletet, mely a rendeket útastítja, hogy Losonczy felhívására, a török ellen fejenként felkeljenek, azután buzdította az egybegyűlteket, hogy a király iránt engedelmességet, a török támadással szemben áldozatkészséget tanúsítsanak. Kikérte a maga részére is támogatásukat, viszont biztosítván őket, hogy hazája iránti kötelességeit híven fogja teljesíteni.

Felhívta figyelmüket arra, hogy több megye alispánt nélkülöz, kire pedig mind az adó behajtása, mind az igazság kiszolgáltatása, mind egyéb teendők elvégzéséből mellőzhetetlen szükség van; e miatt az alispáni hivatal betöltése iránt intézkedni kell.

Végre felkérte őket, hogy mivel Temesvár az egész alsó vidék védbástyája, erődítményeinek helyreállítására jobbágyaitat rendelkezésére bocsássák.

A rendek ezen előterjesztésre következőleg válaszoltak.

Minthogy az országgyűlés a közfelkelést a királynak személyes táborba szállásától tette függővé; ők ezen végzés

¹⁾ Ennek élénk kifejezését találjuk Batthyányi Ferencznek 1552. szeptember 2-án Mária királynéhoz intézett levelében. (Horváth Mihály. Brüsseli Okmánytár. II. 353. l.)

²⁾ Pesty Frigyes szerint Temes-megyében is létezett egy ily nevű helység. Lehetséges, hogy a gyűlés ott tartatott.

ellen nem cselekedhetnek. Egyébkint biztosítják a királyt hódolatuk, a grófot jóakaratauk felől.

Az alispáni hivatal betöltésének szükségességét elismerik, s ez iránt az intézkedést a királyra bizzák. ¹⁾

Jobbágyaikat, kikre különben is súlyos terhek nehezednek, és kik jelenleg az aratással vannak elfoglalva, meg akarván kimélni, Temesvár megerősítésére a folyó évi adónak minden forintja után 15 dénárt ajánlanak meg. ²⁾

Losonczy erre kijelentette, hogy ő ragaszkodik a királyi rendelethez, és a közfelkelést újra elrendelte. Mire az egybegyűlt rendek azt határozták, hogy követeket fognak a királyhoz küldeni.

A tárgyalások ekként be voltak fejezve. De másnap újabb hírek érkezvén a törökök felől, a rendek, kik még Simándon voltak, megjelentek Losonczy előtt, és készeknek nyilatkoztak zászlaja alatt fejenkint fegyvert fogni. ³⁾

III.

1552. július 21-én *Abaúj, Borsod, Gümör, Heves, Sáros, Szepes, Torna és Zemplén* megyék rendei *Szikszón* tartottak gyűlést.

Itt elhatározták, hogy a nyolcz megye területén lakó összes birtokos lakosok jobbagyaikat felerészben felfegyverezzék, és a közelebb fekvő megyékből július 27-ére, a távolabb fekvő megyékből pedig 31-ére Szikszóra küldjék. A jobbagyoknak, kik a felkelésben készséget és buzgalmat fognak tanúsítani, kilátásba helyezték, hogy földesuraik a kilenczednek harmadrészét el fogják engedni.

Minden vármegye hadai felett az alispán és a főkapitány által melléje rendelt hadnagy viselje a parancsnokságot,

¹⁾ Így értem a következő helyet: »Quantum vero ad officium vicecomitum preficiendorum in comitatibus necessariis attineret, ad maiestatem vestram . . . deligendum et preficiendum esse differunt.«

²⁾ egy értem a következő helyet: »Offerunt . . . de singulis portis unius floreni singulos denarios 15.«

³⁾ Losonczy Istvánnak jelentése a simándi gyűlésről, mellékelve Castaldónak 1552. június 10-én Ferdinánd királyhoz intézett leveléhez. (Egykorú irat a bécsi titkos levéltárban)

kik hivatva vannak a katonákat mindennemű károsításoktól visszatartani, és a mennyiben ez nem sikerül, az okozott károk megtérítését eszközölni.

A jelenlevő *Werner György*, kamarai tanácsos, készenk nyilatkozott a kezelésére bízott királyi jövedelmekből a táborozás költségeinek fedezéséhez hozzájárulni. Az egybegyűlt rendek is tettek ajánlatokat; egyúttal azonban a királyt felkérték, hogy az általuk fizetendő segélypénzeket, a Lukács napján behajtandó adóból térítse vissza.

A segélypénzek kezelésére a magok köréből egy pénztárnokot választottak, oly kötelezettséggel, hogy azokat csak a hadjárat céljaira fordíthassa, és maga idején számadásait bemutatni tartozzék.

A szolgabírák utasítottak, hogy lakhelyeiken maradván, azon legyenek, hogy a lakosok az élelmiszereket szorgalmasan szállítsák a táborba; egyúttal pedig azokat, kik a táborból, kapitányuk engedelmé nélkül, titkon eltávoznak, elfogják, és akár nemesek akár nemtelenek, fővesztéssel büntessék.

A gyűlés követeket küldött a bányavárosokhoz és a felvidéki királyi városokhoz, amazoktól 1000, ezekről 500 gyalognak kiállítását, úgy szintén ágyúknak, löszereknek és lovaknak küldését kérendők.

Bebek Ferencz és Perényi Gábor 4—4, Serédi Benedek pedig 1 ágyút ajánlott fel a hadjáratra. ¹⁾

¹⁾ A gyűlésnek végzéseit, új másolatban, *Gyurikovics György* történetírónak kézirat gyűjteményében, melyet annak fiától vétel útján a sorok írója megszerzett, találtam. Az iraton nincs feljegyezve, hogy melyik levéltárból másoltatott le. — Valószínű, hogy ezen szikszai gyűlésre vonatkozik az, mit Tinódi Sebestyén verses kronikájában olvasunk, hogy az »egri bánok« értesülvén, hogy a török Eger ostromára készül, a vármegyéket segítségül hívták. »Az vármegyék várasában Szikszónak gyűlést tőnek, hogy arról szólnának. Jó Metskei Istvánt Egerből bocsáták Inté őket, segítségre gondolnának Ha békével hon lakni akarnának. Megcsúfolák, neki oly szót mondanak: Vártartására ha elegen vóltatok, Mire egri tüsztben tü maradtatok. Azért ha a konczával jól laktatok, A levét is tü reá megigyátok. Azt hogy hallá István, nyelvét harapá. Elég válasz, ő magába mondá. Hamar ez válaszzal Egre beszálla.«

De a felső-tiszai megyék illetén áldozatkészsége nem volt képes megmenteni azon vidék fővédhelyét: Eger várát.

IV.

A törökök dúlásai a késő ősszel sem szüntek meg.

November közepe táján *Bihar, Kraszna, Szabolcs, Szathmár* és *Szolnok* megyék rendei, egy gyűlésükből, követet bocsátottak Erdélybe Báthory Endre vajdához, kinek elhagyott állapotukat elpanaszolván, előadták azon aggodalmukat, hogy miután területükön sem országos kapitány nincs, ki őket megvédeni, sem erősség, mely nekik menedéket nyújtani képes volna: a törökök a közel Szolnokból bármikor rájuk üthetnek, és ellenállás nélkül rabságba hurezcolhatják mindnyájukat.

A vajda üzenetök tartalmából és hangjából egy más-nemű veszélyt is sejtett: azt hogy önkénytes elpártolás által fogják megelőzni a fenyegető romlást. E miatt ügyüket a király figyelmébe ajánlotta, felkérvén, hogy védelmükről gondoskodjék. ¹⁾

V.

A várt segély helyett *Castaldo*, Ferdinánd királynak Erdélyben parancsnokoló tábornoka, a Tisza vidéki megyéknek december 8-án *Szántóra* gyűlést hirdetett, hogy azon országrész védelméről magok intézkedjenek. ²⁾

Bereg, Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna, Marmaros, Szabolcs

¹⁾ *Báthory* 1552 november 20-án Gyula-Fehérvárról Ferdinándnak írja: »Conqueruntur mihi Nobiles Comitatum Zathmar, Zabolcz, Zolnok mediocris, Kraszna et Bihoriensis, se ita omnino presidio destitutos esse, ut prorsus nemo, qui illos in tanta vicinitate hostium tutaretur . . . Ex quibus omnibus nihil magis quam illorum defectionem timeo.« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

²⁾ *Warkoch Tamás* váradi kapitány 1552 december 14-én Castaldónak írja: »Recordari poterit Vestra Illustrissima Dominacio, quomodo de annuencía et mandato Vestre Illustrissime Dominacionis, Domini Nobiles de sex Comitatibus ad tercium diem festi beati Nicolai ad oppidum Zantho, pro tractanda conservacione huius terre, conuenerint.« (Eredetije ugyanott.)

*bolcs, Szathmár és Ugocsa megyékből gyűlt össze, december 11-ikén, az alsó nemesség.*¹⁾

Ezek *Dorozlay Farkast és Dobzay Jánost* küldötték Ferdinánd királyhoz.²⁾ Hűségök és hódolatuk felől biztosítván őt, kérték, hogy »ezen nyomorúlt és zaklatott országnak« nyújtson mielőbb segítséget, mivel Isten után egyedül belé helyezik minden reménységekét. Figyelmeztetik, hogy ezen országrésznek, mióta Báthory Endre erdélyi vajdává nevezetvéen elhagyta, nincs kapitánya, ki védelmükről gondoskodnék. Küldjön tehát körükbe, elégséges hadsereg élén, kapitányt, de mindenesetre magyar születésűt, kinek az ország romlása ép úgy fájjon mint nekik magoknak, és a ki ezen országrész védelmezésére képes legyen.

Mivel továbbá a várak mind a törökök kezeiben vannak, és ezen országrészt semmiféle erődítmény nem oltalmazza, minélfogva a jobbágyok, kik alig két-három mértföldnyi távolságra laknak Váradtól és Debreczentől, behódolni kényszerültek, és attól kell tartaniok, hogy a törökök dúló hadjárataikat mind tovább fogják kiterjeszteni; e miatt elhatározták, hogy addig is, míg követeik a királyi udvarból visszatérnek, saját védelmükre némi hadakat fognak kiállítani és Debreczenben összpontosítani. Ellátásukra minden jobbágyra és egy telkes nemesre félforintnyi adót vetettek ki, melyet a földesurak előlegezni tartoztak.

Minthogy pedig a főpapok és urak ezen országrész védelmében vonakodnak közreműködni, sőt az alsó nemesség némely előkelőbb tagjai is velök tartanak; felkérik a királyt, parancsolja meg azoknak, hogy honvédelmi kötelességöknek tegyenek eleget.

Végre előterjesztették a váradi káptalan panaszát, hogy Castaldó tábornok 1000 forint adót vetett ki rá, mi szabadságaival ellenkezik, annál inkább, mert a nemesség minden terheiben részt szokott venni.³⁾

¹⁾A rendek mentegetik magokat, hogy későn gyülekeztek össze. Követeik a gyűlés széteszlása után, december 13-án érkeztek Váradra. És magok emelik ki, hogy a főpapok és urak távol tartották magokat.

²⁾ Uti költségül mindegyiknek külön 100 forintot rendeltek.

³⁾ A gyűlés végzéseinek egykorú példánya a bécsi titkos levéltár-

VI.

Két héttel utóbb deczember 29-én, a felvidéki nemesség, *Abauj, Borsod, Gömör, Sáros, Szepes, Torna és Zemplén* megyékből, Gönczön, hasonló czélból tartott gyűlést.

Tanácskozásaiknak eredményei a következő végzések valának.

Eger várába két száz lovast rendeltek, 3 forint 20 dénár havizsolddal. Kapitányukká Bebek Györgyöt nevezték ki, 200 forint díjjal ¹⁾, ki e tisztet elvállalta, sőt késznek nyilatkozott szükség esetében a katonák zsoldját a maga pénzéből előlegezni. A 200 lovas zsoldjának és a kapitány díjának fizetését a megyék között felosztották.

Fülek várába 100 lovast rendeltek, és kapitányuknak 50 forint díjt utalványoztak.

E mellett az ezen megyékben lakó főurakhoz is folyamodtak, felkérvén őket, hogy hazájok szeretete által indítatva, saját megmentésük érdekében, honfitársaik iránti részvétből és Isten iránti tekintetből« Eger, Fülek, Divény és a többi várak védelmére szintén tartsanak bizonyos számú lovasokat, melyeknek 100 és 20 között váltakozó számát az egyes urakra azonnal megállapították. ²⁾

Nehogy oly nagyszámú gyilkosságok és egyéb gonosz tettek követtessenek el, mint ekkoráig, elhatározták, hogy minden megye területén törvényszékek tartassanak. és ítéleteik hajtassanak végre.

ban. Warkoch váradi kapitány, ki ezen példányt, deczember 14-iki leveléhez mellékelve, Castaldónak küldi, említi, hogy a gyűlésből visszatérő »electi homines istius Comitatus Bihorensis« deczember 13-án érkeztek Váradra. — Castaldo Gyulafehérvárról deczember 22-én Ferdinándnak írja: »Videbit Maiestas Vestra ex inclusis literis, quid nobiles Comitatus Bihoriensis et ceteri quoque Comitatus ad me scribant; in quo negotio, pro servicio Vestre Maiestatis, Thomas Varkochius bene se gessit.« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban. A mellékelt levél elveszett.)

¹⁾ Ezen aránytalanul nagy díjt azzal indokolják, hogy Egerben az élelmiszerek rendkívül drágák.

²⁾ A beregszászi plébános »mivel nem megvetendő jövedelmet élvez,« 12 lovas tartására; a pálosok kolostorai adófizetésre köteleztetnek.

Bereg és Ung megyék szintén még voltak hiva ezen gyűlésre, de nem küldöttek követeket. E miatt Olchvári Györgyöt megbízták, hogy ezen két megye rendeit bírja rá a fennebbi végzéseknek elfogadására.

Midőn ezen végzéseket a királynak is tudomására hozták, felkérték őt, hogy a véghelyek megerősítésére ő is tegyen meg minden lehető, és eszközölje ki, hogy a lengyelországi rendek Magyarországnak segítséget nyújtsanak, a Lengyelországnak elzálogosított 13 szepesi város pedig a magyar országgyűlések által megszavazott adókat fizesse.

Továbbá a következő kérelmekkel fordultak a királyhoz.

Dobó Istvánnak az országos adóból térítse vissza ama pénzüsszeget, melyet Eger ostroma alatt, némely megyék, városok és urak helyett az általok küldött katonák zsoldjára fizetett.

Bebek Ferencznek engedje el az országos adó lefizetését.

Perényi Gábornak és Báthory Györgynek parancsolja meg, hogy a nemeseket és a királyi városok polgárait a vámok fizetésére ne kényszerítsék; a harminczadok tiszteit pedig utasítsa, hogy azon czikkektől, melyeket a nemesek saját használatukra szállítanak, a harminczadot ne követeljék.

Rendelje el, hogy a régi körmöczi pénzt mindenki tartozzék elfogadni.

Serédi Györgyöt hívja fel, hogy Bárczy Szaniszlónak szolgálját, kit fogva tart, bocsássa szabadon; Dobó Ferenczet pedig, hogy szolgálait, kik némely nemeseket elfogtak és kiraboltak, bocsássa el.

Végre Homonnai Gábor özvegyének, Homonnai Imre árváinak és a nagy-mihályi nemeseknek bizonyos ügyeit pártfogásába ajánlották.

Végzéseiket és kérvényeiket *Verner György* sárosi várnagy és kamarai tanácsos által küldötték meg a királynak, kihez levelet is intéztek. ¹⁾

¹⁾ A gönczi gyűlés végzéseinek egykorú másolata Bártfa város levéltárában. Kiadta *Korachich*. Supplementum. III. 221—226. ll. A királyi válaszból kitűnik, hogy a bártfai irat a gönczi végzéseknek csak egy részét tartalmazza. »Cum S. R. Majestas

Ferdinánd most sem látta szívesen a részleges gyűléseknek tartását. A gönczi végzésekre adott válasziratában sem hallgatta el neheztelését. »Habár — úgy mond — méltán csúdkozhatnék és neheztelhetne a felett, hogy az országos törvények a régi szokás és a királyi tekintély ellenére, engedelme nélkül ilyen részleges gyűléseket tartottak; de mivel, a hozzá beküldött iratok tanúsága szerint, mindaz a mit ama gyűlésen előterjesztettek, tárgyaltak és végeztek, miként hű alattvalókhöz illett, a király tekintélyével ép úgy mint az ország érdekeivel megegyező: a történeteket kegyelmesen megbocsátja híveinek; úgy azonban, hogy jövőre sem magok, sem a királyi felség egyéb hívei, bárhol, a királyi felségnek, vagy helytartójának, vagy végre főkapitányainak tudta és megegyezése nélkül részleges gyűléseket egybe hívni és tartani ne merészeljenek.

Egyebiránt felterjesztésekre a következőleg válaszol.

A mi segélykérésöket illeti, előadja mit tett ekkoráig az ország védelmére és megmentésére, kiemelvén, hogy most is buzgón foglalkozik a véghelyek megerősítésével, és e célból biztosokat küldött ki azoknak megvizsgálására, hogy jelentések alapján a szükséges intézkedéseket teggye. Egyúttal az ország felszabadítására czélzó hadjáratra tesz készüléket a melyekről közelebb tüzetesen fogja a rendeket értesíteni, és felhívni, hogy az utolsó országgyűlés végzései értelmében, fenjeként fegyvert fogjanak. Elismeréssel halmozta el abbeli határozatuk miatt, hogy Eger és Fülek várak védelmére 300 lovast a magok költségén tartani fognak. Jövőhagyja, hogy a megyéik területén lakó főrendeknek megszabták, mily számban tartsanak ők is hadakat. Már meghagyta nekik, hogy ezen végzésnek engedelmeskedjenek.

Felhívja a nemesekét, hogy határozataikat lelkiismeretesen hajtsák végre, az országgyűlés által megajánlott adó második felét és a hátrálékokat pontosan fizessék meg.

— olvassuk abban többi között — . . . per manus . . . Georgii Vernier . . . *articulos, litteras, ceteraque scripta his diebus accepisset.*» És más helyen: »Ubi vero in *primo supplicationum Catalogi articulo* supplicant novem Comitatus. . . .«

Helyeseli, hogy azon indítványt, mely szerint a lengyel nemzethez segítségért kellett volna fordulniok, elejtették. A külországokkal való érintkezés a királyhoz tartozik, s ő mit sem fog elmulasztani, a mi e tekintetben hasznos lehet; hasonlólag mindent megteendő annak kieszközlésére, hogy a tizenhárom szepesi város a magyar országgyűlések által megajánlott adókat szintén fizesse.

De nem teljesítheti a nemesség azon kérelmét, hogy Dobó Istvánnak az országos adóból megtérítse ama pénzösszeget, melyet némely megyék, városok és urak helyett, az azok által Egerbe rendelt katonák zsoldjára kifizetett. Minthogy ugyanis az ország védelmének költségeire a magyarországi jövedelmek nem elégségesek, és e célra egyéb országainak és tartományainak jövedelmeit kell igénybe vennie; felkéri ama megyéket, városokat és urakat, hogy Dobó Istvánt ők magok elégítsék ki.

Bebek Ferenczet, a nemesség kérelme daczára nem mentheti fel az országos adó megfizetésétől; sőt megvárja tőle, hogy nemcsak azt megfizetendi, hanem az ország védelmére még jelentékenyebb áldozatokat fog hozni, és különösen Füleket várat kellően megerősítendi.

A mi abbeli kérelmököt illeti, hogy a király biztosokat küldjön Kassára, kik az elmúlt években, a kilencz megye területén elkövetett erőszakos tettek tárgyában ítéljenek, ezt fontolóra fogja venni, és a mennyiben az időviszonyok szerint teheti teljesítendi.

Perényi Gáborhoz és Báthory Györgyhez már elküldötte rendeletét az iránt, hogy a nemeseket és a királyi városok polgárait vámok fizetésére ne kényszerítsék; azzal fenyegetvén őket, hogy ellenkező esetben ama vámokat meg fogja egészen szüntetni.

A magyar kamarát szintén utasította, parancsolja meg a harminczadok tiszteinek, hogy azon czikkektől, melyeket a nemesek saját használatukra szállítanak, a harminczadot meg ne vegyék. De miként a király rosz néven veszi, hogy némelyek, és főleg tiszviselői, híveinek szabadságait megsértették, viszont figyelmezteti híveit, hogy a kincstár károsításától óvakodjanak.

Homonnai Gábor özvegyének és Homonnai Imre árvái-

nak ügyében, a nemesség közbenjárását megfelelő figyelembe fogja venni.

Rendeletet fog kibocsátani, hogy a régi körmöczi ércpénzt mindenki tartozzék elfogadni.

Serédi Györgynek megparancsolta, hogy a mennyiben a nemesség előadása a valósággal megegyező, Bárczy Szaniszló szolgáját bocsássa szabadon; Dobó Ferencznek pedig, hogy azon szolgákat, kik bizonyos nemeseket elfogtak és kiraboltak, bocsássa el szolgálatából.

A gönczi gyűlés végre a nagy-mihályi nemesek bizonyos ügyét ajánlotta a királynak, a nélkül, hogy azt közelebb meghatározta volna. A király kijelenti, hogy mihelyt értesülni fog, miben áll amaz ügy, az igazsággal összhangzóan, kegyelmes választ fog adni.¹⁾

VII.

Az 1553-iki év tavaszán *János Zsigmond* pártja ismét mozogni kezdett. Magyarországi hívei június második felében a biharmegyei *Kerekiben* gyűlést tartottak. Mintegy ötszázan jöttek össze. A kiválóbbak közülök: Árthándy Kelemen, Bethlen Gábor és György, Henczhidai Horváth János, Zárándi Horváth János, Ladányi Gerváz és György, Massai László.

A *török* basák pártfogásáért folyamodtak, s többi között azt kérték, hogy a Ferdinánd által kinevezett Dobó István erdélyi vajdát Erdélybe, és *Zaberdin Mátyást* váradi püspököt a püspökségbe ne bocsássák. Ezek kedvező választ adtak.²⁾

¹⁾ Az 1553 január 17-én Grácban kiadott királyi válaszirat egykorú másolata Bártfa város levéltárában. Kiadta *Kovachich*. Supplementum. III. 227—235 ll.

²⁾ Ezen részleteket egy irat tartalmazza, melyet Paksy János 1553 augusztus 31-én Ferdinandhoz intézett leveléhez mellékel. (Ennek eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

VIII.

A sopronyi országgyűlés 1553. Ápril- és Májusban.

Minthogy az 1552-dik év hazánkra jelentékeny veszteségeket hozott, és tartani kellett attól, hogy míg egy részről a jövő évben a törökök még nagyobb erővel fogják hódító hadjáratukat folytatni, másfelől a magyar rendek körében a csüggedés és kétségbeesés fog uralomra emelkedni, miután a király ígéreteinek teljesülését hiába várták: Ferdinánd szükségesnek látta az országgyűlést ismét összehívni.

Határnapúl ápril 9-ikét tűzte ki. Mivel pedig Pozsonyban a pestis dúlt, a hely meghatározását későbbre tartotta fenn magának; egyelőre csak azt jelentette ki, hogy az országgyűlést Pozsony-, Nágyszombat- vagy Sopronyban fogja megtartani, és felhívta a rendeket, hogy oda gyűljenek, hol ő, a király, azon időben tartózkodni fog; minthogy ígérte, hogy ismét személyesen fogja ez ország rendleinek tárgyalásait vezetni.

Meghívólevelében már előre mentegette magát az ígért hadjárat elmaradásáért, minnek okát a németországi bonyodalmakra vezette vissza.¹⁾

¹⁾ A Grácban, 1553 február 20-kán kelt meghívólevelének az erdélyi szászokhoz intézett példánya a szebeni levéltárban. Tévedésből több magyarországi királyi városhoz nem küldetett el a meghívólevel. Azonban ezek mindamellett küldöttek követeket, mit a király helyeselt. Midőn ugyanis a követek panaszt tettek nála »dicebat se mandasse Cancellario, quod more pristino omnes Status vocaret per literas; sed quomodo hic error acciderit, se ignorare dicit nos tamen fecimus recte.« (Türk naplója.)

Az ország védelmére vonatkozó intézkedések mellett, tárgyalatni kívánta a törvénykönyv átvizsgálásával megbízott jogtudósok munkáját is.¹⁾

Az országgyűlés Sopronyban tartatott meg, hová *Ferdinánd*, fiainak: *Miksa* király és *Károly* főherczeg kíséretében, ápril 22-kén érkezett meg.²⁾

A megnyitó ülés, a király lakásán, három nappal utóbb tartatott meg. A király néhány szót intézett az egybegyűlt rendekhez, mire átnyújtotta a propositiókat és kezét szorított a rendek egy részével.

A rendek ekkor a szomszéd kolostorba vonultak, hol a propositiók latin és magyar nyelven felolvastattak.

A király ezekben ismételi azt, mit a megelőző országgyűléseken többször előadott, hogy uralkodása kezdetétől fogva, mindent, mi hatalmában állott, megtett Magyarország érdekében. És habár a kereszténység fontos ügyei nem engedték, hogy állandón magyarországi hívei körében tartózkodjék, mégis többször megjelent az általa egybehívott országgyűléseken. És mivel meggyőződött, hogy úgy ezeknek végzéseit mint saját rendeleteit eredménytelenekké teszi a nemzet megoszlása és a rendek egy részének engedetlensége, oda irányozta, minden igyekezteit, hogy az országban helyre állítsa az egyseget és rendet.

Miután ez már három év előtt szerencsésen megtörtént, nem maradt egyéb hátra, mint a törökök kiűzésére egyesült erővel hadjáratot indítani. E célból tartotta meg a múlt évi országgyűlést. És habár az ő és a nemzet reményei meghiű-

¹⁾ Ferdinánd király a zágrábi püspökhöz és a személyenköz intézett levelében kiemeli, hogy örömmel értesült a felől, miszerint munkálataikat csakhamar befejezik. Kéri, siettessék ezt, hogy az országgyűlésnek elő lehessen terjeszteni. Ugyanis ő rögtön leveleket fog küldeni a megyékhez »jubentes, ut inter alia de quibus daturi sunt plenum mandatum eorum hominibus, quos ad Conventum . . . delegerunt, specialiter hac de re quoque tradant eisdem plenam facultatem, ut . . . pro perpetuo totius Regni commodo, negotium hoc quoque decerni queat in eodem Conventu.« (A pozsonyi helytartó-tanács leveles könyvében.) És e leveleket csakugyan szétküldötte. Említést tesz ezekről *Kovachich Supplementum*. III. 238. I.

²⁾ *Türk Dániel* naplója 1553. ápril 22 és 23.

sultak, szükségesnek tartja kinyilatkoztatni, hogy ő komolyan el volt határozva személyes vezérlete alatt a hadjáratot megindítani, s erre minden készüllet meg volt téve; de midőn az országgyűlés befejezése után Bécsbe visszatért, itt azon váratlan hírt vette, hogy Németországban újra fellobbant a belháború lángja. Ekkor nemcsak a császári bátyja iránti tekintetből, hanem azért is, mert a török elleni hadjáratra megkivántató haderőnek és pénzösszegnek tetemes részét Németországból kellett várnia, minden igyekezetét oda irányozta, hogy a császár és az ellene fellázadt fejedelmek között a békét helyreállítsa, a mi sikerült is. Ugyanekkor nem mulasztotta el a magyarországi véghelyeket megerősíteni, és mind Magyarország, mind Erdély és Slavónia területén jelentékeny sereget tartani.

A török elleni hadjárat elmaradt ugyan; de el van határozva valósítani azt, a mit ígért. Azért hívta össze a rendeket is, hogy újabb áldozatokra hívja fel. Különösen rendelkezzenek az iránt, hogy ha a törökök a király által birt országrészbe törnek, a főkapitány felhívására a nemesség felkeljen, és a királyi hadakhoz csatlakozzék. Ugyanis az elmúlt esztendőben több vár elveszett, és a királyi sereg súlyos veszteséget szenvedett, mivel a rendek, bár ismételve felhivattak, vonakodtak fegyvert fogni. Már pedig illő dolog, hogy azok, kiknek életök és vagyonuk veszélyben forog, minden alkalommal készek legyenek az ország védelmére.

Minthogy a törökök terjeszkedése által több erősség véghelylyé lett, melyeknek megerősítése sürgetően szükséges, a király pedig a minden oldalról felmerülő igényeknek nem képes megfelelni; felhívja a rendeket, vonják vissza a múlt évi országgyűlés végzését, és határozzák el, hogy jobbágyaik kötelesek legyenek a véghelyek megerősítésénél kézi munkát végezni, oly módon, a mely reájok nézve lehető legkevésbé terhes. Ez ellen sem a földesuraknak, sem a jobbágyoknak nem lehet alapos kifogásuk, minthogy azt az ő közös javuk és az egész kereszténység érdeke követeli.

Az utolsó országgyűlés az 1552-ik évre három, és a két következő év mindegyikére másfél forintnyi adót szavazott meg; az utóbbit oly feltétel alatt, hogy ha az időközben fel-

merülő körülmények szaporítását vagy leszállítását nem tesszik szükségessé. De az előrebocsátottak eléggé kitüntetik, hogy az ország és a király szükségeinek fedezésére a másfél forintnyi adó éppen nem elégséges. Illő tehát, hogy a rendek most a végső szükség idejében, erejükön felül is áldozzanak. Vegyék tekintetbe, hogy a hadsereg és hajóhad ellátására Magyarország összes jövedelmei sem elegendők. Ajánljának tehát ez évre is három forintot, és rendelkezzenek a mult évi adóhátralékok behajtása felől. Viszont a király igéri hogy nemcsak az ország összes egyéb jövedelmeit, hanem a többi tartományaiból és a német birodalomból kieszközlendő segélyösszeget is Magyarország védelmére fordítandja, sőt kész életét is kockára tenni.

Egyébkint mivel minden vállalat sikerének feltétele : az isteni félelem és »az igaz, apostoli, katholika vallás tanaival öszhangzó isteni tisztelet;« mivel továbbá lihető, hogy a súlyos csapások, háború, pestis és éhség, azon oknál fogva érték a nemzetet, mivel az ősrégi isteni tisztelet és az igaz hit helyében új tanok sarjadzottak, melyek által lassankint, úgyszólván az összes magyarok fogékonyokká váltak minden gonoszra; és így mind rosszabb fordulatot vettek az ország ügyei. Mind ezekre már a korábbi országgyűléseken figyelmeztette a rendeket; azonban ennek nem volt sikere. Tapasztalja ugyanis, hogy a féktelenség mind inkább fokozódik; számos helyeken a katolikus főpapokat és lelkészeket gyalázattal elutasítják, világi férfiakra bizzák a lelkészi hivatalt, a templomokat megszenteltségtelenítik és lerontják, az egyházi jövedelmeket lefoglalják. Nincs kétsége, hogy ez által Isten haragját és bosszúját mind inkább felidézik az országra. A király buzgón inti tehát a rendeket, hogy elhagyván az új tanokat és tévelyeket, térjenek vissza őseik vallásához; engedelmeskedjenek főpapjaiknak és lelkészeiknek; hagyjanak fel a papok zaklatásával és az egyházi jövedelmek bitorlásával; hogy ily módon Istent kiengeszteljék. Mivel továbbá a király a vallás emelése érdekében és az ország javára, az üresedésben levő püspökségeket és egyéb javadalmakat érdemes férfiaknak adományozta; a rendek is, kik netán ily javadalmakat bitorolnak, vagy kegyúri jogokat birnak, kövessék e pél-

dát. Rendelkezzenek az iránt is, hogy azok, kik a tizedeket lefoglalják, ne folyamodhassanak a rendes és hosszadalmas perfolyamhoz, hanem rövid úton kényszeríttessenek azok visszabocsátására. Végre mivel a főpapok, a tizedek bérbeadása körül régi időkben élvezett szabadságuk visszaállítása czéljából, ismételve folyamodtak a királyhoz; a rendek vonják vissza azon törvényeket, melyek ama szabadságot a világi földesurak javára korlátozzák, hogy ekként a főpapok, megszáporodott jövedelmeikből, minél tökéletesebben teljesíthessék főpapi és honvédelmi kötelességeiket.

A rendek már eléggé meggyőződhetek a felől, hogy Isten haragjának eltávolítására, a jobbágyak költözési szabadságának visszaállítása halaszthatatlanul szükséges, mivel a szerencsétlenek panasza szüntelenül Isten színe elé emelkednek; a rendek tehát végre tegyék meg azt, mit a megelőző országgyűléseken, a király ismételt felszólítása daczára, megtenni elmulasztottak.

Az 1550-dik évi országgyűlés a törvénykönyv átvizsgálásáról rendelkezett. Ezen munkával a megbízott jogtudósok immár elkészültek. Az országgyűlés hivatása a munkát megvizsgálni és elfogadása iránt határozni.

Mivel sokan, a zsold csekélységére hivatkozva, a király hadi szolgálatába lépni vonakodnak, vagy azt idő előtt elhagyják: a rendek állapítsák meg, hogy az egész országban a katonák egyenlő zsoldot nyerjenek, és szabályozzák a katonák fizetésének és élelmezésének módját.

Határozzák el, hogy a harminczadok tiszteit a földesurak lehetőleg támogassák; és hogy mind a világi, mind az egyházi törvényszékek, az országos és kánoui törvények értelmében, rendesen folytassák működésüket. ¹⁾

Az alsó tábla, melynek ismét Mërei Mihály volt elnöke, és mely egyik kolostorban tartotta üléseit, ápril 26-án kezdetre meg tanácskozásait a királyi proposíciók felett.

A bevezetés azon pontja, mely a múlt évben a harezi téren bekövetkezett szerencsétlenségért részben a magyar

¹⁾ A proposíciók egykorú másolata a bécsi titkos levéltárban. —

rendekre hárította a felelősséget, a megyei követek részéről heves ellenmondást támasztott. A hosszas tanácskozásnak Mérei az által vetett véget, hogy a végzést oly módon formulázta, mely a követek álláspontját tökéletesen kifejezte: »A veszteségeknek nem a magyarok okai, hanem ő felsége és az idegen hadvezérek. A magyarok tettekkel, számos testvéreik halála által, bebizonyították hűségöket és buzgalmukat az ország védelme körül.«

Ezen kijelentéssel Mérei a főrendekhez küldetett. És mintán ezek az alsó nemességgel egyértelműleg nyilatkoztak, a mentegető nyilatkozat a királyhoz küldetett, kihez az iránt is kérdést intéztek: miképen szándékozik Magyarországnak még fenmaradt részét megtartani, vajjon fegyver hatalmával-é, vagy békekötés útján? A választól feltételezték az ország védelmére vonatkozó királyi kívánatok tárgyalását és teljesítését.¹⁾

Azonban valószínű, hogy a főrendek kívánságára lemondottak szándékukról, melynek valóstítása bizonyára kelemetlenül érintette volna a királyt.

¹⁾ *Türk Dániel* naplójában ápril 26-ára olvassuk: »In Conventu Nobilium actum est de prima parte propositionis Regiae Maiestatis, in qua culpam adversae fortunae anni praeteriti quasi segnitiei et socordiae hungarorum ascribit. Ibi multum actum est ab omnibus Comitibus. Denique Dominus Michael Merey optimo ordine proposuit. Ideo cum ea excusatione missus est ad Dominos Praelatos et Barones: non fuisse culpam Hungarorum, sed Maiestatis suae et peregrinorum ducum; Hungari se, amissione plurimorum fratrum suorum comprobarunt fidem et diligentiam in tuenda patria sua. . . . Deinde jussus est Dominis et id proponere, ut unanimiter proponerent Regiae Maiestati, ut eadem dignetur fidelibus subditis suis indicere voluntatem et propositum suum; quam ratione cogitaret residuam exignam partem Regni Hungariae servare, pace aut bello? Tum ut ipsi scirent pacacioribus animis ad requisita Maiestatis suae adaptare de dica, quam requirit, item de insurrectione, item de auxilio laboratorum in arces finitimas. Et res deinde dilata est in crastinum.« És ápril 27-re: »Perlecta est excusatio Statuum satis proluxa, quam ipsi dederunt occasione praeteriti anni damnorum.« — *Bártfa* város követe pedig ápril 29-én jelenti: »Dy Landschafft aus keinen handln will; allein sy wellen wyssen von der Königlich Majestät, ob yre Majestät sie beschyiczen und beschirmen wyl von den Türken; sy wellen auch wissen: wy oder myt welcherley gestalth? Also wellen sy den handln, und dy Artikeln vor sich nemen.«

Ugyanekkor a felső magyarországi városok követei kérvényt nyújtottak be a királynak és az országgyűlésnek, melyben a városok bajait és sérelmeit előterjesztették, és orvoslásukat sürgették.

Ezek a következők voltak. Az önnak behozatalát külföldről nehezítik, minélfogva az ön-edények és löfegyverek ára tetemesen emelkedett. A régi körmöczi pénzt nem fogadják el mindenütt teljes értékében. A kassaiak Eperjes, Késmárk, Kis-Szeben és Lócse polgárait, valamint az ország többi lakóit is eltiltják némely utak használatától, kényszeríteni akarván őket, hogy városukon át vegyék útjokat. A polgároknak vámmentességét az urak és nemesek nem tartják tiszteletben. Végre Kassa városának azon kérelmét, hogy a király az egri káptalan székhelyét ne tegye át falai közé, pártolják.¹⁾

Márczius 27-én az alsó tábla a vallás és a tizedek ügyét tárgyalta. Azon nézetnek adott kifejezést, hogy erre nézve a korábbi országgyűlések már megtették a szükséges intézkedéseket; ujabbakat annál fogva sem állapíthatnak meg, mert a megyei követeket erre utasításaik nem hatalmazzák fel.²⁾

A főrendek, bár körükben a főpapok és némely kath. urak fenyegető nyilatkozatokat hallattak az új tanok követői ellen,³⁾ megnyugodtak; és csak azon óhajításukat hangsúlyozták, hogy az egyháziak és a világiak tegyenek eleget a törvényekben kijelölt kötelességeiknek, és a kik ezt nem teszik, azokat a király kimélet nélkül büntesse meg; továbbá a világiak bocsássák vissza a kezeikben levő egyházi javadalmakat, a mennyiben pedig kegyuri jogokra tartanak igényt, mutassák ki azokat, és teljesítsék lelkiismeretesen kegyuri kötelességeiket.⁴⁾

¹⁾ A városi követeknek ápril 26-án benyújtott kérvényök egész terjedelmében található Türk Dániel naplójában.

²⁾ Türk Dániel naplója és a VII. törvényezikk.

³⁾ A bártfai követ ápril 29-én jelenti: »Mit der Religion hoben sy vyl czu thun, weil fyl Byschoffe, fyl Tum-pfaffen und Mynych do sein, welche Königlich Majestät anhalten. Es ist auch gehert worden zwischen der Herrschafft, dasz ym Roth Königlich Majestät beschlossen ist worden: dasz man dy, dy nit abstehen werdn von der Lutterischn ler, stroffn will am leyb und guth.«

⁴⁾ A IX. törvényezikk.

A tizedek bérlése körül ellentétes állást foglalt el a két tábla. A király kívánatát, hogy a főpapok tizedeik bérbeadása iránt korlátlan szabadsággal rendelkezhessenek, a főpapok mindnyájan örömmel karolták fel, és a főrendek nagy része támogatta. Ellenben az alsó nemesség az újítást veszélyesnek tartotta, mert komoly zavaroknak válhatnék kútforrásává, és határozottan ellenezte. Ekkor a világi főrendek, kiknek érdekek szintén a királyi kívánság elejtését kövelte, azon közvetítő javaslattal léptek elő, hogy az ügy hagyassék a jövő országgyűlésig függőben.

Az alsó nemesség erre készséggel ráállott. A főpapok sem elleneztek. De egy úttal óvás alakjában kijelentették, hogy csak ideiglenesen, nagyobb baj elhárítása kedvéért, és egyedül a magok, s nem utódjaik nevében, halasztják el jogaik érvényesítését; mert esküjükhöz és a kánoni törvényekhez ragaszkodva, melyek az egyházi jövedelmek elidegenítését és csökkentését tiltják, a fennálló országos törvényekben és gyakorlatban nem találhatnak megnyugvást, és mostani engedékenységök áldozatnak tekintendő, melyet a nemesség kedvéért és az egység fentartása érdekében hoznak.¹⁾

A többi kérdések iránt a két tábla között minden nehézség nélkül jött létre a megállapodás.

A súlyos csapások daczára, melyek az országot érték, készeknek nyilatkoztak azon esetre, ha a király vagy első születt fia táborba száll, fejenként felkelni, és pedig oly módon, a mint azt az utolsó országgyűlés szabályozta. Megemlítik, hogy a múlt évben türelmetlenül várták a király megjelenését a táborban. Felkérlik, hogy a folyó évben megindítandó hadjáratot minden esetre a király maga, vagy Miksa vezényelje; egyikök állandón az ország területén tartózkodjék; és sem az ország védelmét illető ügyekben, sem a törökkel netán kezdendő békealkudozásokban a magyar tanácsok közreműködését ne mellőzzék.²⁾

Azon esetre ha a nagy hadjárat idején kívül, a törökök valamely várat ostromolnának, vagy az ország valamely részét

¹⁾ Ezt részletesen előadja a VIII. törvényczikk.

²⁾ A II. III. czikk.

pusztítának, és a főkapitányok magok nem volnának képesek velök szembeszállani, felszólításukra kötelesek legyenek az urak és nemesek fejenként felkelni vagy pedig magok helyett egy lovast küldeni, és minden 25 jobbágyuk után egy lovast és és egy gyalogot állítani ki. Az ekként minden megyében alakuló csapatokat ne az alispánok, hanem a megyei rendek által választandó kapitányok vezessék a főkapitányok zászlai alá.

A rendek ezzel kapcsolatban felkérték a királyt, hogy a Dunán-inneni és túli, úgy szintén a Tiszán-túli országrészek számára magyar főkapitányokat nevezzen; és rendelje el, hogy a külföldi főparancsnokoknak ne legyen hatalmuk felkelést hirdetni, és a felkelő hadak felett bármily hatóságot gyakorolni. A király gondoskodjék arról, hogy a katonák a jobbágyokat ne károsítsák, és semmiféle gonoszságokat ne kövessenek el, névszerint ne merészeljék, a török katonák példájára, a mezővárosokat és falvakat magok számára elfoglalni; azokat kik ez ellen cselekednek, a legnagyobb szigorral büntesse, és az eddig elkövetett károk kinyomozására rendeljen biztosokat. ¹⁾

A jelen évre, tekintve jobbágyaiknak állapotát, csak két forintot, és nem hármát, mint a király kívánta, szavaznak meg minden jobbágy után, a mely adó két részletben augusztusban és novemberben fizetendő; az adóhátralékok haladéktalan behajtását rendelik el. ²⁾

A királynak azon kívánságát, hogy a jobbágyok a várak erősítési munkáiban is részt vegyenek, nem hitték teljesíthetni. A végső nyomorra jutott jobbágyokat ingyen munkákkal terhelni — meggyőződések szerint — annyit tenne, mint az országot pusztulásra juttatni, és Istennek haragját idézni fel. Megújítják tehát azon korábbi végzést, mely jobbágyaikat bármily ingyen munkákra kényszeríteni tiltja. De az ellen nincs kifogásuk, hogy a jobbágyok l érért dolgozzanak, s erre nézve a Bécs városában fennálló gyakorlatot óhajtják Magyarországon is meghonosíttatni. ³⁾

¹⁾ A IV. V. czikk.

²⁾ A VI. czikk.

³⁾ Az V. czikk.

A jobbágyok szabad költözésének visszaállítása iránt ez alkalommal sem határoztak. Abban állapodtak meg, hogy a jövő országgyűlésig maradjon minden az eddigi állapotban; akkor majd, ha a rendek meggyőződnek, hogy időközben a bajok nem szűntek meg, azt fogják határozni, a mit a szükség parancsol.

Mig azonban ekként a király sürgető kíváнатának teljesítését az egyik országgyűlésről a másikra halasztva, az igazság követelését érdekeiknek alárendelték; az elvi téren tanúsított szűkkeblűségükért a jobbágyokat részleges engedmények által igyekeztek némileg kárpótolni.

Ez alkalommal is jelentékenyen megkönnyítették a jobbágnak, ki földesura zaklatásai elől menekülni akart, költözését. Mig ugyanis a korábbi országgyűlések végzései szerint csak akkor nyerte el a költözési felhatalmazást, ha a szolgabíró és három esküdt nemes jelenlétében, hat tanu által bizonyította be, hogy földesura csakugyan törvénytelenül zaklatta, — a mi nagy nehézséggel járt; ezen rendszabály akként módosított, hogy jövőben a jobbágy csak a szolgabíró és egy esküdt nemes jelenlétében, és csak két tanu által tartozzék a bizonyítást eszközölni

És mivel ekkoráig a törvény nem intézkedett a földesura által megkárosított jobbágnak nyújtandó kárpótlásról; a károsított jobbágnak elköltözése után, új földesura felhatalmaztatik, hogy a megyei törvényszék előtt a régi földesur ellen kártérítési keresetet indíthasson.

Továbbá, hogy addig is, míg a jobbágyok viszonyai véglegesen rendeztetnek, terheik némileg megkönnyebüljenek, megállapított, hogy ezentúl évenként 52 nap helyett csak negyvenkettőt tartozzanak földesuraiknak szolgálni; kivéve azon esetet, ha azok valamely várnak megerősítésére igényelik szolgálatukat. ¹⁾

A havi szolgálatra felfogadott katonáknak zsoldja akként állapított meg, hogy a lovasok három, a gyalogok pedig

¹⁾ A XI. XIII. XIV. czikkek. A XII. cikk a bormérés jogára vonatkozó 1552-iki törvényt akként egészíti ki, hogy a jobbágyok a földesúr által kimérés végett küldött bort ne tartozzanak elfogadni, ha a bíró azt megizlelvén rossznak találja.

két forintot kapjanak havonként. Azoknak zsoldja, kik egész évre lépnek hadi szolgálatba, esetről esetre határoztatik meg az által, ki őket fel fogadja. Az élelmiszerek árszabályának elkészítése a magyarországi megyékben az alispánokra, Erdélyben a vajdára, Slavóniában a bánra, és az illető hadosztályok kapitányaira bízott. ¹⁾

A harminczadokra nézve a rendek azt határozták, hogy a tiszteket hivatalos eljárásukban a földesurak támogatni kötelesek; de viszont kívánták, hogy a király a harminczadokat régi állomásaikon hagyja meg, kivéve azon egy esetet, ha az illető helyek a török hatalmába estek, vagy közvetlenül fenyegetve vannak; továbbá a harminczadok tisztei az eddigi díjaknál magasabbakat ne igényeljenek, és azon árucikkeltől, melyek ősi szokás szerint fel vannak mentve, a harminczadot ne szedjék be. Ha pedig e tárgy körül bármily nehézségek merülnének fel, a király az ügy megvizsgálásával és elintézésével a magyar helytartót és a kamarát bízza meg, ne pedig az udvari kamarát, vagy az alsó-ausztriai kormányzóságot.

Ezzel kapcsolatban felkérték a királyt, hivatkozva gyakori ígéreteire, hogy miként a harminczadi, úgy minden egyéb hivatalokra csak született magyarokat nevezzen; minthogy az idegenek a magyar hatóságoknak és bírának rendeleteit megvetik, a rendeknek sokféle károkat és sérelmeket okoznak. ²⁾

A nyolczadi és egyházi törvényszékek rendesen tartasanak meg. A helytartói törvényszék augusztus elsején kezdje meg és 32 napon át folytassa működését; de az idegen kezekben levő jószágok vissza nem bocsátása miatt, és az 1552-ik évi pünkösöd óta elkövetett erőszakos tettekből keletkező perekben a helytartó haladéki és szünet nélkül ítéljen. ³⁾

A király bemutatta volt az országgyűlésnek a törvénykönyv átdolgozására, illetőleg a Verböczy-féle Hármaskönyv

¹⁾ Ha pedig az utóbbiak nem magyarok, helyettök a közelben állomásozó magyar kapitányok működjenek. — XVI és XVII. czikk.

²⁾ A XVII—XIX czikkek. A XXX. czikkben még különösen felkéri, hogy a sopronyi és mosonyi főispánságokat, melyeket ekkoráig német urak viseltek, magyarokkal töltsse be.

³⁾ A XX—XXII. czikkek.

átvizsgálására kiküldött jogtudósok munkájátát. ¹⁾ A rendek elégséges idő hiányában, nem bocsátkoztak annak tárgyalásába; hanem külön e célra, Pozsonyba, október 18-ára gyűlést hirdettek. ²⁾

A *érezpénz* tárgyában, a rendek megegyezéseket adták, hogy a király, kívánata szerint, a jövő országgyűlésig, a kamarába befolyó ezüst felerészből tallérokat és féltallérokat veressen, a bécsiakkal egyenlő ércztartalommal; másik feléből pedig régi magyar dénárokat veressen. A jövő országgyűlés, ha ezen eljárás helyességéről meggyőződik, azt állandósítani fogja. Azonban a rendek, midőn ily engedményt tettek, megkivánták, hogy a király a tallérokat és féltallérokat akként veresse, a mint az 1550-ik évi országgyűlés megállapította; hogy a nyers ezüstöt az országból kivitetni ne engedje; végre, hogy az esztergomi érseknek pisetariusza továbbá is gyakorolja a pénzverdében felügyelői és ellenőri hatóságát. ³⁾

Mínthogy az egri katonák, kik a vár szerencsés felszabadulása után életben maradtak, többnyire súlyosan megsebesültek, és most, hogy életüket fentarthassák embertársaik irgalmára vannak utasítva; a rendek, méltónak itélvén, hogy azok kik az országnak hasznos szolgálatokat tettek, az ország bőkezűségében részesüljenek: ezeknek segélyezésére, úgy szintén a török fogságban levő magyarok kiváltására saját erszényökből, minden jobbágyuk után, 10 dénárt ajánlottak fel. ⁴⁾

A rendek ezután még felkérték a királyt, rendelje el, hogy Salm Miklós gróf örökösei a kezeik között levő birtok-

¹⁾ Ezek a következők valának: Ujlaky Ferencz győri püspök és királyi helytartó, Gregoriancz Pál zágrábi püspök, Mérey Mihály személynök, Sibrik Gergely királyi tanácsos, Kamaryay Tamás országbírói helyettes, Szomor János királyi ügyigazgató és Bodenarius Márton bécsi törvénytudó.

²⁾ Ezen gyűlésre minden megye 1—2 nemest, továbbá Erdély, Slavonia, a városok és káptalanok szintén követeket küldjenek, kik a kiküldött jogtudósokkal, az ország rendes bíráival és ezeknek protonotáriusaival vitassák meg a munkálatot, tegyenek jelentést a királynak s ez az ennek alapján elfogadott vagy módosított munkálatot hozza a legközelebbi országgyűlés elé. — A XVI. és XVII. czikk.

³⁾ A XXIII. czikk.

⁴⁾ A XXV. czikk.

ügyi okleveleket, azoknak, a kiket illetik, adják át; a száraz vámokat és a jótalanul felállítottakat szüntesse meg; eszközölje a Magyarország és a szomszéd országok közötti határok kiigazítását, a határvillongások megszüntetését, az Ausztriának elzalogosított közzei vár és lanzséri uradalom kiváltását; végre a királyi és bányavárosok polgárainak szabadságait és kiváltságait tartassa tiszteletben. ¹⁾

Mindezen végzéseket ápril 10-én mutatták be a királynak ²⁾, a kinek hazájok irányában tanusított buzgalmaért és áldozatkészségeért hálájokat tolmácsolták; kinyilatkoztatván, hogy ők szintén, végső lehelletökig, méltóknak fogják magokat mutatni őseik dicsőségére, és mindent meg fognak tenni mit szeretett hazájok, saját magok és szabadságuk fentartása követel. ³⁾

A király május 13-án küldötte át a rendekhez válaszát. Az alkotott végzéseket, kettőnek kivételével, jóváhagyta.

Meg nem elégedvén a 2 forintnyi adóval, ragaszkodott azon kívánsághoz: hogy 3 forintot szavazzanak meg.

A vallás-ügyi czikkhez pedig hozzáadatni kívánt egy záradékot, mely a nyomdászokat és könyvkereskedőket utasítsa, hogy csak oly könyveket bocsássanak áruba, melyeket a püspökök megengednek.

Az alsó tábla sem az adó felemelésére, sem a püspöki censura elfogadására nem volt hajlandó, és a végzéseket változtatlanul küldötte át a főrendekhez. ⁴⁾

Ezek nem látták czélszerűnek az alsó nemességgel küzdelmet idézni fel.

¹⁾ A XXVI, — XXX. czikkek.

²⁾ *Türk Dániel* május 6-ára feljegyzí: »Mane pene de omnibus conclusum est articulis ab omnibus Statibus et Ordinibus.« Május 9-re: »In congregatione Regnicolarum selecti sunt articuli Regi offerendi post rescripcionem eorundem.« Május 10-re: »Conclusum de omnibus articulis, ut Regi offerrentur.«

³⁾ Az I. törvénczikk.

⁴⁾ *Türk Dániel* naplójában május 13 ra olvassuk: »Conveniebant Regnicolae ad articulos revidendos et concludendos. In iis, que Rex emendarat: de dica florenorum trium, et de religione, ut prihibeantur Typographi et Bibliopolae ne vendant libros, nisi quos Episcopi locorum illorum voluerint, Regnicolae consentire noluerunt, et remiserunt articulos ad Status et Ordines majores.«

A május 16-én, Oláh Miklós primás lakásán tartott vegyes ülésben az alsó tábla megállapodásához csatlakoztak. ¹⁾ De kétségkívül az ő javaslatukra fogalmaztatott a censura tárgyában a rendek válasza úgy, hogy az nem birt a királyi felhívás egyenes visszautasításának természetével. Ez így hangzik: »A mit ő felsége a téves könyvek nyomtatása és kiadása felől említ, arra nézve a karok és rendek mit sem határozhattak, minthogy nincs tudomásuk arról, hogy birtokaikon ily könyveket nyomtatnának.« ²⁾

A király megnyugodott abban, hogy e válasz a törvénykönyvbe felvételessék; és az adó felemelésének sürgetésével is felhagyott.

Ekként május 16-án a törvényczikkek összeállítottak, ³⁾ és három nappal utóbb a király által megerősítettek. ⁴⁾

A rendek egy része még az nap, ⁵⁾ Ferdinánd május 19-én távozott Sopronyból. ⁶⁾

¹⁾ *Türk Dániel* május 15-re írja: »Omnes Status et Ordines Regni Hungariae convenimus in domum Cancellarii, Domini Strigoniensis, et ibi selecti sunt articuli in quos Rex consensit . . . Articuli quoque conclusi reliqui omnes, et eras in corpus redigendi, postea dictabuntur.«

²⁾ A XXIV. czikk.

³⁾ *Türk Dániel* május 16-ra írja: »Articuli conclusi, et repurgati sunt, ut ferebatur, aliqui. Emendandum istud de libris, Bibliopolis et Typographis. Et varie discussatum hinc inde.«

⁴⁾ A megerősített törvénykönyvnek, a királyi pecséttel ellátott eredeti példánya a budai kamarai levéltárban.

⁵⁾ Említi *Türk Dániel*.

⁶⁾ Gévay 72 l.

IX.

A pozsonyi országgyűlés 1554. Márczius- és Áprílban.

Mióta az 1553-ik év tavaszán Castaldo spanyol és német hadaival Erdélyből kivonult, Izabella pártja ott és a tiszai részeken, János Zsigmond visszahelyezése érdekében élénk tevékenységet kezdett kifejteni, melyhez nehézség nélkül sikerült a portának pártfogását kieszközölnie.

Ferdinánd mindent elkövetett, hogy Izabellát megnyerje és a szultánt állandó béke megkötésére bírja. De az alkudozások az 1554-ik év elején még nem mutattak fel eredményt.

A király ezen bizonytalan helyzetben a magyar országgyűlés összehívására határozta magát; annál inkább, mert Révay Ferencz nádori helytartónak (1553.) november 1-én bekövetkezett halála miatt a nádori méltóság betöltése iránt is kellett intézkedni.

Az ország rendeit Pozsonyba, márczius első napjára hívta egybe; kijelentvén, hogy »az ő védelmüket, jólétüket és megmaradásukat illető és halaszthatatlan ügyek,« továbbá nádor, vagy nádori helytartó választása iránt is kíván velök tanácskozni. Intette őket, hogy a kitűzött határnapon pontosan jelenjenek meg, és ne késsenek, mint más alkalmakkor történt; egyúttal kilátásba helyezte, hogy ő is személyesen fog Pozsonyba jönni.¹⁾

¹⁾ Az 1554. január 21-én Bécsben kelt meghívólevélnek Szeben sz. k. városához intézett példánya, a szász nemzet szebeni levéltárában.

Azonban sem a rendek, sem a király nem tartották meg a határnapot.

Márczius 10-én még igen kevés főúr, csak nyolcz megye és néhány város követei voltak együtt.¹⁾ A király is csak másnap délután érkezett meg, két fiának *Miksa* királynak és *Károly* főherczegnek kíséretében.²⁾

A márczius 13-án bemutatott propositiókban biztosította a rendeket, hogy miként eddig, úgy ezentúl is, híveinek védelme, jóléte és békéje érdekében, fáradságot és áldozatokat nem fog kímélni. Egyúttal igéri, hogy az ország szabadságait mindennemű tisztviselői által sértetlenül meg fogja tartatni, és azokat, kik netán megsértik, késedelem nélkül megbünteti. Azon hadakat, melyek a rendek jószágain táboroznak és a jobbágyoktól élelmőket kieroszakolják, rögtön el fogja távollittatni, és pedig a magyar csapatokat két, a spanyolokat három hét alatt; az okozott károk kinyomozására és megtérítésére biztosokat fog kiküldeni.

Előadván, mily roppant összegeket kell a véghelyek és hadak ellátására fordítania, melyekhez a kormánya alatt álló többi országok és tartományok rendei is hozzájárulnak, felhívja az országgyűlést, hogy adót ajánljon meg; továbbá rendelkezze a közönséges és részleges felkelés iránt; végre határozza el, hogy a jobbágyokat fizetés fejében, a várak erődítési munkálatainál használhassa.

A kath. vallás érdekeit és a tizedek bérlésének ügyét újra a rendek figyelmébe ajánlja.

Az érczpenz tárgyában jelenti, hogy az utolsó országgyűlés óta, mely felhatalmazta a kamarába befolyó ezüstnek felét tallérokka veretni, e célra az ezüstnek alig ötöd-részt használta; és felhatalmazást kért, hogy továbbra is verethessen ily pénzeket.

¹⁾ *Binder György* bártfai követ márczius 11-én írja: »Es ist kein Herrschaft zu Presburg, allein der Locumtenens und der Bischoff von der Neiter. Es sein auch kaum 8 Stuel zu Presburg. — *Lőcse* város követi *Windek Erasmus* és *Wallendorffer Márton* voltak. A hét bányavárosnak országgyűlési követei részére adott, a királyhoz intézett megbízólevele *Körmöcz* város levéltárában.

²⁾ *Binder György* márczius 13-iki jelentése.

Végre felszólította a rendeket, hogy régi és ismételve kifejezett óhajításukhoz képest, válaszszaanak nádort. ¹⁾

A tanácskozásokról, melyek márczius 14-én vették kezdetüket, ²⁾ részletes tudósításokat nélkülözünk. Úgy látszik, komoly nehézségek merültek fel némely pontok iránt, vagy a két tábla, vagy az országgyűlés és a király között; mert az utóbbi csak egy hónap lefolyása után erősíthette meg az alkotott végzéseket.

A rendek hűségök és engedelmességök felől biztosítván a királyt, hálásan fogadták ígéretét, hogy őket és szabadságaikat meg fogja oltalmazni. Felkérték, ne engedje, hogy a Magyarországon alkalmazott kamarai tisztviselők idegen hatóságok- és törvényszékekhez forduljanak; mindenben a magyar kamarának legyenek alárendelve, és azok, kik a kamara hatósága alól kivonják magokat, vagy annak rendeletei ellen cselekednek, büntetésben részesüljenek. A királyi városok jogait és szabadságait a király különös figyelmébe ajánlják. ³⁾

Helyeselik, hogy a király az urak és nemesek jószágain jábórozó katonákat haladéktalanul eltávolítani és az általok okozott károkat megtéríteni kívánja. A kártérítés módját szabályozzák, és megállapítják, hogy ha a katonák jövőben erőszakos tetteket követnének el, a földesurak a régibb törvények értelmében jár hassanak el ellenök. ⁴⁾

Habár a rendeket a múlt évek háborúi és egyéb csapásai lesújtották, úgy szólván tönkre tették; jobbágyaikat is a pestis, éhség és háború annyira hozta, hogy sokaknak félmezítlen testöknél alig van egyebök: mégis a király felhívására, erejükön felül hoznak áldozatokat. Minden jobbágy telek után, ⁵⁾ melyeknek új összeírása rendeltetik el, két részletben, a kamara tisztviselőinek kezeihez fizetendő két forintnyi adót szavaznak meg. Azon jobbágyok, kiknek vagyonuk hat forintnál csekélyebb értékű, továbbá az elégett és ujon

¹⁾ A királyi proposíciók teljes szövegét nem ismerjük. Tartalmát resumálják a törvénykönyv I., III., V—VIII., X—XII. és XVII. cikkei.

²⁾ A bártfai követ márczius 13-iki jelentése.

³⁾ A törvénykönyv I., XI., XXIII. és XXIV. cikkei.

⁴⁾ A IV., V. cikk.

⁵⁾ »Ex integris tantum portis.«

épült házak birtokosai, végre az uraik által élelmezett és ruházott szolgák teljesen fel vannak mentve az adótól; azok pedig, kik a törököknek is adóznak, csak felét fizetik. ¹⁾

A mult évben megszavazott adót, melyet némely alispánok magok számára tartottak meg, ezek rögtön szolgáltatassák be a kamarához. ²⁾

A közönséges és részleges felkelés tárgyában megújítják az ez iránt alkotott régibb törvényeket. A földesurakat kötelezik, hogy a közel fekvő várak erődítményi munkálataihoz jobbágyaikat, bizonyos meghatározott rend szerint, küldjék; de ezek csak hat napig tartozzanak a várak körül dolgozni, és a Bécsben szokásos munka-bérben részesüljenek; azt is kikötötték, hogy a munkák felügyelője magyar ember legyen. ³⁾

A vallás ügye és a tizedek bérlése iránt az alsó tábla ezen országgyűlésen sem volt hajlandó új végzéseket alkotni; a korábbi országgyűlések törvényeihez ragaszkodva, erőlyesen visszautasította a főrendeknek újítási kísérletét. ⁴⁾

A királyi előterjesztés alapján, a rendek megegyezéseket adták, hogy a körmöczi pénzverde ezentúl is verethessen tallérokat és féltallérokat; épségben fentartatván az esztergomi érsek pisetáriusának hatósága. Továbbá újlag kimondták, hogy a magyar ércpénzt is mindenki tartozzék teljes értékében elfogadni, és hogy az ezüstöt ne legyen megengedve az országból kivinni, kivéve a király és gyermekeinek személyes használatára. ⁵⁾

¹⁾ A III. IV. czikk.

²⁾ A XVIII. czikk.

³⁾ A VIII—X. czikk.

⁴⁾ A VII. és XII. czikk. — *Löcse* város követei márczius 18-án jelentvén, hogy a felső magyarországi öt királyi város követei benyújtották hitvallásukat, megjegyzik: »Alle Stuel. . . sayn mit uns eins, und stehen bey uns, keynen ausgenommen, und auch dy Sybenburger; die Bergstette, in etliche die nahendt gelegen seyn, missen sich tucken.« A *Bátfai* követ márczius 25-én írja, hogy e hó 23-án »seyn wir yn orzag gangen, hat man die Articiel gelesen, die der Herschafft fürgeben hat. Da die Religion uns antzeiget was garaus die alte Meinungen (?), da ist alenthalben ein solch Geschrei wurden von den Stuelen allen, man sol den Articiel gar mit tynten ausleschen.«

⁵⁾ A XVII. és XXIII. czikk.

Az igazság kiszolgáltatása tárgyában határoztatott, hogy a nyolczadi törvényszék, a közelebb fekvő megyék számára, Pozsonyban szent Mihály nyolczadán, és a távolabb fekvő megyék számára, Kassán vízkereszt nyolczadán tartassék; végre a helytartói (nádori) törvényszék augusztus 1-én kezdje meg, és 32 napon át folytassa működését.¹⁾

Azon gyűlés, melynek az 1553-iki országgyűlés határozata értelmében, a törvénykönyv átvizsgálására kiküldött jogtudósok munkálatát kellett volna tárgyalás alá venni, nem tartatván meg, ez ügyben az országgyűlés nem intézkedhetett.

A rendek ismét több kérelemmel fordultak a királyhoz, melyeknek nagyobb része minden országgyűlésen újra és újra szőnyegre került. Gondoskodjék a Lengyelország és az ausztriai főherczegség által zálog czímen birtokolt magyarországi városok és várak visszaváltásáról. A II. Lajos király halála óta idegen kezekre jutott jószágokat adassa, és a mennyiben az ő kezeiben vannak, adja vissza törvényes birtokosaiknak. A törvénytelen váموkat szüntesse meg. Az oly megyékbe, melyekben a főispáni hivatal üresedésben van, ezt töltsse be birtokos nemesekkel, kik a hivatali esküt azonnal tegyék le. Azokat, kik a várak elvesztének okai voltak, állíttassa törvényszék elé és büntesse meg, hogy példájok másokat is elrettentsen.²⁾

A király ez alkalommal teljesen meg volt elégedve a rendek végzéseivel, mit írásban és élőszóval adott válaszában kijelentett.³⁾ A rendek összes kívánatainak teljesítését készséggel megígérte,⁴⁾ és csak lényegtelen változtatásokat kívánt

¹⁾ A XVI. czikk.

²⁾ A XIII—XV., XIX és XXV. cikkek.

³⁾ A II. cikk említi, hogy a király »coram et scripto dignata est clementer significare . . .«

⁴⁾ Névszerint, a II. cikkben kijelenti, hogy nehezteléssel értesülvén a katonák kihágásai felől, ezeknek ismétlődését szigorú rendeletek által meg fogja akadályozni, és a károsultak kárpótlásáról is gondoskodni fog. A XVI., XVII. és XIX. cikkekben igéri, hogy az alvidék számára magyar tanácsosainak közreműködésével, bírót fog nevezni; az ezüst kivitelét meg fogja akadályozni; a megüresedett főispánságokat be fogja tölteni. sat.

a czikkek szövegében eszközöltetni, ¹⁾ mit a rendek nehézség nélkül teljesítettek. ²⁾

Mire a törvénykönyvbe összeállított végzéseket, april 12-én, megerősítésével ellátta. ³⁾

A *nádorválasztásról* ezen törvénykönyv csak azt említi, hogy a király a nádori méltóság betöltését elhatározta, és a rendek ezt nemcsak hasznosnak, hanem szükségesnek ítélik; megállapítván, hogy a választandó nádornak ugyanazon jog- és hatalomköre legyen, melyet elődei bírtak. ⁴⁾

A választás iránt márczius második felében kezdődtek meg a tárgyalások.

A király három jelöltet terjesztett a rendek elé: *Nádasdy Tamás* országbíró, *Báthory Endre* főkapitányt és *Batthyányi Ferencz* horvátországi bánt. ⁵⁾

Az alsó táblánál márczius 20-ka körül történt a választás, melyben csak a megyei követek vettek részt. Nádasdyra *huszonnégy*, Báthoryra pedig, bár tudva volt, hogy a király öt óhajtja, *tizenhárom* megye követei adták szavazatukat. ⁶⁾

A főrendek hozzájárulása után, Ferdinánd király is jóváhagyta e választást. Nádasdy Tamás, előhaladott korára

¹⁾ Az erre vonatkozó leirat eredeti fogalmazata a bécsi titkos levéltárban.

²⁾ Ez a törvénczikkek szövegéből kitűnik.

³⁾ A megerősített törvénykönyvnek eredeti, királyi pecséttel és aláírással ellátott példánya a budai kamarai levéltárban.

⁴⁾ A VI. czikk.

⁵⁾ *Istvánffy* szerint nem a király terjesztett a rendek elé 3 jelöltet, hanem ezek a király elé. A választásról így ír: »Itaque interrogavit Michael Mereius regni praetor: Ecquem vellent, nominarent palatinum, qui demum a rege confirmaretur. Tres nominavere e regni proceribus... Franciscum Batthyanyium, Andream Bathorium et Thomam Nadasdium.« Azonban elbeszélésével ellenmondásban vannak a nádorválasztásról szóló királyi oklevélnek és a bártfai követ márczius 25-iki jelentésének alább idézendő helyei.

⁶⁾ A *bártfai* követ márczius 25-én írja: »Der Palatinus noch nit ausgeschrhen ist, sich zwischen dem orzag hoch aufgeret hat (?). Ich denk es wirt kein anderer als der Nádasdy, der 24 Stimmen gehobt hat, wiewoll Königlich Maiestät auff des Bathory weg ist; denn der Bathory nur 13 gehabt hat.«

és betegeskedésére hivatkozva, vonakodott ugyan elfogadni a terhes tiszteletet; de utóbb a rendek és a király egyesült kéréseinek meghódolt.¹⁾

Ápril 15-én *Oláh Miklós* esztergomi érsek mint királyi cancellár, az ország rendjeinek ünnepélyesen bejelentette, hogy a király Nádasdyt a nádori méltóságban megerősítette.²⁾

Ezzel az országgyűlés tündöklő ki voltak merítve. Ferdinánd három nappal utóbb elutazott Pozsonyból.³⁾

X.

A pozsonyi országgyűlés 1555. Júliusban.

Magyarország helyzetében, a gyakori országgyűlések daczára, nem állott be kedvezőbb fordulat. A törökök is folytatták pusztításait és foglalásait. A Ferdinánd által Szulejmánnal megindított békealkudozások, az előbbinek engedékenysége daczára, sokféle nehézségekbe ütköztek. Erdélyben János Zsigmond pártja nőttön nőtt.

Ferdinánd ily körülmények között, 1555. tavaszán az augsburgi birodalmi gyűlésen segítséget igyekezett kieszkö-

¹⁾ *Ferdinánd* király ápril 15-iki oklevelében írja, hogy Nádasdyt az ország nádorává nevezi, tekintve érdemeit, és »intellectis etiam et cognitio prefatorum omnium dominorum prelatorum, baronum, magnatum, aliorumque nobilium statuum et ordinum regni ipsius nostri Hungarie et parcium sibi subiectarum, in presenti generali dieta nobiscum existencium votis, sentenciis et suffragiis, in hunc fere unum ex multis, quod ad dignitatem ipsam palatinatus spectat, coniectis et tendentibus; considerato hoc quoque, quod regnicole ipsi nostri, nonnisi preclaris eiusdem Thome Nádasdyi virtutibus inducti, testimonium hoc ita concordibus animis de illo facere possent. . . Eundem igitur Thomam Nádasdy, licet diu multumque reluctantem, valetudinem et etatem iam ingrauescentem et insufficienciam suam tanto oneri ferendo caussantem, . . . de dictorum dominorum prelatorum, baronum, magnatum, aliorumque nobilium, statuum et ordinum regni nostri Hungarie . . . duximus eligendum, nominandum et pronuncandum.« (Eredetije a budai kamarai levéltárban. Kiadta *Katona*. Hist. Crit. XXII. 520—9. ll.)

²⁾ *Oláh Miklós* naplójegyzetei *Bélucl*. Adparatus. 41 l.

³⁾ *Géva*. Itinerar. Ferdinand's I. 72. l.

zolni, és innen május 8-kán a magyarországi rendeknek június 24-kére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melyen személyesen ohajtott velök mind azokról tárgyalni, a mi »megmaradásuk, nyugalomok és védelmek biztosítására alkalmas,«¹⁾ azaz tőlök a véghelyek megerősítésére *adót* eszközölni ki.

Minthogy ez volt az országgyűlés összehívásának fő-, sőt egyedüli célja,²⁾ a magyar kamarának az országgyűlési előterjesztések tárgyában bemutatott javaslatait elmellőzte, attól tartván, hogy a rendek körében elégtelenséget támaszthatnának.³⁾

Mivel pedig a birodalmi gyűlés tárgyalásai személyes megjelenését a magyar országgyűlésen nem engedték meg ennek megnyitásával és vezetésével maga helyett fiát *Miksa* csehországi királyt bízta meg. Azonban oly későn küldötte le megbízólevelét és utasításait, hogy az országgyűlés megnyitására kitűzött határnapon még nem voltak kezei között.

Egyébkint a magyar rendek is, szokás szerint, későn gyülekeztek Pozsonyba. Midőn június 25-kén Bártfa város követei, Gorski Péter és Keyl Márk megérkeztek, a főrendek soraiból, Nádasdy Tamás nádor kivételével, senkit sem találak ott.⁴⁾ Még július első napjaiban is csak Oláh Miklós primás, Thurzó Ferencz nyitrai püspök, a Bánffy család egy tagja és Batthyányi Ferencz voltak együtt; továbbá tizenkét megyének és néhány magyarországi s erdélyi városnak követei.⁵⁾

1) A meghívólevélnek Pozsony váro ához intézett példánya ezen város levéltárában.

2) Ezt maga Ferdinánd mondja 1555. június 12-kén Miksához intézett levelében: »Hunc conventum non propter alium finem celebrandum iudiximus, quam ut in eo . . . contributionem aliquam obtineamus . . .« (Eredeti fogalmazata a bécsi titkos levéltárban.)

3) Ezt a fennebb idézett levélben említi.

4) A bártfai követeknek június 26-diki jelentésök, Bártfa város levéltárában.

5) *Khafer György* és *Rott Gáspár* selmeczi követeknek július 3-iki jelentésök a selmeczi levéltárban. — *Lőcse* városának követei *Türk Dániel* és *Helth Balázs* voltak, az előbbinek naplójában ezen országgyűlésre vonatkozó érdekes feljegyzéseket találunk. — Miksának egy 1555. július 26-diki válasziratából tudjuk, hogy az erdélyi szász székek és vá-

A megyei követek az országgyűlés megnyitásának elhalasztása miatt nyugtalankodni kezdettek. Július 3-án a ferencziek kolostorában tanácskozmányt tartottak, melynek végeztével, a városi követeket is magokhoz véve, a nádorhoz mentek. Előadták, hogy a királynak meghívására jöttek ide, mivel azonban sem Ferdinánd, sem Miksa nem jelent meg, tudni óhajtják, hogy tulajdonképen mi célból hivattak ide?

Nádasdy Tamás azt válaszolta, hogy még az nap este a főrendek a cancellár lakásán össze fognak jönni; meghívta tehát a követeket, jöjenek ők is oda, hol a kellő fölvilágosításokat meg fogják kapni.

Este hét órakor csakugyan megtartatott az értekezlet. A cancellár megnyugtadni igyekezett a követeket, azon kijelentéssel, hogy a királynak késedelmezése bizonyára hasznos lesz az országra, és azon ígérettel, hogy kérdést fog tenni Miksánál, vajjon van-e neki biztos tudomása atyjának megjövetele felől, vagy fel van-e ő hatalmazva az országgyűlési tárgyalások vezetésére?

A cancellár levelével a nyitrai püspök küldetett Bécsbe, ki július 5-kén reggel visszaérkezett Pozsonyba, azon hírrel, hogy Miksa király nemsokára meg fog jelenni, és az országgyűlést megnyitandja. Mire az alsó nemesség egybe gyűlvén, megállapodott, hogy őt be fogja várni.¹⁾

Július 8-kán ismét összehivattak a követek, kik előtt Mérei felolvasta Miksa levelét, melyben jelenti, hogy azon vagy a következő napon meg fog érkezni. És csakugyan még az nap este megérkezett. A rendek, kiknek nevében Oláh Miklós üdvözölte, testületileg fogadták és kísérték a várlakba.²⁾

Másnap a királyi várlakba hívta meg az ország rendeit. Mindenek előtt mentegette magát, hogy a latin nyelvet nem

rosok : *Zewth Ágostont* a szebeni szék biráját, *Bornemissza Pált*, *Feyer Lénárdot* és *Koch Pétert* küldötték követekül. (A királyi vá'aszírat a szebeni levéltárban.)

¹⁾ A *selmecz*i követeknek július 3-diki és a *bártfai*aknak július 5-ki jelentésök. És Türk Dániel naplója július 3-kára és 4-kére.

²⁾ Türk Dániel július 8-ára.

beszéli egészen folyékonyan, s e miatt azon nyelven fog szólni, a melyet jobban bir, *németül*.¹⁾

Azután atyja nevében megköszönte a rendeknek, hogy nem késtek az országgyűlésre megjelenni, és elmaradását azzal indokolta, hogy arra az ország java és érdeke birta. Mire Oláh Miklós kezeibe átadván megbízólevelét és utasítását, felhívta a rendeket, hogy a kért adót annál nagyobb készséggel ajánlják meg, mert példájok az idegen nemzeteket is hasonló áldozatkészségre fogja buzdítani.

A beszédet a nádor tolmácsolta a rendeknek.

Ezek délután ismét összejöttek az esztergomi érsek lakásán, hogy a királyi megbízólevél és utasítás felolvasását meghallgassák. Az előbbiben Ferdinánd értesítette a rendeket, hogy mivel a még be nem fejezett birodalmi gyűlésen Magyarország érdekében sokat reméll kieszközölhetni, a magyar országgyűlésre Miksa fiát küldi, ki ha betegség által gátoltatnék a megjelenésben, biztosokat fog maga helyett rendelni.²⁾

Az *utasítás* a királyi propositiók természetével birt.

Ebben az országgyűlés feladataul azt jeleli ki, hogy az ország védelmének és békéjének biztosításáról tanácskozzék. Kiemeli, hogy kezdettől fogva, fáradságot és költséget nem kímélve, az ország egységét visszaállítani és a nemzet kebelében uralkodó megosztásnak véget vetni igyekezett. De miután már ezen célját elérte, ujabban ismét találkoztak, kik az ország és az egész kereszténység jólétével nem gondolva, levelek és követek által a visszavonás magvait hintik, és zavarokat támasztanak. Ha ezen vészteljes törekvések meg nem hiúsíttatnak, kétségkívül az ország végső veszedelmét fogják felidézni. Inti tehát a rendeket, ne hallgassanak csábító szavakra és állhatatosan ragaszkodjanak hozzá.

Továbbá, habár a mult évi országgyűlés az igazság ki-

1) *Türk Dániel* naplójában július 9-re feljegyzí: „Regia Maiestas prius latine indicauit, se non tantum callere linguam latinam, ideo velle in sermone, quem melius sciret, nempe germanico, proponere causam suam; acproposuit, et interpres Maiestatis suae fuit Palatinus Nadasdi.”

2) A megbízólevél szövegét nem ismerjük. Tartalmát ismerteti *Türk Dániel* naplójában.

szolgáltatása tárgyában számos üdvös végzéseket alkotott, mivel azonban ezek nem foganatosítottak, némely hatalmaskodók sokféle erőszakos tetteket vittek véghez, károkat okoztak, és a gyengébbeket elnyomták. Ezeknek megakadályozása végett a törvényszékek tartásának, az idézések- és fellebbezéseknek módját meg kell állapítani.

A szultánnal létrehozott fegyverszünet daczára a törökök rabló és pusztító kalandozások által folytonosan megzavarják a békét; ennek folytán gondoskodni kell arról, hogy addig is míg az állandó béke létrejő, a király alattvalói további zaklatásoknak ne legyenek kitéve.

A király egy úttal megengedi, hogy ha a rendek a béke egység és a keresztény vallás megszilárdítás ára egyéb alkalmas módokat ismernek, azokról is tanácskozhassanak és határozhassanak.

Minthogy az országokat leginkább törvény és fegyver tartja fenn, mindkettő pedig *pénzt* követel, a király felhívja a rendeket, hogy saját magok és hazájok érdekében ismét szavazzanak meg adót; annál inkább, mert a király a saját és egyéb országainak jövedelmeit is nagy részben Magyarország megmentésére és fentartására fordította, valamint jövőben is fordítandja.

Végre figyelmezteti a rendeket, hogy mindezekről békésen és nyugodtan, zaj és lárma nélkül tanácskozzanak. ¹⁾

Július 10-én az alsó tábla a királynak adandó válasziról tanácskozott. Sokan szölottak, de megállapodás nem jött létre. Végre a főrendeket kérték fel, hogy tegyenek ők javaslatot. ²⁾

Ezek már két nappal utóbb bemutatták a válaszirat fogalmazatát, melyet az alsó tábla, néhány napi tanácskozás

¹⁾ Az 1555. június 15 én Augsburghban kelt királyi utasítás egykorú másolata Selmecz város levéltárában.

²⁾ *Türk Dániel* július 10-re: »Ab omnibus Statibus conuentum est in Monasterium, ibique more solito multa verba facta. Res deinde ad proceres Regni relata est, quod ipsi commodissimum in hac causa iudicauerint faciendum esse. Quia et prius singulis annis talia esse constituta, verum non seruantur. Quod item volebant scire: an Regia Maiestas posset et vellet, et his similia. Inde ad proceres itum est.

után, — úgy látszik — lényeges módosítás nélkül, fogadott el, és csak néhány ponttal egészített ki. ¹⁾

A rendek kijelentik, hogy habár hőn óhajtották volna a királyt körükben látni, fiának, Miksa királynak megjelenése által megvigasztalva, könnyebben szenvedik távollétét, melyet fontos okok tettek szükségessé. Hálát adnak jósága- és kegyelmes-égcéért, melylyel uralkodása kezdetétől fogva az ország javán és megvédelmezésén fáradozik; óhajtván, hogy Isten áldásaival jutalmazza.

Továbbá felhívják a király figyelmét arra, hogy midőn az utóbbi országgyűléseken hazájok védelméről és belső nyugalmának biztosításáról tanácskoztak, és erre nézve az alkalmas eszközöket felsorolták, mindig első sorban leginkább azt látták szükségesnek, hogy a király állandón az ország területén tartózkodjék.

És habár a király többször az egész kereszténység fontos érdekei által távozásra kényszerítve, minden eszközt megkísérlett, hogy távolléte alatt Magyarországot a külellenség támadásai ellen megvédje és a belbékét biztosítsa: mindez sikertelennek bizonyult; úgy hogy most már kétségtelenül csak úgy remélhető az ország megmentése a végső veszélytől, ha a király állandón határai között tartózkodik. Felkérlik tehát a királyt, teljesítse ezen hő óhajtasukat; ha pedig ezt nem teheti, rendelkezék akként, hogy elsőszülött fia Miksa király lakjék az országban, megfelelő hatalommal felruházva és elégséges számú hadak által környezve. Gondoskodjék arról is, hogy kapitányai és katonái a nemeseket és jobbágyokat jövőben ne nyomják el, és ne károsítsák meg. Utasítsa a nádort, hogy mindazokat, kik az ily erőszakos tetteket hivata-

¹⁾ *Türk Daniel* július 11-ére: »Mane actum est a Regnicolis in Monasterio variis contentiōibus, verum sine finali definitione.« Július 12-re: »Mane usque ad horam octavam expectarunt omnes Regnicole, tandem audivimus conclusionem et tractatum summam.« Azután ismerteti a végzéseket. Július 13-ára: »Congregati Nobiles ex Comitatus multis contentiōibus ab hora 6 usque ad 10, tandem vix concluderunt de singulis articulis, ita tamen ut ad Magnates offeretur.« A selmeczi követei július 11-én jelentik: »Ist die Landschafft beim Cantzler zusammen khomen, aldo man bewilliget von einem Paurn fl. 1. d. 50. und von 100 Paurn alleweg 3 Reitter zu halten.«

los kötelességek daczára meggátolni elmulasztják, vagy azoknak elkövetőit támogatják, kimélet nélkül büntesse meg; senki se merészeljen a nádornak ellenszegülni, és a hadaknak s váraknak kapitányai, bármily nemzetiségűek, tőle függjenek.

Az igazság kiszolgáltatása tárgyában megállapítják, hogy a nyolczadi törvényszék Pozsonyban szent Mihály és Kassán vizkereszt nyolczad napján kezdje meg működését. A nádor pedig szent Mihály nyolczadától kezdve Pozsonyban, hadjárat idején pedig időszerinti tartózkodása helyén ítéljen a megválasztatása óta elkövetett hatalmaskodási bűntények, vámok és adók illetéktelen beszédese, jószágelfoglalások és letartóztatások tárgyában, úgyszintén a gyámsági, hitbéri, hozományi, zálogválsági és összes feljebbviteli ügyekben.

Ezzel kapcsolatban a felső megyék rendei azon kérelemmel fordultak a királyhoz, hogy mivel a nagy távolság és a török veszély miatt, a Pozsonyba való utazás reájok nézve nagy nehézséggel jár, semmiféle ügyben, a feljebbviteli ügyek kivételével, ne tartozzanak a nádori törvényszékhez fordulni; készek levén, peres ügyeiket a nádor által Kassára küldendő bírák ítéletére bízni.

A rendek, habár jobbágyaik nemcsak a törökök, hanem a királyi hadak részéről is sokféle zaklatásoknak vannak kitéve, és más csapások által is le vannak sújtva, mégis minden porta után másfél forintnyi adót szavaznak meg, mely új összeírás alapján, két részletben, úgymint szeptember 29-én és február 2-án fizetendő. Elismerik ugyan, hogy az ebből várható segélyösszeg, a király által hadak tartására és a véghelek megerősítésére fordítandó költségekkel nem áll arányban; de felkéri a királyt, hogy tekintetbe véve a körülményeket, elégedjék meg azzal, és Magyarországnak úgyszintén egyéb tartományainak, melyeknek amaz védbástyául szolgál, királyi jövedelmeit fordítsa ezentúl is a fenyegető veszélyek elhárítására.

Továbbá a rendek minden 100 jobbágý után három jól fegyverzett lovast fognak haladék nélkül kiállítani, és az általok kijelelt kapitányok által meghatározandó helyeken tartani. Kapitányokká a Tiszán túli megyék részére a nagyváradi püspököt, a iszán inneni megyék részére Perényi Gá-

bor főkapitányt, Arva, Liptó, Turócz, Zólyom, Hont és Bars megyék részére Balassa Jánost rendelték; a többi megyék részére a nádorra bízta a kapitány kinevezését. Annak, ki ezen lovasokat kiállítani vonakodnék vagy elmulasztaná, az alispán foglalja le jószágait, és addig tartsa vissza, míg a költségnek, melyet a katonák tartására kellett volna fordítania, kétszeres értéke befolyt.

A török hódoltságban levő jobbágyságok a megajánlott adót csak fele részben fizetik, és a három lovast nem százan, hanem kétszázan állítják ki.

Az 1554-iki országgyűlés a talléroknek és féltalléroknek a németországi pénzláb szerint való veretéséhez megegyezését adta. De azóta meggyőződtek a rendek, hogy ezen intézkedés az országra nézve nem előnyös, sőt mindenek felett káros. Minthogy ugyanis a talléroknek ércztartalma sokkal jobb, mint a magyar dénárké,¹⁾ a külföldi kereskedők és mások is nagy haszonnal kiviszik az országból a tallérokat, és azok helyett csekély értékű pénzeket hoznak be; továbbá a török hódoltság alatt levő jobbágyság adójukat tallérokban könytelenek fizetni; végre a bányamunkások is tallérokban követelik fizetésüket. Mindezen okoknál fogva a rendek a talléroknek további veretését beszüntetendőnek tartják; és felkérlik a királyt, hogy ezen határozatukhoz adja megegyezését, és rendelje el, hogy a dénárók és garasok a körmőcsi kamarában régi szokás szerint veretessenek, és azokat a szomszéd tartományokban, különösen pedig Bécsben, igaz értékök szerint fogadják el.

A király gondoskodik arról, hogy minden rendű tisztviselői tartsák tiszteletben az uraknak, nemeseknek és városoknak, a harminczadok és vámok tekintetében ősi időktől fogva birt szabadságaikat; méltatlan dolog ugyanis, hogy az országgyűlések gyakori törvényei és a király ismételt rendeletei daczára, e tekintetben számos sérelmek fordulnak elő.

A király kezei között levő várak tisztei és katonái ellen is sokféle panaszok emelkedtek; hogy a körülfekvő területen

¹⁾ A tallérok ércztartalma a dénárkéhoz úgy állott mint 14 a 8-hoz.

a tizedeket és földesúri jövedelmeket és jogokat bitorolják, a jobbágyságot ingyen munkák végzésére kényszerítik, és egyéb jogtalan tetteket követnek el. A király vessen valahára véget ezen merényleteknek; mert különben a jobbágyság nem lesznek képesek az adót megfizetni, és komoly zavarok keletkezésétől is lehet tartani.

Gondoskodjék azon végvárakról, melyeket birtokosaik nem képesek védelmi állapotba helyezni.

A katonái által az elmúlt években elkövetett károknak megtérítését rendelje el.

A győri püspökségnek tizedeit, melyeket Hornstein várának területén Fürstl Konrád lefoglalt, adassa vissza.

A száraz vámokat, a közelebb tartott országgyűlések végzéseit értelmében, szüntesse meg.

A némely magyar és ausztriai urak között fenforgó perket intéztesse el, és a mennyiben az ítélet már meghozott, hajtassa azt végre; a Magyarország és Morvaország közötti határok kiigazításának ügyét is fejeztesse be.

Ezen végzéseket, a királyhoz intézett válaszirat alakjában, július 15-én nyújtották be Miksának.¹⁾

Ugyanekkor a főrendek körében egy fontos indítvány merült fel: hogy a rendek Miksát válaszsázk és koronázzák meg magyar királylyá.

Azonban ez eszme az alsó nemességnél nem talált kedvező fogadtatásra. — A megyei követek bizonyára kiemelték, hogy utasításaik a királyválasztásra nem hatalmazták fel őket. E mellett hangsúlyozták, hogy »az öreg királyt is alig győztük eltartani, mikép választhatnánk még egy másikat; és sok pásztor sohasem őrzi jól a nyáját!«

A főrendek nem ragaszkodtak indítványukhoz és keresztülvitelét kedvezőbb alkalomra halasztották.²⁾

¹⁾ Egykorú másolata Pozsony város levéltárában.

²⁾ *Selmec*: város követi július 14-dikén jelentik: »Hetten also vermeinet das der Landtag het beschlossen sein sollen, ist von den grossen Herrn ein ander scrupulus eingeworffen worden, nemblisch dass die grossen kurtzumb wollen, man sol'e den Khunig Maximilianum zu einen hungarischen Khunig welen, und von Stund an in

Július 16-kán a rendek egy része már haza készült; de Miksa kérette őket, hogy mivel a végzéseket nem volt képes még áttanulmányozni, távozásukat halasztásuk el.¹⁾

Több rendbeli módosításokat kívánt eszközöltetni. Mindenek előtt, hogy az adót másfel forintról két forintra emeljék; továbbá, hogy a tallérok veretésének megszüntetése Ferdinánd király visszatértéig, illetőleg a jövő országgyűlésig maradjon függőben, mivel ezen ügy iránt a rendek nincsenek kellően tájékozva, és az beható tárgyalást igényel.

Végre felhívta a rendeket, határozzák el, hogy a főpokok tizedjövedelmeik után, a törvény követelései szerint, megfelelő számú hadakat tartsanak; újítsák meg a köz- és részleges felkelésre vonatkozó korábbi törvényeket; és nyugodjanak meg abban, hogy az egri püspökség tizedeit továbbra is a király szedhesse, minthogy azokat Eger, Sáros és Murány várak megerősítésére fordítja.²⁾

Visszont, többi végzéseiket jóváhagyván, a király nevében igéri, hogy a rendeknek szabadságait a vámok és harminczadok körül tiszteletben fogja tartatni; a várak tiszteit szigorúan el fogja tiltani a rendek és jobbágyságok zaklatásától; a katonák által elkövetett károk megtérítéséről intézkedni fog; gondos-

diesen Landtag krönen; welches sich der klaine Adl hart wiedert und saget: sie können den alten Khunig kaum aushalten, sollen sie den noch einen wehlen: dann viel Hierten hüten selten wol. Und ist gleich also stehen blieben über die Feirtag (?). Nach den Feirtagen wirt man weiter daram handeln.« (Eredetije Selmech város levéltárában.)

¹⁾ *Türk Dániel* július 16-ra: »Mane de articulorum maxima parte conclusum est, ideoque multi parabant abitum; ego expectabo sed utinam non frustra.« Július 17-re: »Congregatis Regnicolis de universis articulis conclusum.« Július 19-re: »Conuentum est in Monasterium, ibi Dominus Mercei petebat nomine Regiae Maiestatis, Palatini et suo, ut expectarent adhuc usque in crastinum diem, quia Maiestas Regia non potuerit omnia relegere.«

²⁾ Miksa válasza a rendek felterjesztésére nem ismeretes. Kétségtelen azonban, hogy mindazon módosítások, melyek a törvénykönyv anusága szerint a felterjesztésben foglalt végzéseken történtek. Miksa kívánataira eszközöltettek.

kodni fog azon váraknak megerősítéséről, melyeknek birtokosai arra nem képesek.¹⁾

A rendek, Miksa király felhívására, a másfél forintnyi adót felemelték ugyan két forintra; de a 100 jobbágy után kiállítandó lovasok számát háromról hettőre szállították le. Egyúttal a főpapok által tizedjövedelmeik után kiállítandó hadakra, továbbá a köz- és részleges felkelésre vonatkozó régiebb törvények megújítását mondták ki.²⁾

Megnyugodtak ugyan abban, hogy a király tallérokat a legközelebbi országgyűlésig, mint ezelőtt, verethessen; de kívánták, hogy az ezüstnek kivitelét lehetőleg korlátozza. Az ellen sem tettek kifogást, hogy a király az egri püspökség tizedeit a várak megerősítésére használja fel; de úgy, hogy a többi tizedek bérlésére nézve a törvényekben megállapított rendszabályok érvényben maradjanak.³⁾

Tudomásul vevén a királynak ígéreteit, a rendek szabadságainak fentartására és a várak tisztei által okozott sérelmek ismétlésének megakadályozására vonatkozólag, kifejezést adnak azon reményöknek, hogy a király az ekkoráig pénzügyi és hadi tisztei által elkövetett sérelmek orvoslásáról is intézkedni fog.⁴⁾

Ilymódon a nehézségek megnyugtató eredménnyel elhárítatván, az országgyűlés július 20-án eloszlott.⁵⁾ és Ferdinánd király már tizenkét nappal utóbb (augusztus 1-én) Augsburgban megerősítette a törvénykönyvet.⁶⁾

¹⁾ A törvénykönyv IX., X., XI. és XVI. cikkei nyomán.

²⁾ A törvénykönyv III—VI. cikkei nyomán.

³⁾ A VIII. és XV. cikk.

⁴⁾ A IX. és X. cikk.

⁵⁾ *Türk Dániel* július 20-ra: »A prandio Rex animi gratia egressus-erat, ideoque sub quartam vesperi conuocati sunt Regnicolae ad arcem, tractatum de negotiis, an concludi possit. Deo adiuvante conclusum est sub horam quintam. Et Maiestas Regia voluit diutius differre eos, quod privata nulla haberent negotia; promisit quoque se mature velle absolute illos quoque, qui propter privata hic differrent.«

XI.

A pozsonyi országgyűlés 1556. Januárban.

Ferdinándnak a portán működő követei, a gazdag ajándékok és erőfeszítéseik daczára, 1555 tavaszán csak hat hónapig fegyverszünetet eszközöltek ki, melynek tartama alatt a szultán határozott nyilatkozatot követelt a királytól az iránt, hajlandó-e Erdélyt és a János király által birt magyarországi részeket János Zsigmondnak szép szerivel átengedni; ettől feltételezván a magyarországi birtokaira szóló hosszabb béke megkötését.

Ferdinánd császári bátyjához fordult tanácsért és segítségért. De ez a francia király és a németországi protestáns fejedelmek által teljesen igénybe véve, csak azon tanácsot adhatta öcsésének, hogy igyekezzék időt nyerni, ez alatt pedig elégítse ki Izabellát és *értekezzék magyarországi alattvalóival*, kiknek véleménye szerint határozza el magát, még ha Erdély átadását ajánlanák is, de viszont megkövetelvén tőlük, hogy őt annak fentartásában, amit tanácsuk szerint tenni fog, támogassák. ¹⁾

A király követte e tanácsot. November közepén azon választ küldötte a portára, hogy kész ugyan Izabellának és János Zsigmondnak ellátásáról még jobban gondoskodni, Erdélyért nagyobb adót fizetni, de erről lemondania, mielőtt a többi keresztény fejedelmek és *saját országai rendjeinek* véleményét meghallgatná, nem áll szabadságában. ²⁾

És valóban midőn ezen válaszszal követét útnak indította, a magyarországi rendeknek 1556. január első napjára Pozsonyba már kihirdette volt az országgyűlést. »Mivel — írja többi között a meghívó-levélben — a szultán abbeli kívánságának, hogy Erdélyt s a tiszai részeket . . . a néhai János király fiának visszaadjuk, valameunyi hú rendeink tanácsa és közreműködése nélkül meg nem felelhetünk; . . . hú

¹⁾ Horváth M. Brüsseli Okmánytár. III. 40. l.

²⁾ Ugyanott 41. l.

alattvalóinkkal, kiknek vagyonuk, örökségök, sőt életök forog kérdésben, ezen és más ügyek iránt tanácskozni akarunk; hogy minden eshetőségre mindazt, a mit jólétök és megmaradásuk igényel, közértelemmel előkészítsük és eszközöljük.« Különösen kiemeli még, hogy »egyéb ügyek között, a segély két rendes módján, a portánként fizetendő adón és a jöszágok után kiállítandó hadakon felül, valamely új és rendkívüli segélyről is, a mennyiben szükségesnek fog mutatkozni« kíván velök tárgyalni; igérvén, hogy személyesen fog közöttük megjelenni.

Minthogy pedig mindezen ügyek halasztást és késedelmet nem tűrnek, felhívja a rendeket, hogy ha lehetséges a kitűzött határnap előtt, és semmi esetre se később, jelenjenek meg Pozsonyban.¹⁾

A rendes uton szétküldött királyi meghívó-levelek mellett, egy a jászói convent, mint hiteles hely, közvetítése által küldetett *Bebek Ferenczhez* és *Györgyhöz*, kik Ferdinándtól nyiltan elpártolván, János Zsigmondhoz szegődtek, s most megidézettek, hogy az ország rendei előtt a hűtlenség vádja ellen védelmezzék magokat.

Azonban ők kijelentették, hogy nem fognak megjelenni. *Bebek Ferencz* tüzetesen indokolta ezen elhatározását.

»Az ő felsége parancsolatját — így szólott a convent küldötteihez — és hivatalját jól értem. Én mind addig ő felségének híven és igazán szolgáltam, meddig esmertem, hogy ő felsége ez szegény nyomorult országot meg akarja oltalmazni. De most immár látom az ő felsége erőtelen voltát, és hogy ő felsége után az ellenség az határra szinte benneket szorított, ő felsége csak paisnak tart benneket. Az mire sokszor ígerte és fogadott hitivel ő felsége, hogy az ellenséggel szemile szerint megvi, Magyarországnak minden határát megszabadítja, azt ő felsége mind az mi utolsó veszedelmeinkig nem mielte, se mielhette. Én mint hazája és nemzetinek szeretéje, megértvén azt, a honnét minekek megmaradásunk

¹⁾ A Bécsben 1555. december 3-án kelt meghívólevélnek egy példánya Szeben város levéltárában.

lenne, kételen azt kellett megkeresnem. Mert nem úgy hogy ő felsége azt megszabadíthatná, és az ő hitinek eleget tehetne, de még az maradikát es, ha mi magyarok eszenkbe ne veszszök magonkat, ő felsége után elveszünk; mert ha ez ideig es ő felsége ez szegény országot meg nem kethelezi vala ennek sok fogadásával, hitivel, és minket nem háborgatott volna fegyverivel, boldog életben voltunk volna, az hatalmas Isten után, az mint valánk. És most immár fejenként búdosóban estünk. Azért az mint én cselekettem, én úgy mind jámbor hazája szerető, ilyen utolsó veszedelemkort, úgy cselekettem.«¹⁾

A király intése daczára, a rendek ez alkalommal sem érkeztek meg pontosan a kitűzött határnapra. Midőn a körmőczy követek január 2-án Pozsonyba jöttek, csak az esztergomi érseket, a nádort és a többi királyi tanácsosokat találták itt, néhány városi követtel.²⁾

Azon hir, hogy a király jelentékeny hadi erő által kísérve fog az országgyűlésen megjelenni, komoly aggodalmakat támasztott;³⁾ de alapatlannak bizonyult.

Ferdinánd, január 10-én délelőtt, Károly főherczeggel és szerény kísérettel tartotta bevonulását a pozsonyi várba.⁴⁾ Még az nap délutáni 3 órakor maga köré gyűjtötte a rendeket, kik időközben tekintélyes számban gyűltek össze, és néhány szóval üdvözölve őket, átnyújtotta az írásba foglalt pro-

¹⁾ A jászói conventnek relátióját közli *Döbrentei*. Régi magyar nyelvemlékek. II. 118. l.

²⁾ Nuntaller János és Maschko Boldizsár 1556. január 4-iki jelentésök, melyben többi között írják: »Die Landschafft noch nicht ankommen ist,« Körmőcz város levéltárában.

³⁾ A fennebb idézett jelentésben olvassuk: »Die Landhern besorgen sich, dan die Königlich Maiestät mit einem grossen volck in landtag kommen wil. Zum Freystettell liegen zwe Fenel knecht auch auff eyn vorwart. Das wir also nicht wissen können, was für ein landtag sein wirt.«

⁴⁾ Nuntaller János január 11-iki jelentésében írja, hogy a király »nicht mit grossen pracht ankunnen.«

posítiókat, melyek más nap reggeli 8 órakor, a két tábla közös ülésén, olvastattak fel. ¹⁾

A király köszönetet mond a rendeknek, hogy meghívására az országgyűlésen megjelentek. Ennek kihirdetését a meghívólevelekben elég tüzetesen indokolta ugyan, hogy a rendek kellően tájékozva és utasításokkal ellátva jelenhessenek meg; mindazáltal szükségesnek látja az előadottakat bővebben ismertetni.

Elbeszéli miként sikerült neki az elmúlt években Izabellával, ennek fiával és Frater Györggyel alkura lépve, hihetetlen költségekkel Erdély birtokába jutni, hogy ekként az ország egységét helyreállítva, alattvalóinak jólétét és nyugalmat biztosíthassa. A királyné és fia a kárpótlásul nyert uradalmak és herczegségek által teljesen kielégítetteknek nyilatkoztatták magokat. Ekként Erdélynek megtartása ekkoráig több mint harmadfélszázezer forintot vett igénybe.

Ugyanakkor azon is fáradozott, hogy a szultánt tisztességes feltételek alatt, állandó béke megkötésére bírja. Ez azonban követeli, hogy Erdélyt és az egész területet, melyet János király birt volt, engedje neki át; arra hivatkozván, hogy ő egykor Magyarországot János királynak, és ennek halála után Erdélyt János Zsigmondnak szandzsákság gyanánt adományozta.

A király ezen követelésre illő választ küldött a nagy úrnak, mely őt kielégítheti, és Izabella királynéval is tárgyalásokat folytat; mivel azonban a végleges válaszra a rendek meghallgatása nélkül nem akarta magát elhatározni, felhívja őket, hogy ezen fontos és veszélyes ügy iránt, midőn a magok, családjaik és hazájok üdve forog kérdésben, gondosan és komolyan tanácskozzanak arról, hogy mily úton és módon lehessen fenmaradásukat biztosítani.

Minthogy pedig ezen tanácskozásnak főtárgya a segély megajánlása, melylyel a sokféle szükségeket ki lehessen elégíteni: a király készséggel ajánlkozik, hogy személyesen, fiaival

¹⁾ Nuntaller és Maschkónak ugyancsak január 11-éről szóló közös jelentésük.

val, a maga és egyéb országainak s tartományainak összes vagyonával, úgy szintén a német birodalom segítségével fog az ország védelmére munkálkodni; csakhogy ők magok is megfelelő áldozatokat hozzanak, és az adót nem egy, hanem legalább két vagy három évre ajánlják meg.

Továbbá az ország fenmaradása a belső egyességtől feltételeztetvén, mivel még most is találkoznak az országban a béke és egyetértés ellenségei, kik pártoskodás és lázongás által nem haboznak Isten haragját felidézni; a király inti a rendeket, hogy mindenek előtt az isteni segílyt biztosítandók, az igaz és ősi katholika hithez ragaszkodjanak, a tévtanoktól óvakodjanak, a jobbágyoknak szabad költözési jogát állítsák vissza, és gondoskodjanak arról, hogy a belső béke és összetartás zavartalanul óvassék meg.

Továbbá szükséges, hogy a véghelyek, névszerint Gyula, Várad, Eger, Győr, Pápa, Kanizsa és Slavóniában Sziszek, Ivancs és Kaproncza, kellően megerősítettessenek. Mivel pedig a király erre maga nem képes, a rendek közreműködését veszi igénybe, hivatkozván arra, hogy őseik minden időkben gondoskodtak a véghelyekről.

A király végre jelenti, hogy ezen ügyek iránt többi országainak és tartományainak rendeivel tárgyalásokat kezdett, ezeknek folytatása és befejezése végett pedig intézkedett, hogy azok január 15-én teljhatalommal felruházott biztosait küldjék. Felhívja tehát a magyarországi rendeket is, hogy szintén válaszzsának és küldjenek oda teljhatalommal ellátott biztosokat, kik a tárgyalásokban részt vegyenek. ¹⁾

A rendek rövid idő alatt tárgyalták le a királyi proposíciókban foglalt ügyeket.

Válasz-iratukban hálájokat fejezték ki a királynak buzgalma- és áldozatkészségeért, különösen pedig a török béke-

¹⁾ A magyar tanácsosok által kidolgozott javaslat egykorú példánya a bécsi titkos levéltárban. — Habár positiv tudomásunk nincs arról, hogy a király ezen javaslatot módosítás nélkül fogadta el; a rendek felterjesztéséről és az alkotott végzésekből következtethetjük ezt; kivéve az utolsó pontot, melyre nézve kétség merülhet fel az iránt, vajjon felvétellett-e a k. proposíciókba.

alkudozásokra vonatkozó közleményeiért. Helyeselik magatartását és a szultán méltatlan követeléseire adott válaszát, melynek kívánságukra részletes tartalmát is közölte velök; a szultántól várt további üzeneteket a megyékhez intézendő királyi levelek útján az egész országban köztudomásra hozatni kéri.

Minthogy pedig minden oda mutat, hogy a törökök részéről állandó békességre, vagy akár tartós fegyvernyugvásra számítani nem lehet, a hazájokat és szomszéd országokat fenyegető veszedelem elhárítása végett semmi áldozattól nem riadnak vissza; de egyúttal ismételik mindazt, mit a királynak az országban való állandó tartózkodásáról gyakran kiemeltek. Nem ismernek biztosabb módot az ország megmentésére, mint azt, hogy az idegen hatalmaktól kieszközölt és saját egyéb országaiban összegyűjtött hadak élén személyesen jőjön Magyarországba, és itt alkalmas helyen tábornok üssön. Ha ennek híre elterjed, az ellenség talán fel fog hagyni tervével, és visszavonul; ellenkező esetben pedig a király képes lesz vele szembeszállani. Ugyanis biztosan remélik, hogy rövid idő alatt oly je'entékeny haderőt gyűjthet össze, mely képessé teendi királyi méltóságához illő módon lépni fel, és híveit megoltalmazni. Alkalmas táborozási helyet, hol a hadsereget nehézség nélkül élelmezni, és honnan mind a védelmi, mind esetleg a támadó hadi munkálatokat intézni lehet, könnyen fog találni. E mellett szükségesnek látják azt is, hogy mind a Dunán, mind a többi folyamokon lehetőleg erős hajóhad szerveztessék, melynek főparancsnokságát a király fiainak egyikére javasolják bízni. Végre a váraknak, különösen Győrnek és Komáromnak megerősítését sürgetik.

Ha a király mindezt gyorsan és kellő módon megteszi, remélteni lehet, hogy az országot további veszteségektől meg fogja óvni, sőt az elvesztetteket is visszaszerezheti. Ellenkező esetben az ország az ellenség előtt nyitva fog állani, minthogy a király személyes vezetése nélkül mindenütt zavar és csüggedés fog mutatkozni; miként az elmúlt években is a király távolléte alatt számos erősség és az országnak egész alsó része, úgyszólván ellenállás nélkül, a törökök hatalmába került. Felkérjük tehát a királyt, hogy a birodalmi gyűlésről, hová

most készül, mielőbb térjen vissza, és időközben kezdje meg a hadikészületeket; mert ha késik, félő, hogy az ország belsejében dúló török csapatok annyira meg fogják törni a nemzetet, hogy a visszatérő király zászlaja alatt csak kevesen ragadhatnak fegyvert; csak négy vagy öt nap előtt is, Komjáti közelében hét falu pusztított el, és kevéssel előbb a Mura vidékén több falut hasonló sors ért. Eltekintve ugyanis egy újabb török hadsereg megjelenése által támadható veszélyektől, a magyarok az országban tartózkodó mintegy tízezernyi török csapatok támadásai ellen sem bírják magukat megvédeni.

A *pártoskodások* megszüntetése és a belbéke biztosítása czéljából, a rendek ajánlják, hogy a király mindazokat, kik lázadóknak bizonyultak s az engedelmisséget megtagadták, és a közbékét megzavarták, kimélet és késedelem nélkül sújtsa az ország törvényei által megszabott büntetésekkel.

A rendek elismerik, hogy »Istennek igaz, őszinte tiszteletét, és a keresztény vallásosságot« mindenek felett szem előtt kell tartani; de elégségesnek tartják e tekintetben az utóbbi országgyűléseken alkotott törvényeket.

A király felhívására a *jobbágyoknak szabad költözését*, az egész országban, örök időkre visszaállítják; úgy hogy a jobbágyok költözésénél jövőre azon eljárás tartassék meg, mely hajdan, a költözési szabadság eltörlése előtt volt gyakorlatban. Azonban a jobbágyoknak az országból való kiköltözését nem vélik megengedhetőnek, mivel ez által az ország védelmére hivatottaknak és az adófizetőknek száma csökkenne. Ezzel kapcsolatban felkérlik a királyt, ne engedje, hogy kapitányai, tisztei és katonái a jobbágyokat elnyomják, kifosztásák és terheljék; mert ha ez továbbra is történik, a szabad költözés visszaállítása nem fogja a várt gyümölcsöket meghozni.

A királynak felhívására, hogy a rendek *adó*t ajánljanak meg, ezek megjegyzik, hogy habár összes vagyonukat bocsátanák is rendelkezésére, ez igen csekély érzéket képviselne, minthogy a hosszú háborúk alatt számra és vagyonra tetemesen megfogytak; mindamellett erejükön felül is áldozni ki-

vánván, a jelen évre minden jobbágy-telek után két forintot szavaznak meg, mely az utolsó összeírás alapján, két részletben, június 24-én és február 2-án, a királyi kamarának fizetendő. Továbbá az urak, nemesek és összes birtokosok, saját erszényökből, szintén minden jobbágy-telek után, hasonlóan két részletben fizetendő 50 dénárt ajánlanak fel, a melynek behajtására és kezelésére az urak és nemesek rendjéből pénztárnokokat fognak választani; oly célból, hogy a befolyó összeget a várak megerősítésére fordítsák. Viszont felkérik a királyt, hogy jobbágyaikat a jelen évben erődítési munkálatokra ne használja. Több esztendőre, miként a király kívánja, szavazni meg az adót nehéznek, majdnem lehetetlennek tartják; de ha a következő években is, miként remélik, össze fognak hivatni, a viszonyokhoz képest, minden esztendőben meg fogják szavazni az adót.

Készséggel teljesítik a királynak egy másik kívánságát, a mennyiben a múlt évi országgyűlés által minden 100 jobbágy után felajánlott két lovas helyett három lovasnak tartását határozzák el. Közfelkelés esetében pedig az urak és nemesek minden 100 jobbágy után 10 lovast, beszámítva a fennebbi hármat, fognak a magok, és 10 gyalogot a jobbágyok költségén kiállítani, és személyesen a királyi zászló alá vezetni. A török hódoltság alatt levő jobbágyok mindezen terheket csak fele részben viselik; az egy-telkes nemesek három cúria után egy lovast küldenek a táborba.

A nádor által, kisebb török támadás vagy valamely vár ostroma esetére kihirdetendő felkelésben a fenyegetett vidéken lakó urak és nemesek kötelesek fejenként részt venni, a várak és urak szolgálatában álló nemesek magok helyett egy lovast, az egy-telkes nemesek öt cúria után szintén egy lovast küldeni.

Az igazság folytonos kiszolgáltatása érdekében, a rendek felkérik a királyt, engedje meg az ország bírájának, hogy az alországbíróval, ítélőmesterével és néhány ülnökkel, ha pedig néki távoznia kellene, az alországbíró, az ítélőmesterrel és ülnökökkel, Kassán, a Tiszán inneni és túli országrész lakóinak mindazon pereiben szünet nélkül ítéljenek, melyek a ná-

dori törvényszék köréhez tartoznak; a fellebbezések kivételével, melyek ezentúl is a nádor és a királyi felség előtt tárgyalandók. A Dunán inneni és túli megyék részére a nádor, és akadályoztatása esetében az alnádor, az ítélőmesterrel, ülnökökkel és az ország egyéb rendes bíráival, Pozsonyban tartson törvényszéket.

Mínthogy a rendek ekkoráig eredménytelenül sürgették a *száraz vámok* eltörlését, határozzák, hogy a jelen országgyűlés törvényeinek kihirdetését követő tizenötödik napon, minden megyében az alispán az ily törvénytelen vámokat szüntesse meg. Azokat, kik az alispánnak ellenszegülnek, vagy a megszüntetett vámot visszaállítják, a király büntesse meg, s foszsa meg azon falutól, melynek területén az ily vám fennállott. És hogy ezen határozat végrehajtását biztosítsák, felkérlik a királyt, hogy saját birtokain, Pozsonyban és egyebütt az ily vámokat rögtön szüntesse meg.

A rendek továbbá megújítják a következő korábbi kéréseiket: hogy a harminczadokat régi helyéikre állítsa vissza; a harminczadok körül tartassa tiszteletben az ország rendének szabadságait; a királyi tisztviselőket, főleg az idegeneket kötelezze, hogy az ország rendes bíráinak engedelmesséjének, és ha ezt nem teszik, szigorúan büntesse meg; a talléroknak veretését a körmöczyi kamarában szüntesse meg; az esztergomi káptalan részére adott királyi felhatalmazást, mely szerint a hiteles helyi teendőket Magyarország egész területén végezheti, igtassa törvénybe; az A usztriának elzálogosított magyarországi várakat végre valahára csatolja vissza; a határok kiigazítását és a határvillongásokat intézze el.

A rendek szükségesnek látták, hogy az ő nevökben haladéktalanul követek menjenek a keresztény hatalmakhoz, névszerint a római pápához, a császárhoz és a birodalmi gyűlésre, továbbá Angol-Francia-Íngyel-és Olaszország fejedelmeihez; kik az ország veszélyes helyzetét előadván, segítyt kérjenek. A követségek utiköltségeire nézve a királyhoz fordultak azon kérelemmel, hogy azokat a harminczadok és bányák jövedelmeiből, vagy egyéb forrásokból utalványozza,

minthogy a kieszközlendő segélylyel egészen belátása szerint fog a hadjárat czéljaira rendelkezhetni.

Végre a király figyelmébe ajánlják Hrussóy Jánosnak az országgyűlés elé terjesztett kérelmét, hogy Hrussó várát, melyet a király, a törvényes perfolyam bevégezése előtt, a Tapolcsáni családnak, mely ama várra igényt tartott, átadatta, bocsássa vissza. ¹⁾

A király ezen végzésekben többféle *módosításokat* kívánt.

Mindenek előtt, hogy a megajánlott két forintnyi adó második részletét november elsején, nem pedig február 2-án; az urak és nemesek által saját erszényökből megszavazott ötven dénár két részletét, június 24-ike és a jövő év február 2-a helyett már a jelen év február 2-án és június 24-én fizessék le; az utóbbit az alispánok, nem pedig a rendek által választandó külön pénztárnokok kezeihez. Egyúttal ezen áldozat daczára, nem hitte a jobbágyokat teljesen felmenthetni a várak erődítési munkálataiban való közreműködéstől. Kivánta, hogy a földbirtokosok minden száz jobbágy után négy kocsit, mind-egyiket négy lóval vagy hat ökörrrel, három napi szolgálatra a kijelölendő várakhoz küldjenek; négy ló után 80, és hat ökör után 60 dénár napibér fogván fizettetni. Azon urak s nemesek ellen, kik e kötelezettségnek nem tesznek eleget, a fő- és alispánok úgy járjanak el, mintha az országos adó fizetését tagadnák meg.

A király megnyugodott abban, hogy a rendek a vallás ügyére vonatkozólag a korábbi törvények megújítására szorítkoztak; de kivánta, hogy az urak és nemesek a birtokaikon találtató keresztségsímtölköt négy hét alatt távolítsák el. ²⁾

A száraz vámok eltörlését és a tallérok veretésének megszüntetését illető végzéseket jóváhagyta; kijelentette,

¹⁾ A felterjesztésnek egykorú másolata a bécsi titkos levéltárban

²⁾ Ezen kívánság és annak a törvénykönyvbe való igtatása a Luther követői ellen a mohácsi vész előtt alkotott büntető törvényeket hallgatagon érvényen kívül helyezte.

hogy amazt saját birtokain is végre fogja hajtatni, és a kör-möczi kamarában a tallérok veretését be fogja szüntetni. De az ausztriai főhercegség által zálogczímen birt magyar-országi várak visszacsatolása és a határok kiigazítása iránt csak azt igéri, hogy »a mennyire lehet« eleget fog tenni a rendek óhajításainak.

A többi végzésekre nem tett észrevételt. ¹⁾

A rendek a király által kívánt módosításokat nehézség nélkül tették meg végzéseikben. ²⁾

A mi a várak erősítési munkálataiban a jobbágyság részvételét illeti, a Dunán inneni és túli megyék követei, küldötteiktől nyert utasításaik alapján, kijelölték az egyes várakat, melyekhez az urak és nemesek jobbágyaikat küldeni tartoznak; ugyanazon várakra fordítatván a rendek által saját erszényökből megajánlott adó is. De a Tiszán inneni és túli megyék követei kijelentették, hogy ily ajánlatokra utasításaikban nem nyertek felhatalmazást; mindazáltal kifejezték reményöket, hogy haza térvén küldöiket rá fogják bírni, hogy Eger várának, vagy Nagyváradnak és Gyulának megerősítésére ők is rendeljék ki jobbágyaikat. ³⁾

A rendek ezzel kapcsolatban felkérték a királyt, hogy az erősítési munkálatok vezetésére alkalmas építészeket

¹⁾ A királyi válasziratnak teljes tartalmát, illetőleg a király által kívánt módosításokat és ígéreteket feltüntetik a törvénykönyvnek III., IV., XXVI., XXXVI., XXVIII. és XLI. cikkei, ha ezeket a rendek fennebb ismertetett felterjesztésének megfelelő pontjaival összehasonlítjuk. A királyi válasziratnak csak egy kis töredéke maradt reánk, mely a jobbágyság költségéről szól. Eredeti fogalmazata a bécsi titkos levéltárban.

²⁾ A rendeknek második felterjesztését sem ismerjük. Engedményeiket a III., IV., XXVI. cikkek tartalmazzák.

³⁾ A rendek első feliratukban, midőn az 50 denárt a várak megerősítésére felajánlották, kiemelték, hogy hova fordítása iránt »limitatio maiestati suae descripta offerretur.« A törvénykönyv V—XVII. cikkei tartalmazzák e »limitatiót;« minthogy az V. törvénycikk előtt e felirat áll: »Limitatio super distributione taxae 50 denariorum, nec non curruum ad munitionem finitimorum locorum oblatae.« Az V. cikkben azután olvassuk: »Comitatus Szaladiensis, domini scilicet et nobiles

küldjön. ¹⁾ És kimondották, hogy azokat, kik a gondviselésükre bízott várakat és erősségeket árulólág feladták, vagy gyáván elhagyták, akárki foghassa el és tartóztathassa le, a király pedig irgalom nélkül sújtsa a megérdemlett büntetéssel. ²⁾

Együttal a *jobbágyok* szabad költözésének visszaállítása által szükségessé vált intézkedéseket is megállapították. ³⁾ Ezek a következők. Ha valamely jobbágy költözési szabadságával élni akar, jövő földesurának kérésére, az illető megye egyik szolgabírája, egy esküdt nemessel, a jobbágy lakóhelyére fog menni, ki itt leteszi a földbért, régi szokás szerint két dénárt, és kijelenti költözési szándékát; mire a szolgabíró tizenöt napi határidőt tűz ki, mely alatt a jobbágy minden tartozásait kifizetni tartozik; a tizenöt nap letelte után a szolgabíró és társa ismét megjelennek, és ha a jobbágy tartozásait csakugyan kifizette, őt szabadon bocsátják. A földesurnak joga van ítéletöktől a megyei törvényszékhez fellebbezni; de ha ennek határozata után sem bocsátaná el jobbágyát, makaesságáért ugyanazon szolgabíró, bírói megintés előrebocsátása után, első ízben 100 forint, második ízben 200 forint lefizetésében, harmadik ízben pedig az illető jószág elvesztésében marasztalja el. Ugyanezen büntetések érik a földesurat, ha másnak megszökött vagy erőszakosan elvitt jobbágyát vissza nem bocsátja; hatalmában állván a korábbi földesurnak az ily jobbágyot erőhatalommal is visszavezetni.

in eo Comitatu bona habentes, inter se concluserunt . . . A IX. czikkben: »Comitatus Soproniensis, Vesprimiensis et Castriferrei ita inter se concluserunt, A XII-ikben: »In Comitatu Nitriensi et Trenchiniensi inter dominos et nobiles . . . ita concluserunt. A XVII-ikben: »Comitatus autem partium superiorum, qui hactenus quoque ad Agriam laborarunt, ad ejus arcis munitionem itidem se paratos offerunt. Comitatus vero qui circa Tibiscum, tam citra quam ultra sunt, nullam oblationem . . . facere poterant, quam nuncii eorum tale mandatum vel instructionem secum non attulisse asserant . . .«

¹⁾ A XVIII. czikk.

²⁾ A XLVI. czikk.

³⁾ A rendek első feliratukban csak az elvet mondják ki, és megjegyzik, hogy »modus et ordo in ordinem articulorum huius dietae redigetur.«

A költöző jobbágynak joga van saját pénzén vett vagy épített házát, irtványait és a jobbágytelekhez nem tartozó szőlőket áruba bocsátani; az utóbbiakat, ha a földesúr nem váltja magához, elköltözése után is megtarthatja, a ház ellenben, ha azt elköltözéseig el nem adhatja, a földesúr birtokába megy át. A költöző jobbágy által előbbi urának tett károk iránt, új földesura a jobbágy emberdíja lefizetésének és a károk megtérítésének terhe alatt, igazságot tartozik szolgáltatni. Végre a király felkéretik, hogy egyéb országainak lakóit a magyarországi jobbágyok erőszakos elvitelétől, vagy uraik írásbeli engedélye nélkül való befogadásától tiltsa el. ¹⁾

Az országgyűlés tartama alatt a király megindította a törvényes eljárást Bebek Ferencz és fia ellen, kik meg nem jelentek, és őket a hűtlenség büntetésében marasztalta el. A rendek ezen eljők terjesztett ítéletet megerősítették, oly hozzáadással, hogy ugyanazon büntetés érje a két főur mindazon szolgálit és párthiveit is, kik 40 nap alatt a király iránti hűsége és engedelmségre vissza nem térnek. ²⁾

Ferdinánd czután, január 25-én megerősítette a törvénykönyvet. ³⁾

A törvénykönyv a külhatalmakhoz bocsátandó követések felől nem tesz említést. ⁴⁾

A rendek, úgy látszik, csak a német birodalmi gyűlésre küldöttek követeket, két főpapot, továbbá *Sárkány Antalt* és *Macedóniai Pétert*. De midőn az év végén útnak kellett indul-

¹⁾ A XXVII—XXXIII. czikkek.

²⁾ A XXIII. XXIV. czikkek.

³⁾ Az ismertetett cikkeken kívül, a XLIII-ban a rendek felkérik a királyt, utasítsa tisztviselőit, hogy az egri tizedekből beszedett bor- és gabona elárusításánál az illető földesuraknak adjanak elsőséget; a XLIV. a király kivételesen, és bizonyos fentartások mellett, megengedi hogy Bruck ausztriai mezőváros némely lakói bizonyos mosonymegyei birtokokat vásárolhassanak; végre a XLV-ben ismét a rendek felkérik a királyt, hogy Prandorf és Gatha határszéli helységek területi határait állapítsa meg. — A törvénykönyvnek egykorú példánya az egykori magyar cancellária levéltárában.

niok Regensburgba, Sárkány Antal akadályozva lévén, helyébe *Hozzutóti György* küldetett. Uti költség eikről, a rendek kívánsága szerint, a király gondoskodott. ¹⁾

¹⁾ Egy 1556. deczember 20-dikán kelt kamarai számadásban olvassuk, hogy útiköltség gyanánt a nagyváradi és knini püspököknek 600, Sárkány Antalnak 400, Macedóniai Péternek 200 forint utalványoztatott. Sárkánynál meg van jegyezve: »Loco isto missus est D. Georgius Hozzutoti.« (A budai kamarai levéltárban.) Ekkor *Forgách Ferencz* volt a nagyváradi püspök, és ez csakugyan, mint maga írja, vezére volt a követségnek. De minthogy *Forgách* csak ez év végén lett püspökké, alig tehető fel, hogy az országgyűlés őt helyezte volna a követség élére.

XII.

Horvát- és tótországi gyűlések 1546—1555.

I.

Habár Horvát- és Tótország a magyarországi országgyűléseken rend szerint képviselve volt, ezen időben szokásba jött hogy a király a magyarországi országgyűlések befejezése után a horvát- és tótországi rendeket is összehívta, hogy az amazonokon alkotott végzéseket általok elfogadtassa.

El czélből hirdetett 1546 május első napjára *Zágrábba* gyűlést, ¹⁾ melyre biztosaiavá *Batthyányi Kristóf* királyi főpohárnak- mestert és *Zékel* Lukács királyi tanácsost rendelte. ²⁾

Ezeknek ugyanis kötelelességökké tette, hogy az egybegyülemdő rendeket üdvözölve, és előlegesen előadva, mily buzgalmat fejtett ki trónraléptétől kezdve alattvalóinak érdekében, azokra hívják fel figyelmöket, a mik a néhány hónap előtt tartott pozsonyi országgyűlésen történtek.

A biztosoknak buzdítaniok kellett a rendeket, hogy a körükben netán urulkodó egyenletlenségeknek véget vetve, hazájok fentartása- és megoltalmazásáról gondoskodjanak; különösen pedig ajánlják meg azon adót, melyet a pozsonyi országgyűlés megszavazott. A király jól ismeri ugyan ama súlyos bajokat, melyek reájok nehezednek; de mindamellett szükséges, hogy

¹⁾ Az 1546 márczius 21-kén kelt királyi meghívólevelet, a Pekry Lajoshoz intézett példányból közli Kovachich. *Vestigia.* 674. l.

²⁾ Az 1546 márczius 20-kán a két biztoshoz intézett királyi rendelet eredetije a hg Batthyányi család körmendi levéltárában.

a fenyegető veszélyek elhárításában és hazájok védelmében közreműködésüket meg ne vonják.

Minthogy a tótországi rendek, a pozsonyi országgyűlés alatt, kérvényt intéztek a királyhoz, melyben váraiknak megerősítését és felszerelését ajánlották figyelmébe; igéri, hogy közelebb gróf Salm Miklós főkapitányt fogja Tótországba küldeni, ki az egyes erősségeket megvizsgálván, azokat melyek a tartomány megvédelmezésére szükségesek, kellően el fogja látni, a többieket ellenben leromboltatja.

Oláh Miklós zágrábi püspök, ki mint királyi cancellár a biztosok ezen utasítását szerkesztette, abba a maga érdekében is igtatott egy pontot. Ugyanis a tótországi rendek nagy része a zágrábi püspökséget illető egyházi tizedeket maguk számára tartották vissza. A király e miatt felhívja őket, hogy ezentúl a tizedeket pontosan és nehézség nélkül szolgáltatassák be a püspöki javak kezelőjének; annál inkább, mert a püspök azoknak jövedelmeiből nemcsak az isteni tisztelet költségeit fedezi, hanem a birtokain levő várakat is ellátja. ¹⁾

Mily sikerrel jártak el a királyi biztosok küldetésükben, és mikép folyt le a zágrábi gyűlés: arról nincs tudomásunk.

II.

Az 1548-ik év őszén tartott pozsonyi országgyűlésen ismét megjelentek a tótországi rendek követei, és újból azon kérelemmel fordultak a királyhoz, hogy a tótországi végvárak megerősítésére tegye meg a szükséges intézkedéseket. ²⁾

Ferdinánd ennek sürgető szükségességét belátta, de ahoz a tótországi rendek közműködését akarta igénybe venni. E miatt meghagyta *Zrinyi Miklós* bánnak, hogy 1549. márczius első napjára gyűlést hirdessen.

Biztosaivá ez alkalommal is *Batthyányi Kristóf*ot és *Zé-*

¹⁾ A királyi utasítás végre felhívja a biztosokat, hogy egy birtokügyi perben, mely Blágay Ursinus és a menichi nemesek között forgott fenn, ítéletet hozzanak. — Az 1546 márczius 18-án kelt utasítás egykorú másolata a kőrmendi levéltárban.

²⁾ Ferdinánd ezt 1549 január 12-iki, alább tárgyalandó utasításában említi.

kel Lukácsot nevezte, kik hivatva voltak kívánatait előterjeszteni, és azok teljesítésére a rendeket buzdítani. ¹⁾

A király üdvözlí a rendeket, és tudomásukra hozza, hogy alattvalóinak javát és biztonságát tartva szem előtt, a török szultánnal fegyverszünetet kötött. Mivel azonban ez a török hadakat nem fogja pusztító hadjárataik folytatásától visszatartani, a végvárakat oly állapotba kell hozni, hogy az ellenség támadásaival daczolhassanak. A király, miként eddig megtett, úgy ezentúl is mindent meg fog tenni a mi hatalmában áll, és kész egyéb országainak összes jövedelmeit Magyar- és Tótország érdekében használni fel. Azonban ennek daczára a kitűzött czélt tótországi híveinek hozzájárulása és közreműködése nélkül nem érheti el. Ennél fogva felhívja őket, hogy adót ajánljanak meg; ekként tegyék lehetővé hazájok megvédelmezését, és áldozatkészségük által a többi keresztény uralkodókat is további segélynyújtásra buzdítsák.

Végre inti őket, hogy vallásos és istenes tettek által igyekezzenek magok részére Isten irgalmasságát biztosítani; különösen pedig a jogtalanul letartóztatott birtokokat, tizedeket és más egyházi jövedelmeket mielőbb szolgáltatassák vissza törvényes uraiknak, és jövőre azok bitorlásától tartózkodjanak. ²⁾

A gyűlés, melyhez ezen királyi előterjesztés intézve volt, márczius elseje helyett, csak május végén vagy június elején, és pedig Körös városában tartatott meg. Végzéseit nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy a király azokkal meg volt elégedve, mert Batthyányi Kristófhöz intézett iratában buzgó és sikeres eljárásáról magasztaló kifejezésekkel szöl. ³⁾

¹⁾ Ferdinánd királynak biztosaikhoz intézett, 1549 január 12-kén kelt rendeléte a körmendi levéltárban.

²⁾ Az 1549 január 12-én kelt királyi utasítás eredeti példánya a körmendi levéltárban.

³⁾ Ferdinánd 1549 június 24-én Batthyányi Kristófhöz intézett levelében írja: »Ex literis tuis ad nos datis intelligimus te, pro nostra commissione, congregacioni Regni Sclauonie proxime Crisii habite interfuisse, et nostram tibi datam commissionem apud fideles status et ordines diligenter exequutum fuisse, quod a te clementi animo accipimus, ac nostra clemencia erga te rependimus. Quod ad articulos per fideles

III.

A tótországi rendek az 1552-iki év folytán is tartottak gyűlést. Hol és mely napon, nem tudjuk.

A tanácskozások tárgyát a véghelyek megerősítése képezte. A rendek húszezer darab épületfát ajánlottak, és két mészégető kemence felállítását határozták el.

Azonban e végzések még két évvel utóbb sem voltak foganatosítva. ¹⁾

IV.

A horvát- és tótországi véghelyek éveken át azon elhagyott állapotban maradtak, a melyben 1546-ban voltak.

Végre 1554. nyarán Ferdinánd báró *Ungnád Jánost* Horvát- és Tótországba főkapitánynya nevezte, és utasította, hogy a gondjaira bizott váraknak megerősítéséről intézkedjék. Ugyanakkor felhívta *Zrinyi Miklós* bánt, hogy a rendeket hívja össze, és őket mind pénzsegélynek, mind pedig ingyen munkáknak megajánlására bírja. ²⁾

status et ordines eiusdem regni nostri confectos attinet, ad eosdem per proprium hominem nostrum respondimus.« (Eredetije a körmenői levéltárban.)

¹⁾ Ezen gyűlésről csak egy adattal birunk, melyet Ungnád Jánosnak 1554-iki, alább idézendő, előterjesztésében találunk, melyben olvaszuk: »Cum anno 52 preterito Domini Regnicole unanimi voto inter se convenissent, atque viginti millia lignorum et cementum fornaces duas huc ad fortificationem concessissent; nichil tamen quiquam tale, ad frequentissimam instanciam domini generalisconsequi potuit.«

²⁾ Ferdinánd, midőn 1554 augusztus 26-án Zrinyi Miklóst Ungnád János kineveztetéséről értesíti, arra hívja fel a bánt, hogy csak részleges gyűlést tartson, melyre a megerősítendő várak közelében lakó rendeket hívja meg. »Maiestas eius Regia decreuit et vult, quod prae-fatus Dominus Banus *particularem Conventum* agat, Comitatus praenominatis arcibus et locis vicinis, et maxime Episcopum et Capitulum Zagradiense primo quoque tempore convocet, adhibitoque dicto etiam Capitaneo generali . . . omni diligentia et studio cum illis de conferendis ad hoc opus auxiliis in bona summa et operis agat atque tractet.« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.) Ellenben 1554 október 6-án, a Batthyányi Kristófhoz intézett meghívó levélben írja, hogy meghagyta Zrinyi Miklósnak »ut . . . Statibus et ordinibus regnorum nostrorum Croatiae et

A gyűlésre biztosaivá *Hwthynai Pál* knini püspököt és *Batthyányi Kristófot* rendelte,¹⁾ és *Ungnád Jánosnak* is meghagyta hogy ő is jelenjen meg a gyűlésen, és a véghe-lyek körül szükséges teendők iránt részletes előterjesztéseket mutasson be.

Zrínyi Miklós a gyűlést 1554. december első napjára Z á g r á b b a hívta össze. A két biztos és a főkapitány egy nappal korábban érkeztek meg.

Amazok, utasításuk szerint, megnyitó előadásukban a király üdvözlét jelentvén az egybegyűlt rendeknek, előadták, mily veszélyes helyzetbe jutott Horvát- és Tótország, mióta területének nagy része és több fontos végvár a törökök ha-talmába jutott, az utóbbiak főleg a miatt, mivel vagy elég-séges számú őrséggel ellátva, vagy kellően megerősítve nem voltak. Ekkoráig a király, a mennyire képes volt, maga gon-doskodott a várakról, és pedig örökös tartományainak jöve-delmeiből; minthogy Horvát- és Tótország igen csekély, úgy szólván semmi jövedelmet nem nyújtott. De ezentúl csak úgy lesz képes ama várakat a szükségesekkel ellátni, ha a ren-dek is támogatják. A maguk, családjaik és javaik biztossága érdekében ne rettenjenek vissza semmi áldozattól, és teljes erővel működjenek közre véghe-lyeik megerősítésében. Sza-vazzanak meg adót, és ajánlják fel jobbágyaikat, hogy ko-csik- és lovakkal a véghe-lyek megerősítése, illetőleg lerom-bolása körül szükségesnek mutatko-ó munkákat elvégezzék.

Mivel igen jól ismerik a törököknek állhatatlanságát és ravaszságát, és tudják, hogy azok váratlanul szeretik meg-lepni a készületlen lakosságot; emiatt határozzák el, hogy állandón fegyverben fognak állani, készen a bán felhívására rögtön táborba szállani, és az ellenséggel megmérkőzni.

A királynak tudomására jutott, hogy az igazság kiszol-gáltatása nehézségekbe ütközik, mivel a tótországi ítélőmes-ter hivatala egy idő óta üresedésben van. Felhívja tehát a

Sclauonie generalium conuentum . . . indicare . . . debeat. (Eredetije a körmendi levéltárban.)

¹⁾ A Batthyányi Kristófhöz intézett, 1554 november 16-án kelt királyi rendelet eredeti példánya a körmendi levéltárban.

bánt és a rendeket, hogy alkalmas egyéneket hozzanak javaslatba.

Végre a biztosok intették a rendeket, hogy az Ungnád János főkapitány által előterjesztendő kívánatokat készséggel teljesítsék, és őt feladatának megoldásában buzgón támogassák. ¹⁾

Ungnád az általa kidolgozott emlékiratot a királyi biztosok útján közölte a rendekkel.

Felhívja ezeket, hogy a véghelyek megerősítésére ingyen munkát ajánljanak meg. Részletesen szól az egyes várak: Dombró, Ivanics, Körös, Sziszek stb. szükségéről. E mellett egy vagy két új erősség építését is javaslatba hozta, a mely háború idején nagyobb számú népség befogadására alkalmas legyen, és a hol nagy mennyiségű élelmi szerezet lehessen készletben tartani.

Figyelmezteti a gyűlést, hogy a katonaság ellátására szükséges élelmi szerek szállításának ügyét vegye tárgyalás alá, és rendelkezék az 1552-iki tartományi gyűlés végzéseinek foganatosítása iránt. ²⁾

A rendek készséggel szavaztak meg némi adót, de azon kérelemmel fordultak a királyhoz, hogy az abból befolyó pénzüsszeget kizárólag Ivanics és Körös várak megerősítésére fordítsa. ³⁾

A többi várak erődtímenyeire pedig épületfát ajánlottak, megállapítván, hogy minden megye melyik várhoz tartozzék azt szállítani. ⁴⁾

¹⁾ Az 1554 november 15-én kelt királyi utasítás eredeti példánya a körmendi levéltárban.

²⁾ Ungnád emlékiratának egykorú másolata a körmendi levéltárban. Hibás és több helyen érthetetlen latinsága azon feltevésre vezet, hogy eredetije német nyelven volt írva, és a latin szöveg fordítás.

³⁾ *Zrínyi Miklós* 1555 május 22-én Ungnád Jánoshoz intézett levelében említi: »Dominatio Vestra meminisse poterit in Conuentu prima die mensis Decembris proxime praeterito Zagrabiae celebrato dominos regnicolas et nobiles supplicasse in articulis Maiestatis Regiae, ne subsidium ipsum alias conuenteret quam ad Iwanith et Crisium.« (Egykorú másolata a bécsi császári udvari kamara levéltárában.)

⁴⁾ *Zrínyi Miklós* 1555 május 21-én Ungnád Jánoshoz intézett levelében említi, hogy Miksa királytól parancsot vett »ut auxilium et aliqua

A király ezen ajánlatokkal és a gyűlés eredményével meg volt elégedve. ¹⁾

V.

Az 1555-ik év május havában a tótországi rendek nagy számban gyűltek össze Zágrábban, hol a báni törvényszék üléseit tartotta.

Ungnád János főkapitány ezen alkalomból felhívta Zrinyi Miklóst, birja rá a rendeket, hogy »a kostaniczai vár megerősítésére szükséges épületfának szállítása iránt rendelkezzenek.« Azonban a bán kijelentette, hogy miután a rendek közül csak azok jelentek meg, kiknek pereik vannak, ezek más ügyek tárgyalására nem illetékesek. ³⁾

lignorum pars circa municionem arcis prefate Koztanyicza preberetnr, ad quas sue Serenitatis literas rescripseramus quod per Dominos Regnicolas et nobiles terminatum et conclusum esset, ad que loca finitima singuli Comitatus huiusmodi ligna et robora conducere debeant . . . Unde sua Serenissima Maiestas nobis clementer rescripsit, ne dominorum Regnicolarum constitutionem mutaremus.« (Ugyanott.)

¹⁾ *Ferdinánd* 1555 január 20-án Augsburgból Batthyányi Kristófnak írja: »Accepimus literas tuas, una cum responso fidelium regnicolarum regni nostri Croacie et Sclauonie, ex quibus intelleximus tuam et college tui diligentiam, quatinus potuit fieri, per vos prestitam « Köszönetét fejezi ki. (Eredetije a körmendi levéltárban.)

²⁾ *Zrinyi Miklós* 1555 május 21-én Ungnád Jánosnak írja, hogy vette levelét, melyben Miksa cseh király rendeletére hivatkozik »ut in hoc praesenti Conuentu Zagrabiae, cum dominis Regnicolis et Nobilibus tractaremus, quo ipsi de priori contributione lignorum seu roborum . . . partem aliquam lignorum ad . . . reparacionem castri Koztanyicza contribuerent.« Ő a bán ily rendeletet nem vett. Egyébként kijelenti »presentem Conuentum non de talibus tractaturum, sed solummodo esse celebrationem iudiciorum, in qua non singuli domini aut nobiles adsunt, sed causantes duntaxat.« (A bécsi kamarai levéltárban.)

TARTALOM.

	Lap
I. A pozsonyi országgyűlés 1546. februárban	5
II. Magyarországi részleges gyűlések 1547-ben	19
III. A nagyszombati országgyűlés 1547. deczemberben	27
IV. A pozsonyi országgyűlés 1584. október- és novemberben .	50
V. A pozsonyi országgyűlés 1550. január- és februárban . .	72
VI. A pozsonyi országgyűlés 1552. február- és márcziusban .	94
VII. Magyarországi részleges gyűlések 1551—1553.	111
VIII. A sopronyi országgyűlés 1553. ápril és májusban . . .	122
IX. A pozsonyi országgyűlés 1554 márczius és áprilisban. . .	136
XI. A pozsonyi országgyűlés 1555 júliusban.	142
X. A pozsonyi országgyűlés 1556. januárban	153
XII. Horvát- és tótországi gyűlések 1546—1555.	167

